

Soproni Szemle

2016. első szám

hetvenedik évfolyam

TARTALOMJEGYZÉK

TÖLLI BALÁZS: Búcsú dr. Gimesi Szabolcstól	3
--	---

KÉPEK SOPRON ARANYKORÁBÓL

VINKLER BÁLINT: Soproni borok Krakkóban a 16. és 17. század fordulóján (1586–1605). Szállítási útvonalak és a kereskedelem személyi háttere	5
KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ: A soproni latin iskola (gimnázium) felirata 1643-ból	43
DÁVID FERENC: A soproni latin iskola és feliratának helye	52
KOPPÁNY TIBOR: Ládonyi László soproni alispán Háromház téri háza és a városi nemesség a 16–17. században	55

MŰHELY

DÁVIDHÁZY ISTVÁN: Házi Jenő okmánytárának hadtörténeti adatai	63
FARAGÓ SÁNDOR: Chernelházi Chernel István emléktáblájának avatása Sopronban ...	74
TÓTH SÁNDOR FRIGYES: Hozzászólás Varga Gábor: A Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút szervezeti változásai 1875 és 1923 között című tanulmányához	76

SOPRONI ARCOK

GÖMÖRI JÁNOS: In memoriam dr. Karl „Cato” Kaus	82
TURBULY ÉVA: Új utakon. Beszélgetés Dávid Ferenc művészettörténésszel a Sopron utáni évekről	84
HEGEDŰS ELEMÉR: Soproni születésű hősi halott tisztek Galíciában	102
MÜHL NÁNDOR: 100 éve született Nagyzsadányi Endre, a Soproni Vasöntőde egy- kori igazgatója	116

SOPRONI KÖNYVESPOLC

KRISCH ANDRÁS: Vizi László Tamás: „Kövesd példájokat vitéz eleidnek...” A ma- gyar nemesi felkelés a francia háborúk időszakában, különös tekintettel Székes- fehérvár és Fejér vármegye inszurrekciós szerepére. Székesfehérvár, 2014.	120
--	-----

KÖZLEMÉNYEK

JÓZAN TIBOR: Az elnökség beszámolója a Soproni Városszépítő Egyesület 2015. évi munkájáról	124
A szerkesztőség közleménye	126

E folyóirat hasábjain elsősorban a Soproni Szemle szerkesztőbizottságában 1996 és 2015 között aktívan és elkötelezetten dolgozó egykori polgármestertől kell illő mód elköszönnünk; emlékezve arra az elköteleződésre, ami a régiség, s az egykoriak tisztelete mellett szeretett városához, annak múltjához, s ezen keresztül – kézenfekvő módon – a Szemléhez kötötte.

A Soproni Automobil Egyesületről szóló első írásával még 1979-ben jelentkezett a Szemlében. A fiatal jogász idős gépjárművek iránti szenvedélyén kívül számos olyan vonulat is kirajzolódik ebben a korai cikkben, ami későbbi életútja szempontjából is fontos és meghatározó. Nem arról ír ugyanis, hogy milyen volt az autók, motorok és a tulajdonosaik helyzete az 1920-as és '30-as években Sopronban, hanem arról, hogy az egy érdekből közösséggé szerveződő társaság milyen nehézségeken, problémákon át jutott el a sikereihez, és mindebből milyen következtetések vonhatók le. Az azóta többször is hivatkozott helytörténeti írás mára tehát önmagában is a közösségi ember szimbólumává érett.

Dr. Gimesi Szabolcs (1944–2015)

Biztos és stabil értékrend mentén irányította városunkat két polgármesteri cikluson át, 1994 és 2002 között; munkája során sosem hagyta figyelmen kívül az elődök példáját. Nem csak beszélt városunk múltjának tiszteletéről és megbecsülésének fontosságáról, de mikor lehetősége volt rá, tett is érte; polgármesterként sem feledve sem a hivatali, közigazgatási tapasztalatait, de különösen nem azt a civil közösségek adta erőt, ami a város vezetőjének tisztségébe emelte. Ismerte jól a város történetét és ismert történeteket a városról. Idézte elődeit és hivatkozott is rájuk, különösen Lackner Kristófra és Sopronyi-Thurner Mihályra. A Fő tér macskaköveire lépve erőt kaphatott az egykoriak munkájának és elkötelezettségének tapasztalataiból is. Hivatali feladatai mellett végig megmaradt, fennmaradt érdeklődése a természetvédelemtől a hajózáson, a veterán autók ügyén át a civil mozgalmak szervezéséig. Jól tudta ugyanis, hogy a polgármesteri székben ülőket igazán nagyra az tette a régiségben is, ha képesek voltak egészen kis közösségek ügyéért is tenni és nem feledni az őket bizalmukba fogadók értékeit, érdekeit, tanácsait.

Nyugdíjas éveiben a Magyarországi Evangélikus Egyház Zsinata világi alelnökévé választotta. Tapasztalatait nagy haszonnal kamatoztatta az egyház törvényalkotó munkájában. Békességet kereső és megegyezéseket alakító személyisége meghatározó volt az Evangélikus Zsinat előző ciklusában. Közben a Soproni Evangélikus Egyházmegye felügyelőjeként – felhasználva a régi járás területén fennálló személyes kapcsolatait is – szervezte a város környékének evangélikus gyülekezeti életét. Pályáját záró utolsó nagy szolgálata az évtizedekig a Városi Bíróságnak helyet adó egykori Evangélikus Elemi Iskola evangélikus gyülekezeti központtá fejlesztése volt. Itt is a dicső elődök munkája iránti tisztelet mozgatta, s adott erőt ahhoz, hogy a kivitelezés munkáját személyesen irányítsa.

A sokrétű és széleskörű érdeklődés, a klasszikus gondolkodó polgári lét életpéldáját hagyta hátra az itt maradókra, hiszen a számos szervezet, egyesület, hivatalos, vagy baráti közösség sem a díszhelyek valamelyikén dologtalanul üldögélt, hanem az ügyek kitartó munkását ismerhette meg benne. Magam – tanáremberként – igyekszem mindig fürkészten keresni a nevelésnek azt az eszközét, amivel példa állítható a felnövekvő generáció elé. A közösségért dolgozni kész ember ilyen példa! Különös ajándék számomra, hogy pályája utolsó harmadában, mint a Líceum igazgatótanácsa elnökével közvetlenül is együtt dolgozhattam vele.

KÉPEK SOPRON ARANYKORÁBÓL

VINKLER BÁLINT

Soproni borok Krakkóban a 16. és 17. század fordulóján (1586–1605).
Szállítási útvonalak és a kereskedelem
személyi háttere¹

Bevezetés

A Soproni Szemle egy korábbi számában közöltük a Sopronból Krakkóba irányuló borkivitelünk mennyiségi mutatóit az 1586 és 1605 között eltelt 20 évből.² Adatsorunkat a krakkói városi vámnaplók, a krakkói boradó-naplók és különösen is a krakkói bepincézési napló alapján állítottuk össze.³ Terjedelmi korlátok és a források feldolgozottságának kezdeti szintjén még nem tisztázhattunk olyan fontos kérdéseket, mint a Sopronból Krakkóba irányuló borkereskedelem személyi háttere vagy a borszállítási útvonalak. Jelen dolgozatunkban ezeket kívánjuk pótolni.

Ha a korszak tekintetében nem is pontosan, a téma szempontjából viszont két korábbi munkához is jól illeszkedik ez a tanulmány. A soproni bor exportját Házi Jenő és Harald Prickler is vizsgálták már. A Házi Jenő által publikált 1566/67. évi soproni bormérőí számadáskönyvből tudjuk, hogy Sopronban a 16. század során nagyjából évi 12.000 soproni akó bort adtak el, a kiviteli célpontok közül az országok szintjén a Cseh Királyság, a városok szintjén pedig Olmütz (Olomouc) emelkedett ki. Harald Prickler a nyugat-dunántúli borkivitel ausztriai források alapján vizsgálta. A borexportra vonatkozóan a legfontosabb forrása az 1650-es évekből fennmaradt bécsi Tabor-hídi vámnapló, amelynek alapján számszerű adatokat közölt a Bécsnél regisztrált borszállítmányokról. Itt a sziléziai kivitel a legjelentősebb, a városok szintjén pedig Boroszlóba vitték a legtöbb bort. Érdekes viszont, hogy a kiviteli célpontok között sem Házinál, sem Pricklernél nem szerepel Krakkó.

Amint arra korábban rámutattunk, az ellentmondás abból adódhatott, hogy a soproni és bécsi forrásokban szereplő helységneveket Házi és Prickler a fogyasztópiaccal azonosították, jöllehet azok csak a kereskedők és kocsisok lakhelyére utalnak. A mor-

¹ A kutatás a TÁMOP-4.2.4. A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – „Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

² Vinkler Bálint: Soproni borok forgalmának alakulása Krakkóban a 16. és 17. század fordulóján (1586–1605). In: SSz. 69 (2015), 41–56. (a továbbiakban: Vinkler, 2015)

³ Krakkói vámnaplók (1589–1605): Archiwum Narodowe w Krakowie. (a továbbiakban: ANKr.) rkps. 2115-2127.; Krakkói bepincézési napló: ANKr. rkps. 2344.; A krakkói boradó jegyzékek a városi számadáskönyvekben: ANKr. rkps. 1651–1688.

va és sziléziai határ mentén ugyanis, különösen a földrajzi értelemben vett Morva-kapu térségében, fontos megélhetési forrást jelentett az osztrák és lengyel korona tartományai közötti szállítmányozás és tranzitkereskedelem. A lengyelek ráadásul 1568 és 1593 között teljes mértékben rá is voltak utalva erre a közvetítő kereskedelemre, hiszen – mint azt korábban írtuk – országos törvény tiltotta számukra, hogy Magyarországot borvásárlás céljából felkeressék.⁴ Mostani dolgozatunkban bemutatjuk, hogy kik voltak, honnan és milyen útvonalakon érkeztek ezek a kereskedők, és ezzel remélhetőleg véglegesen tisztázzuk a szállítók eredete és a fogyasztópiac közötti eltérésből adódó korábbi félreértést. A külföldi kereskedők és kocsisok mellett a krakkói viszonteladók és kimérők személyi körét is ismertetjük.

Források

A krakkói bepincézési naplóból és a városi boradó jegyzékekből megismerhető a városban soproni bort kimérők szinte teljes névsora, a krakkói vámnaplók fennmaradt évköreiből pedig a bort szállító kereskedők és kocsisok köre.⁵ Ami a soproni eladókat illeti, rájuk vonatkozóan sajnos nem rendelkezünk adatokkal. Fontos soproni forrás viszont az 1604–1615 közötti időszakot dokumentáló borszállítási jegyzék,⁶ a Sopronból vámmentesen bort külföldre szállítók listája, amelyből megtudhatjuk, hogy a Krakóban regisztrált morva és sziléziai kereskedők közül kik fordultak meg Sopronban is. A soproni borszállítási jegyzék és a krakkói források vizsgált évei között csak két éves átfedés van (1604 és 1605), de ez is értékes vizsgálódási alapot nyújt a krakkói kiszállítások időtartamára vonatkozóan. Krakói forráskiadványoknak, archontológiáknak és prozopográfiai munkáknak köszönhetően közölhetjük a krakkói személyek címét, foglalkozásukat, és hivatali tisztségeiket is.⁷

A borkereskedelem útvonalait korabeli atlaszokból és itineráriumokból rekonstruáltuk. Legfontosabb a kortárs Matthias Quadt *Deliciae Germaniae... -je*,⁸ *Itinerarium*

⁴ Vinkler, 2015, 53–54. o.

⁵ A vámnapló hiányából fakadóan a külföldiek névsorát teljes évből csak 1593–1595; 1597; 1600–1604. töredék évekből pedig az 1589., 1592., 1599., 1605-ből ismerhetjük.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Soproni borszállítási jegyzék. Lad. XLI et QQ. fasc. 4. nr. 171/1. (A továbbiakban: Soproni borszállítási jegyzék...)

⁷ A krakkói polgári könyvek: Kielbicka, Aniela–Wojas, Zbigniew (kiad.): Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Krakowie. Libri Juris Civilis Cracoviensis Tom. I-II. Kraków, 1993–1994. A Krakó városi tisztviselők archontológiája: Noga, Zdzisław: Urzędnicy miejscy Krakowa II. 1500–1794. Kraków, 2008.; A Krakói-vajdaság archontológiája: Gąsiorowski, Antoni: Urzędnicy Województwa Krakowskiego XVI–XVIII wieku. Kórnik, 1990. A krakkói ingatlanok és tulajdonosaik listája 1598-ból: Noga, Zdzisław–Follprecht, Kamilla: Kraków w 1598. roku. In: Atlas Historyczny Polski. Województwo Krakowskie w drugiej połowie XVI. wieku cz. II. 151–202. o. A polgárok lakhelyére hasznos forrás még a krakkói kerületi könyvek: Jelonek-Litewka, Krystyna–Litewka, Aleksander–Walczy, Łukasz: Księga Wiertelnicza Krakowska cz. I–IV. Quartaliensium Recognitiones et Divisiones Pars I–IV. Kraków, 1997–1998–1999–2000.

⁸ Matthias Quadt: *Deliciae Germaniae sive Totius Germaniae itinerarium*. Köln, 1600. (A továbbiakban Quadt, 1600)

Universiae Germaniae... -je,⁹ utána Martin Zeiller Strassburgban megjelent *Itinerarium Germaniae Nov-Antiquae... -ja*,¹⁰ Georg Mayr *Wegbüchlin... -je*,¹¹ a főbb útvonalak pedig Európa első utazó-atlaszában, az 1580 körül keletkezett *Itinerarium Orbis Christiani*-ban is megtalálhatók.¹² Az útvonalak dél-lengyelországi szakaszára kiváló forrás a már publikált 1570. évi Krakkói vajdasági útrevízió,¹³ és a Krakkói vajdaság nemrégien elkészült történelmi atlasza.¹⁴ Egy alkalommal Prágából is érkezett bor Krakkóba, ez a tény pedig Prága városára is ráirányította a figyelmet. A soproni borok szempontjából nagybecsű forrás az egyetlen, 1597. évből fennmaradt prágai vámnapló.¹⁵

Eredmények

A krakkói forrásokban a vizsgált 20 év során összesen 1087 soproni borra vonatkozó tétele lehett elkülöníteni az egyéb borokétól. A bepincézési naplóban, ill. a boradó naplóban az 1087 tételhez 266 krakkói polgár neve köthető. Az ő névsorukat tartalmazza a 3. sz. táblázat a forgalmazott bormennyiség csökkenő sorrendjében. A vámnapló 340 tételt dokumentál, ezekből pedig 5 ország 54 helység 131 kocsisának, ill. kereskedőjének a nevét lehett beazonosítani. A 340 szállítmány az összes 1087 tételnek csak az egyharmada, a bormennyiséget tekintve viszont ebben az összes forgalomnak több mint a fele realizálódott (lásd. 1. sz. diagram). Ez azt jelenti, hogy a 340 szállításon alapuló minta kellően reprezentatív a közvetítő kereskedelemben résztvevő országok, települések és egyes kereskedők aktivitását illetően. A Krakkóba beszállítók neve, lakhelye, valamint a szállítmány eredete alapján készült az 1. sz. táblázat.

Amint azt az 1. és 2. sz. diagramok is szemléltetik, az egyes országok, ill. tartományok szintjén a legtöbb bor közvetlenül Morvaországból érkezett Krakkóba; a beazonosítható szállítmányok 67%-a. Ez a mennyiség több mint kétszerese a Sziléziából érkező mennyiségnek. Egészen eltörpül viszont az osztrák, a lengyelországi és magyarországi közvetlen szállítások aránya.

⁹ Matthias Quad: *Itinerarium Universiae Germaniae...* Oberursel, 1602. (A továbbiakban Quad, 1602)

¹⁰ Martin Zeiller: *Itinerarium Germaniae nov-antiquae* Teutsches Reyssbuch durch Hoch und Nider Teutschland. Strassburg, 1632. (A továbbiakban Zeiller, 1632.)

¹¹ Georg M. Mayr: *Wegbüchlin der fürnemesten Wege unnd gebreuchlichsten Strassen durch gantz Teutschlandt, Hungern, Böhem, Polen, Lüttaw, Schweden, Dennmarck, Moscovia, Niderland, Franckreich, Engelland, Italien, Hispanien und Portugal zu Raysen: Sampt dem Bericht der Müntz und Jarmärckt.* Augsborg, 1625. (A továbbiakban Mayr, 1625.)

¹² *Itinerarium Orbis Christiani*. [sz. n., h.n., 1580] (on-line elérhető a Bayrische Staatsbibliothek honlapján: <http://bildsuche.digitale-sammlungen.de/index.html?c=viewer&lv=1&bandnummer=bsb00016475&pimage=00001&suchbegriff=&l=en>)

¹³ Wyrozumska, Bożena (kiad): *Lustracja dróg Wojewodztwa Krakowskiego z roku 1570. Materiały Komisji Nauk Historycznych* Nr 21. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1971.

¹⁴ Henryk Rutkowski (szerk.): *Atlas Historyczny Polski. Województwo Krakowskie w drugiej połowie XVI. wieku.* Cz. I–II. Warszawa, 2008.

¹⁵ Archiv hlavního Města Prahy. Sbírka Rukopisů. Ungeltní registra 1597. Sign. 2054.

Érdekes, hogy Morvaország sem az 1566/67. évi soproni bormérői számadáskönyvben, sem pedig az 1650-es évekből származó bécsi Tabor-hídi vámjegyzékben nem szerepel első helyen. Az előbbinél Morvaország aránya csak 20%, az utóbbinál pedig mindössze 2,27%.¹⁶ Szintén a sziléziaiak többségét erősíti meg az 1604 és 1615 között a vámmentes szállítmányokról vezetett soproni borkiviteli jegyzék, itt a sziléziaiak aránya 77,75%, a morváké csak 10,5%, Csehország részesedése 5,19%, Lengyelorszáé 3,65%, Ausztriáé pedig 2,32%.¹⁷

Morvaország eltérő részesedését többféleképpen is magyarázhatjuk. Ha a krakkói adatok a külföldiek arányát az egész észak-felé irányuló kiszállításra nézve hűen tükrözik, akkor a többi forrásból azért hiányozhat a morva kocsisok zöme, mert nem Ausztrián keresztül, hanem Pozsony felé, közvetlenül a magyar-morva határon át szállították ki a bort, a harmincadot nem Sopronban fizették meg, és ezért a bort Sopronban még nem iktatták a külföldre tartó szállítmányok közé. A másik verzió, hogy a soproni adatok a hitelesek, és a morvák csakugyan ritkábban szállítottak ki Sopronból, Krakóba viszont többet szállítottak, mint a sziléziaiak. Az utóbbi a valószínűbb magyarázat, de a kérdésre a jelenlegi krakkói eredmények birtokában még nem lehet végleges választ adni. Ehhez a vámnaplók további 1606 és 1615 közötti éveit kell megvizsgálni, hiszen a soproni borszállítási jegyzék ebben az időszakban végig egybevetethető a krakkói vámadatokkal a kocsisok személyi körét illetően.

Azt nem tudjuk, hogy miért hiányoznak a magyarországi kereskedők a krakkói szállításokból, a lengyelekről viszont ismeretes, hogy nekik 1578-tól országos törvény tiltotta, hogy Magyarországot borvásárlás céljából felkeressék.¹⁸ A soproni és pozsonyszentgyörgyi (świątoyrskie, vagyis tágabb értelemben a kiskárpáti borvidékről származó) borokra vonatkozóan a tiltást 1593-ban visszavonták ugyan,¹⁹ de a jelek szerint a külföldi konkurenciájával nem vehették fel újra a versenyt.

A külföldiek és krakkóiak közötti érdekellentétet látva kérdésként fogalmazódik meg: Vajon kié volt a kereskedelmet mozgató tőke? Erre is választ kaptunk a krakkói forrásokból. 35.330 akó beazonosítható eredetű szállítmányból 14.330 érkezett a külföldiek nevére, tkp. ennyi után fizették meg a vámot Krakóban. A többi 21.000 akót vámmentesen, ill. a krakkóiak tulajdonaként jött. Ez azt jelenti, hogy a krakkóiak helyzete a tilalom idején sem lehetett kilátástalan, hiszen még ilyenkor is az ő pénzükön történt a beszállítások több mint a fele, ha a nagyobb haszonnal kecsegtető újborokért nem is mehettek egy ideig Sopronba. A közvetítő kereskedelem 40%-ából a külföldiek részesedtek, ez pedig a morva és sziléziai fuvarosok szintén nem lebecsülendő tőkeerejét bizonyítja.

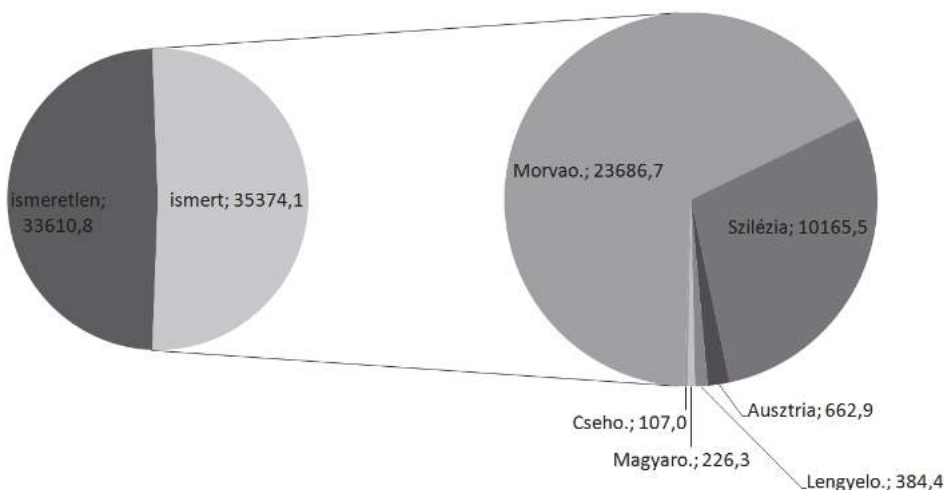
¹⁶ Házi, 1959, 153. o. vö. *Prickler*, 1965, 514–515.

¹⁷ Ezt az adatsort itt közöljük először a még feltáratlan Soproni borszállítási jegyzék táblázatos átirata alapján.

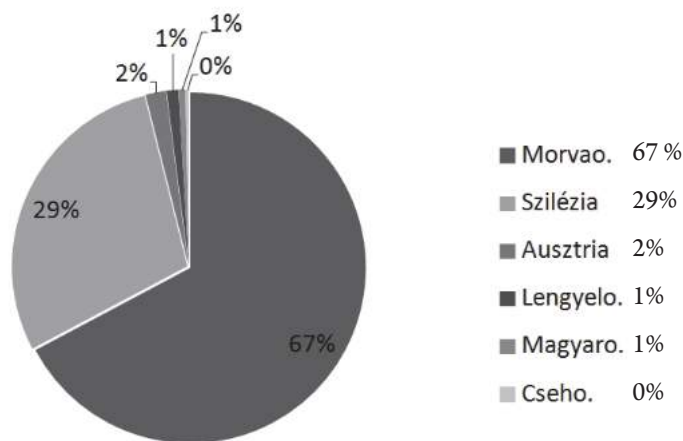
¹⁸ A törvény teljes szövege megtalálható az országgyűlési végzések tárában: *Grodziski–Uruszczak* (szerk.): *Volumina Constitutionum II/1*. Warszawa, 2005. 414–415.

¹⁹ „21. O wina endemburskie” [a soproni borokról] című törvényre: *Grodziski–Uruszczak* (szerk.): *Volumina Constitutionum II/2*. Warszawa, 2008. 203.

1. diagram: A Krakkóba beszállított bormennyiség a szállítmány eredete, ill. a kocsisok és kereskedők lakhelye alapján (soproni akó = 71,5 l)

2. diagram: A beazonosítható borszállítmányok megoszlása az egyes országok között (%)

Szállítási útvonalak és a szállítmányt közvetítő települések

A 2. sz. táblázatot tekintve szembeötlő, hogy a morvaországi települések közül Nový Jičínből érkezett a legtöbb soproni Krakkóba. A jičíniek bonyolították a Morvaországból érkező szállítások 58,4%-át az összes forgalomnak pedig mintegy 39,25 %-át. Nový Jičín tehát kulcsfontosságú helység a soproni borok krakkói exportja szempontjából, mégsem találkozunk vele sem Házínál, sem Pricklernél. Említik viszont egyéb források; Severin Boner lengyel udvari kincstárnok 1544. évi számadáskönyvében találunk egy bejegyzést, miszerint a lengyel király familiárisa Nicolaus Walkier 95,75 akó bort vásárolt Sopron-

1. táblázat: Soproni bort Krakkóba szállító fuvarosok és kereskedők adatai								
jelmagyarázat: O/T: ország/tartomány D: Utolsó szállítás éve T: tulajdonosként beszállít A: Szállítói minőség E: Forgalom soproni akóban (71,5 l) Tk: tulajdonosként továbbszállít B: A szállítások száma Kb: kocsiként beszállít G.: Geldner/Giesner? C: Első szállítás éve Kk: kocsiként továbbszállít								
	O/T	helység	név	A	B	C	D	E
1	MO	Nový Jičín	Mathias Schindler	T/Kb	46	1589	1605	5276,75
2	MO	Nový Jičín	Jacobus Schindler	T/Kb	43	1591	1605	4155,50
3	MO	Nový Jičín	M & J Schindler	T/Kb	12	1586	1605	1266,75
4	MO	Mankovice	Martinus Woith	T/Kb	46	1593	1605	3712,75
5	SZI	Glubczyce	Michael Spaiel	T/Kb	28	1600	1605	1647,00
6	MO	Dvorce	Paulus Herman	T/Kb	18	1589	1605	1592,75
7	SZI	Glubczyce	Georgius Miczke	T/Kb	33	1597	1605	1482,25
8	MO	Nový Jičín	Jacobus Mixa	T/Kb	14	1594	1602	1184,25
9	MO	Olmütz	Friderichus Barthan	T/Kb/ Kk	13	1594	1600	1153,50
10	MO	Olmütz	Procopius Schreiber	T	7	1589	1599	844,50
11	MO	Nový Jičín	Johannes Razanski	T	7	1595	1597	760,50
12	MO	Nový Jičín	Paulus Razanski	T/Kb	7	1589	1594	577,25
13	MO	Nový Jičín	Petrus Razanski	T	4	1593	1594	399,25
14	MO	Nový Jičín	? Razanski	T	2	1593	1594	187,00
15	MO	Olmütz	Thobias Hirsch	Kb	5	1597	1604	673,00
16	SZI	Glubczyce	Adamus Breitkopf	T/Kb	13	1589	1602	567,75
17	SZI	Klimkovice	Paulus Lerle	T/Kb	4	1595	1597	501,00
18	SZI	Bruntál	Adamus Narla	T	5	1597	1597	483,50
19	SZI	Boroszló	Laurentius Strainer	T/Kb	8	1602	1605	458,25
20	SZI	Rogów/Rohov?	Ficzek Buzek	T/Kb	4	1589	1591	389,00
21	MO	Dvorce	Andreas Balczer	T/Kb	4	1597	1602	300,00
22	SZI	Opava	Daniel Raczki	T/Kb/ Kk	7	1601	1605	294,75
23	SZI	Glubczyce	Martinus Dietrich	T/Kb	6	1597	1599	277,50
24	SZI	Glucholazy	Johannes Langer	T/Kb	11	1589	1605	258,25
25	MO	Dvorce	Georgius ?	T	2	1595	1595	252,00
26	SZI	Glogówek	Balth. Huhaizel	Kb	4	1601	1604	233,50

27	MA	Pozsony	Johannes Krak	T/Kb	2	1597	1597	226,25
28	SZI	Lądek	Johannes Hak	T/Kb	3	1601	1605	216,50
29	SZI	Holasovice	Ficzek Bar	T	2	1594	1595	208,00
30	MO	Dvorce?	Clementius Stoklosa	T	3	1594	1595	206,00
31	SZI	Głubczyce	Georgius Melczér	Kb	1	1599	1599	200,50
32	SZI	Boroszló	Jacobus Klement	T/Kb	5	1602	1605	190,00
33	SZI	Głubczyce	Georgius Franczke	T/Kb	3	1600	1600	186,25
34	SZI	Głubczyce	Adamus Czindler	T/Kb	6	1599	1604	185,75
35	SZI	Kłodzko	Balthasar Hank	T/Kb	2	1601	1601	180,00
36	SZI	Głubczyce?	Melchiorus Herweth	Kb	2	1600	1605	174,75
37	SZI	Boroszló	Friderichus Schaefer	T/Kb	3	1605	1605	154,75
38	MO	Nový Jičín	Simon Klepel	T/Kb	2	1589	1589	164,50
39	SZI	Ząbkowice Śląskie	Georgius ?	T/Kb	2	1600	1601	162,50
40	MO	Olmütz	Sebast. Swietlik	T/Kb	1	1597	1597	159,75
41	SZI	Pietraszryn	Georgius Timel	T/Kb	5	1597	1601	151,75
42	MO	Loučka	Adamus Woith	T	1	1605	1605	143,00
43	MO	Brünn	Bartholomeus ?	T	1	1600	1600	130,00
44	SZI	Klimkovic	Andreas Haizler	T/Kb	2	1597	1597	127,00
45	MO	Olmütz	Johannes Blaisten	T	1	1597	1597	126,75
46	SZI	Opava	Andreas Schmidt	T	2	1593	1597	126,75
47	SZI	Głubczyce	Ladislaus Kremer	T/Kb	1	1599	1599	126,75
48	AU	Bécs	Stephanus Skoth	T/Kb	1	1597	1597	123,75
49	MO	Dvorce	Johannes Kuncz	T	1	1604	1604	120,75
50	SZI	Głubczyce	Mathias Richter	Kb	2	1600	1604	120,75
51	SZI	Ściborzyce	Martinus Woith	T	1	1597	1597	118,00
52	MO	Olmütz	Casparus Schneider	T	1	1593	1593	112,00
53	MO	Dvorce	Johannes Ham	T	2	1601	1602	111,50
54	SZI	Opava	Paulus Richter	T/Kb	1	1597	1597	110,50
55	SZI	Koźle	Petrus Labusz	T/Kb	1	1605	1605	108,00
56	CS	Prága	Mathias Ficz	T	1	1597	1597	107,00
57	MO	Nový Jičín	Adamus Wilhart	T/Kb	2	1597	1597	105,50
58	MO	Nový Jičín?	Nicolaus Neudorf	T	1	1597	1597	105,50
59	LE	Oświęcim	Paulus Klucznik	T/Kb	1	1600	1600	105,25
60	SZI	Głubczyce	Martinus Schulz	T/Kb	2	1589	1597	104,50

61	SZI	Opava	Ezechiel Gilar	T	1	1604	1604	103,00
62	MO	Palačov	Jacobus Woith	T	1	1597	1597	100,50
63	SZI	Nysa	Melchiorus Brauser	T/Kb	1	1589	1589	97,00
64	MO	Olmütz	Jacobus Letowicz	T	1	1599	1599	94,50
65	SZI	Głubczyce	Johannes Breitkopf	T/Kb	2	1600	1600	94,25
66	SZI	Głubczyce	Christopherus Pesel	T/Kb	2	1597	1605	91,25
67	SZI	Jistebnik	Urbanus Richter	T/Kk	2	1594	1595	90,00
68	SZI	Głubczyce	Hieremias Zygiel	T/Kb	3	1599	1601	86,50
69	SZI	Głubczyce	Ladislau Kurnik	T/Kb	3	1605	1605	84,75
70	AU	Bécs	Augustinus Bedo	T/Kb	1	1597	1597	83,25
71	MO	Morvao. (?)	Simon Schubert	T/Kb	1	1600	1600	82,00
72	MO	Olmütz	Urbanus ?	T	1	1595	1595	79,00
73	SZI	Lądek	Simon Sram	Kb	1	1601	1601	78,00
74	MO	Šumperk	Georgius ?	T	1	1600	1600	76,25
75	LE	Oświęcim	Balthasar Kozak	T/Kb	2	1595	1600	76,00
76	SZI	Tarnowskie Góry	Valentinus Hatalach	T/Kb	2	1600	1601	75,50
77	SZI	Nysa	Joachim Kipka	T	1	1597	1597	71,00
78	MO	Olmütz	Gregorius ?	T	1	1597	1597	69,00
79	MO	Olmütz	Johannes Jacub	T/Kb	1	1597	1597	67,25
80	SZI	?	Johannes Bauch	T/Kb		1597	1597	67,00
81	SZI	Głogówek	Sebastianus ?	Kb	1	1600	1600	67,00
82	AU	Bécs	Thomas Dymowa	T/Kb	1	1605	1605	62,25
83	LE	Oświęcim	Andreas Kozak	T	1	1600	1600	60,00
84	SZI	Głubczyce	Lazarus Zygiel	T/Kb	2	1597	1599	59,00
85	SZI	Krnov?	Petrus Klauzowicz	T/Kb	1	1605	1605	58,75
86	SZI	Koźle	Johannes Kurnik	Kb	1	1605	1605	57,00
87	SZI	Ząbkowice Śląskie	Melchiorus ?	T/Kk	2	1597	1603	57,00
88	SZI	Chałupki	Bartholomeus ?	T	1	1604	1604	56,00
89	SZI	Głubczyce?	Laurentius Rak	Kb	1	1600	1600	55,00
90	AU	?	Jacobus Klein	T	1	1597	1597	53,00
91	MO	Olmütz	Philippus Sink	T	1	1589	1589	52,00
92	SZI	Głubczyce	Petrus Schulz	T/Kb	1	1589	1589	50,25
93	SZI	Prudnik	Balthasar Helbik	T/Kb	1	1600	1600	50,00
94	SZI	Wierzch	Joh. Wiewowski	T/Kb	1	1601	1601	50,00

95	SZI	Głogówek	Jonannes Franczke	Kb	1	1600	1600	46,00
96	SZI	Bruntál	Christoph. Henrik	T/Kb	1	1589	1589	47,50
97	SZI	Głubczyce?	Clementius ?	Kb	1	1600	1600	47,00
98	SZI	Koźle	Thobias ?	Kb	1	1605	1605	47,00
99	MO	Nový Jičín	Georgius ?	T	1	1594	1594	45,00
100	SZI	Nysa	Johannes Kulstorf	T	1	1602	1602	44,25
101	SZI	Głubczyce	Christoph. Brotwicz	Kb	1	1600	1600	43,50
102	MO	Olmütz	Stephanus ?	T/Kb	1	1595	1595	43,00
103	LE	Kozaków	Stanislaus Kozak	T	1	1601	1601	41,50
104	SZI	Głubczyce	Joh. Kromschmied	Kb	1	1604	1604	40,00
105	SZI	Głubczyce?	Balthasarus Kempka	Kb	1	1599	1599	38,75
106	MO	Šumperk	Christopherus Klug	T/Kb	1	1600	1600	38,00
107	SZI	Głubczyce	Johannes ?	Kb	1	1605	1605	37,00
108	SZI	Głubczyce	Christopherus ?	T/Kb	1	1601	1601	36,75
109	AU	Bécs	Zacharias ?	T/Kb	1	1600	1600	36,00
110	SZI	Boroszló	Vojtachus Szafarz	T/Kb	1	1601	1601	36,00
111	LE	Skawina	Vojtachus ?	T	1	1597	1597	33,00
112	SZI	Ścinawa	Daniel ?	Kb	1	1604	1604	30,50
113	SZI	Głubczyce	Balth. G.	T/Kb	1	1600	1600	30,25
114	SZI	Koźle	Melchiorus ?	T/Kb	1	1592	1592	30,00
115	SZI	Ścinawa	Andreas ?	T/Kb	1	1601	1601	29,00
116	SZI	Łosiów	Michael Hiller	T/Kb	1	1602	1602	27,50
117	LE	Varsó	Simon Chilka	Kb	1	1602	1602	25,00
118	SZI	Strzelce	Adamus Makulik	Kb	1	1605	1605	24,00
119	LE	Varsó	Balthasarus Gize	T/Kb	2	1602	1603	23,25
120	AU	Baumgarten an der March	Paulus Fajerek	T/Kb	2	1586	1589	23,00
121	SZI	Olawa	Thomas Mikisz	T/Kb	1	1602	1602	20,00
122	SZI	Głubczyce	Bernardus Schulz	T/Kb	1	1599	1599	18,25
123	LE	Oświęcim	Stanislaus Pyel	T/Kb	1	1597	1597	18,00
124	SZI	Prudnik	Georgius Jatner	T/Kb	1	1605	1605	16,25
125	AU	Bécs	Georg. Czetelmaier	T/Kb	1	1601	1601	16,00
126	MO	Rýmařov	Simon Rutter	T/Kb	1	1601	1601	15,50
127	LE	Varsó	Johannes Korba	T	1	1602	1602	12,50

128	SZI	Bytom	Jacobus Czebulka	T/Kb	1	1599	1599	10,00
129	SZI	Głubczyce	Georgius Zarazny	T/Kb	1	1597	1597	15,00
130	SZI	Ratibor	Mathias Hampel	T/Kb	1	1605	1605	14,00
131	LE	Varsó	Christoph. Bogusz	Kb	1	1602	1602	13,25
132	SZI	Klodzko	Georgius Richter	T/Kb	1	1589	1589	12,75
133	LE	Varsó	Christoph. Triger	T	1	1602	1602	12,50

ban, majd Jičínbe küldött egy szolgát kocsisért.²⁰ A soproni borkiviteli jegyzékben 1604. nov. 2-áról Mathias Schindler jičíni kereskedő kiszállításáról olvashatunk,²¹ nyolc bejegyzésben pedig egy bizonyos Daniel Jeschinskiről, nagy valószínűséggel egy jičíni illetőségű Danielről, hiszen csak az ő neve mellett nem szerepel lakhely.²²

Nový Jičín a Bécs-krakkói országút mentén helyezkedik el félúton, meglátásunk szerint itt találkozott egymással a Sopronból kivezető ún. alsó borszállítási útvonal egyik ága a felsővel (lásd 1. sz. térkép). Az alsó út nyomvonala Takáts Sándor közlése nyomán *Vulkapordány – Szárazvám – Szarvkő – Vimpác – Unterwaltersdorf – Moosbrunn – Himberg – Laa vagy Kledring – Bécs*,²³ vagy Prickler közlése nyomán Bécset kikerülve Unterwaltersdorftól Fischamendig, ahol rév vagy híd volt a Dunán, innen Bécs fölött a Bécs-krakkói országúttal egyesülve Krakkóba. A Bécs-krakkói országút állomásai a korabeli itineráriumok szerint: *Ulrichskirchen – Mistelbach – Věstonice /Westerlitz – Slavkov u Brna /Austerlitz – Vyskov/Wischau – Přerov/Prerau –Hranice/Weisskirch – Nový Jičín/ Tětschein – Ostrava – Frýstat – Strumien – Pszczyna – Oświęcim – Lipowiec vagy Zator – Krakkó*.²⁴

Sopronból a felső úton közvetlenül lehetett Nový Jičínbe jutni és onnan a Bécs-krakkói úton tovább Krakkóba. Ez az út Házi szerint Pozsonynál keresztezte a Dunát, Holicsnál a magyar-morva határt. Meglátásunk szerint azonban a jičíniek a legrövidebb úton, vagyis Holicstól a Szokolca – Uherské Hradiště – Holešov – Bystřice pod Hostýnem – Valašské Meziříčí nyomvonalon jártak, bár egyelőre erre vonatkozóan nem rendelkezünk konkrét bizonyítékkal. Az Ausztrián keresztül vezető alsó út egyik ága tehát nagy valószínűséggel Nový Jičínnel találkozott a felsővel, és ennek a kedvező fekvésnek köszönheti a városka, hogy a krakkói fuvarozás és közvetítő kereskedelem központjává válhatott.

Nový Jičín közelében található Mankovice is, ahonnan szintén tekintélyes mennyiség, az összes beazonosítható szállítmány 9,96%-a, a morvaországi szállítmányoknak pedig

²⁰ Bibliotheka Książąt Czartoryskich. Rękopisy Nr. 1033. 143.

²¹ Soproni borszállítási jegyzék..., Fol. 5.

²² Uo. Fol. 9, 12, 13, 21, 22, 28, 52.

²³ Takáts Sándor: Kereskedelmi utak Magyarország s az örökös tartományok között a XVII. században. = Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 7. (1900), 381.

²⁴ Quadt, 1602, 216, 286.; Quadt, 1600, 62.; Zeiller, 1632, 527-528. Az út lengyelországi szakaszára részletesebben lásd: Wyrozumska, Bożena (kiad): Lustracja dróg Województwa Krakowskiego z roku 1570. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1971. 43-47.; ill. Małgorzata Wilska: Drogi. In. Atlas Historyczny Polski. Województwo Krakowskie w drugiej połowie XVI. wieku cz. I-II. 118–126.

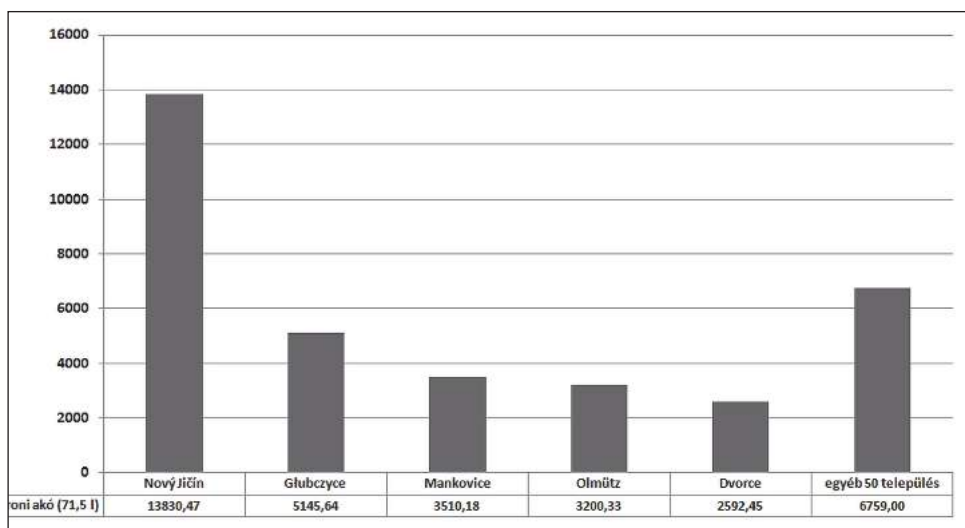
2. táblázat: Soproni bort Krakkóba közvetítő országok és tartományok			
Ország	Helység	Soproni akó	%
MORVAO.	Nový Jičín	13830,47	39,25
	Mankovice	3510,18	9,96
	Olmütz	3200,33	9,08
	Dvorce	2592,45	7,36
	Loučka	146,04	0,41
	Brünn	130,00	0,37
	Šumperk	114,25	0,32
	Palačov	100,50	0,29
	Ostrava	62,50	0,18
össz.:		23686,71	67,23
SZILÉZIA	Głubczyce	5145,64	14,60
	Opava	583,59	1,66
	Klimkovice	560,88	1,59
	Bruntál	505,34	1,43
	Rogów PL / Rohov CZ?	391,81	1,11
	Nysa	320,10	0,91
	Głucholazy	292,29	0,83
	Ząbkowice Śląskie	262,13	0,74
	Lądek	219,37	0,62
	Holasovice	208,00	0,59
	Głogówek	203,25	0,58
	Kłodzko	192,84	0,55
	Pietraszyn	154,39	0,44
	Koźle	138,92	0,39
	Ściborzyce	118,00	0,33
	Boroszló	116,00	0,33
	Jistebnik	80,00	0,23
	Krnov	76,21	0,22
	Tarnowskie Góry	75,50	0,21

	Prudnik	66,60	0,19
	Chałupki	56,00	0,16
	Wierzch	50,00	0,14
	Ścinawa	44,25	0,13
	Strzelce	34,34	0,10
	Łosiów (OPL)	27,50	0,08
	Olawa	20,00	0,06
	Rýmařov	15,50	0,04
	Ratibor	14,74	0,04
	Bytom	10,00	0,03
	Zabrzeg	7,37	0,02
	Gieraltowice	5,00	0,01
	ismeretlen	170,00	0,48
össz.:		10165,55	28,85
AUSZTRIA	Bécs	373,88	1,06
	Krems	99,88	0,28
	Baumgarten an der March	23,17	0,07
	ismeretlen	166,00	0,47
össz.:		662,92	1,88
LENGYELO.	Oświęcim	136,00	0,39
	Będzin	93,25	0,26
	Varsó	43,25	0,12
	Stradom	37,38	0,11
	Kozaków	41,50	0,12
	Skawina	33,00	0,09
össz.:		384,38	1,09
MAGYARO.	Pozsony	226,25	0,64
CSEHO.	Prága	107,00	0,30
össz./össz.:		35232,80	100,00

mintegy 12,84%-a érkezett Krakkóba, egyetlen kereskedő, a mankoviei Martinus Woith tevékenységének köszönhetően (lásd 1. és 2. táblázat). Morvaországból 1000 akó feletti mennyiség érkezett még Olmützből és Dvorcéből, egy-két alkalommal kisebb mennyiség Brünnből, Ostravából, a Nový Jičín melletti Loučkából és a távolabb eső Šumperkből (lásd 2. sz. táblázat, 1. és 2. sz. térkép). A Bécs-Boroszló országúton majdnem félúton helyezkedik el Olmütz városa. Ez az út elkerülte Brünn, Vyškov/Wischau-nál vált el a

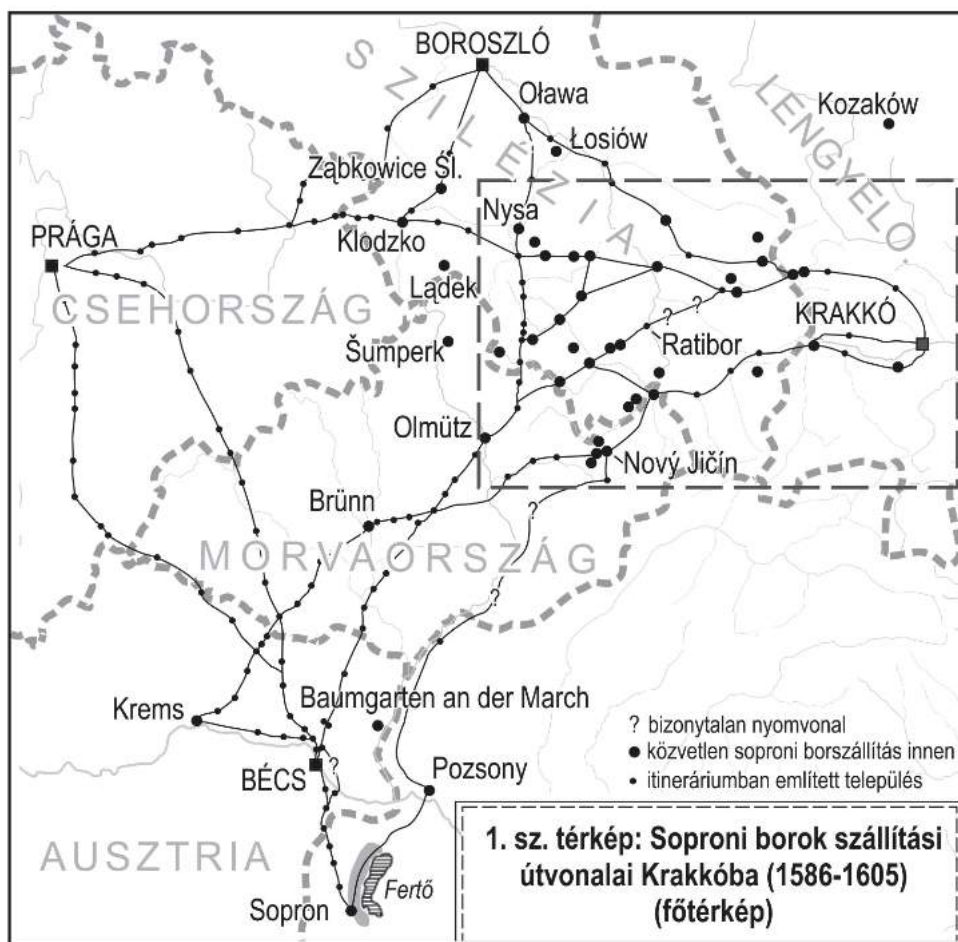
Bécs-krakkói úttól és a *Brodek u Prostějova – Prostějov/Prossnitz – Olšany u Prostějova/Holischow – Olmütz – Šternberk – Huzová/Hausen – Ryzoviste/Braunseifen – Václavov u Bruntálu/Wildgruben – Hermanovice/ Hermenstadt – Andelska Hora/Engelberg–Zlaté Hory/Zuckmantel – Nysa/Neuss – Grotków/Grottkau – Olawa/Ohlau*²⁵ nyomvonalon érte el Boroszlót (lásd 1. sz. térkép). Ennek az Olmütz-boroszlói országútnak két leágazása volt keletre Krakkó felé, a krakkói vámanység tanúsága szerint mindkettőn jelentős mennyiségű soproni bort hoztak a városba. Az első leágazási lehetőség Šternberknél adódott Dvorce/Hof, Opava/Troppau, Ściborzyce/Steuberwitz és Pietraszyn/Peterwitz érintésével Ratibor felé. Amint az a 2. sz. táblázatból is jól látható, erről a mellékútvonalról Ratibor kivételével az összes említett helységről érkezett soproni bor Krakkóba. Az eddig megvizsgált utazó-irodalom alapján egyelőre nem világos, hogy a szállítók Ratibortól merre jöhettek tovább a borral, csupán feltételezzük, hogy a kereskedelem üttöretét képező Prága-krakkói országútba csatlakoztak valahol az itineráriumokban is szereplő

3. diagram: A Krakkóba érkező szállítmányok megoszlása a települések szintjén

Pilchowicénél. A második elágazási lehetőség Krakkó felé az említett Bécs-boroszlói országútról Václavov u Bruntálu-nál adódott Bruntál/Freudental, Krnov/Jägerndorf és Glubczyce felé. A táblázatokból és diagramokról jól látszik, hogy Sziléziából közvetlenül Glubczyceből érkezett a legtöbb bor, 5145,75 akó, Nový Jičín után a második legtöbb, ez tehát egy igen frekvenciált útvonal lehetett. A helység lengyel neve Glubczyce, német neve Leobschütz, sziléziai német dialektus szerint pedig Lischwitz. A helység minden bizonnyal azonos a Házi és Prickler által is említett Polnisch Liß-szel. 27 idevalósi kereskedővel találkozunk Krakkóban, közülük Georgius Miczke és Christopherus Pesel nevét

²⁵ Zeiller, 1632, 363–364., Mayr, 1625, 31–32.

Sopronban is megtaláljuk. A krakkói vámanyag tanúsága szerint a glubczycei kereskedők gyakran társultak glogóweki és közlei fuvarosokkal, kereskedőkkel, amiből arra lehet következtetni, hogy ennek az Olmütz-Bruntál-glubczycei útnak az egyik ága Glogówéknél, a másik Koźlenél torkollott a Prága-krakkói országút sziléziai szakaszába (lásd 2. sz. térkép).

Soproni bor egyszer egyenesen Prágából is érkezett Krakkóba. 1597 júniusában a prágai Mathias Ficiz 8 hordó, 107 akó soproni bort szállít le Prágából 4 szekéren és 24 lóval Dominicus de Blens krakkói polgár részére.²⁶ A rakományt jóformán csak a bor teszi ki, ráadásul hazafelé menet semmit sem visz. A prágai szállítás nem elképzelhetetlen, hiszen egyéb bor máskor is érkezett innen,²⁷ sőt egy alkalommal közvetlen nürnbergi

²⁶ ANKr. rkps. 2120. Fol. 328. A bor pontos mennyisége akóban a bepincézési jegyzékben jún. 10-i dátummal Dominicus de Blens neve mellett. ANKr. rkps. 2344. Fol. 154.

²⁷ 1594. dec. 22-én Antonius Krothe Prágából 45 légly olasz bort hoz Abrahamus veje Marcus zsidónak.

szállításra is van példa.²⁸ A Sopron–Prága–Krakkó távolság egyébként eltörpül amellel a távolság mellett, amelyet az Atlanti-térség (Spanyolország, Portugália, Franciaország) borainak kellett megtenniük, hogy Krakkóba kerüljenek: kb. 3–4 ezer km tengeri út, 200 km vontatás a Visztulán Gdańskból Toruńig, onnan szekéren Krakkóig újabb 400 km. Szintén messziről, a Fekete-tenger partvidékéről érkezett a görög malvázia, amelylyel a hajóutat követően további kb. 1000 kilométert tettek még meg szekéren.²⁹ Az 1597. évi Sopron–Prága–Krakkó borszállítás realitását egyéb soproni és prágai adatok is alátámasztják. 1597-ben ugyanis nemcsak Krakkóba, de Prágába is rekord mennyiségű nyugat-magyarországi bor érkezett. A 16. századból fennmaradt (1597. évi) egyetlen prágai vámnapló tanúsága szerint cseh kereskedők ugyanebben az évben 3974,5 akó („vědro”) magyar bort („vino uherské”) vittek Prágába.³⁰ Nem elképzelhetetlen, hogy ezeknek a beszerzési ára annyival alacsonyabb volt Prágában, hogy a krakkói Dominicus de Blensnek megérte itt vásárolni, de az is elképzelhető, hogy valamilyen eladásának az árát egyenlítették ki borban. Csehországba egyébként 1566/67-ben is sok bort vittek, Csehország részesedése a soproni borexportból Házi közlése szerint 37,77%. Soproni bor akár több alkalommal is érkezhetett Csehországból Krakkóba. A prágai szállítás mellett főként a klodzko-i, lądeki és Ząbkowice śląskie-i szállítások alapján lehet erre következtetni (lásd 1. sz. térkép).

A prágai szállítmány útvonalát érdemes rekonstruálni, már csak a Sziléziát átszelő rendkívül fontos Prága-krakkói országút miatt is. Az itineráriumok szerint Bécsből két útvonalon is el lehetett jutni Prágába. Bécsből a közös kivezető szakasz: *Langenzersdorf – Korneuburg – Leitzersdorf – Göllersdorf – Hollabrunn*, Hollabrunn után a nyugati ág a *Guntersdorf – Znaim/Znojmo – Jaispitz/Jevišovice – Třebíč/Trebíř – Kamenice u Jihlavy/Kamitz – Polná – Havlíčkův Brod/Deutsch Brod – Habry/Habern – Čáslav – Kolín – Plaňany/Planeis – Český Brod – Úvaly/Unfal – Brandys/Branditz*³¹ vonalon érte el Prágát, a keleti pedig Morvaországot kikerülve a *Pulkau – Oberhöflein – Unterthurnau – Slavonice/Zlabings – Člunek/Hosterschlag – Jindřichův Hradec/Neuhaus – Soběslav – Tábor – Miličín – Votice – Benešov – Jesenice*³² vonalon. Az itineráriumok többsége ez előbbi jelöli a Bécs-prágai fő útvonalnak. Prágától a Prága-krakkói országúton jöhetett tovább a bor, melynek nyomvonala az itineráriumok szerint Csehországban *Lázně Toušeň*

A szállítást egy nysai kocsis bonyolítja le. ANKr. rkps. 2118. Fol. 124.

²⁸ 1595. jan. 28-án a torinói Romerus Krath többek között 80 légely tenger melléki bort hozat Nürnbergből a boroszlói Johannes Kulstorffal. ANKr. rkps. 2119. Fol. 45.

²⁹ Gdańskból egyrészt *vízi úton*, a Visztulán, másrészt viszont *tengelyen* szállították Krakkóba Toruń, Łowicz, Rawa, Piątek, Skierniewice, Szydłowiec, Przasnysz vagy Varsó, érintésével.

³⁰ Archiv hlavního města Prahy. Sběrka rukopisů. Ungeltní registra 1597. Sign. 2054. A soproni borszállítási jegyzékben három olyan kereskedő neve is szerepel, akik harmincadmentesen szállítottak soproni bort Prágába: Anna Pamflins, Blasius de Negro és Jacobus Peran. (Soproni borszállítási jegyzék..., Fol. 7, 12, 19, 45.) A bécsi Tábor-híd vámregisztere szerint 1650-ben 100, 1657-ben pedig 96 akó bort vittek erre Prágába. Prickler, 515.

³¹ Quadt, 1602, 282–283.; Mayr, 1625, 29–30.

³² Quadt, 1602, 281–282.

– Nymburk – Mestec – Velenice – Bydžov – Jaromer – Skalice – Nachod, Sziléziában Kudowa – Leśna – Duszniki Zdrój/Reinerz – Klodsko/Glatz – Neudeck/Podzamek – Paczków – Glucholazy/Ziegenhals – Prudnik/Nowe Miasto/Polnisch Neustadt – Głogówek – Koźle/Cosel – Pilchowice/Pilhowitz) – Lengyelországban pedig Będzin – Sławków – Olkusz – Krakkó.³³

Jóllehet az 1650-es években a bécsi hídvám napló szerint a Tabor-hídon átszállított borok nagy részét Boroszlóba vitték (hét év során összesen 20.629 akóval), Boroszlóból és a Boroszló-krakkói országút környékéről (Boroszló, Olawa, Łosiów, Tarnowskie Góry) azonban csak kevés (összesen 238 akó) sopronit hoztak Krakkóba (lásd 2. sz. táblázat). A Boroszló-krakkói út nyomvonala a korabeli itineráriumok szerint: *Olawa/Ohlau – Brzeg/Brieg – Czarnewąs – Opole/Oppeln – Strzelce Opolskie/Groß Strehlitz – Ujazd vagy Tarnowskie Góry – Będzin*,³⁴ ahol az ismertetett prágai úttal egyesülve vezet tovább Krakkóig.

A krakkói feljegyzésekben többször előfordul a szállítmány eredete, vagy a kocsis lakhelye kapcsán az alsó-ausztriai Krems. A szakirodalomból tudhatjuk, hogy Krakkó élénk viasz- és ólomkereskedelmet folytatott Kremssel,³⁵ nem csoda tehát, ha egy-egy alkalommal innen is érkezik soproni bor. A kremsi vásárról Krakkóba a *Langenlois – Mühlbach am Manhardtsberg – Eggenburg – Pulkau – Schrattental – Retz – Znojmo/Znaim – Prostějovice – Hošťradice – Moravský Krumlov – Ivančice/Eibenschütz – Brunn*³⁶ – *Zabrodovice/Oberwitz – Pozořice/Pusoritz – Habrovany* úton lehetett eljutni Vyškov/Wischau-ba,³⁷ innen pedig a Bécs-krakkói országúton tovább Krakkóba. Erről az útról Brünnből is érkezett soproni bor Krakkóba, mégpedig ismét Dominicus de Blens részére 130 akóval. A szállító egy bizonyos brünni Bartholomeus volt, aki a fentiek szerint Kremsben ugyanúgy beszerezhetette a bort, mint Bécsben vagy Sopronban.

További érdekesség még, hogy soproni bor három alkalommal Varsóból (!) is érkezett Krakkóba. 1602-ben és 1603-ban valamilyen zavar állhatott be a krakkói borpiacon, mert ebben a két évben nemcsak a hagyományos áruk (francia, kanári és madeira borok), hanem Tokaj-hegyaljai, pozsonyszentgyörgyi és soproni borok is érkeztek Krakkóba Johannes Korba, Christopherus Triger, Simon Chilka, Christopherus Bogusz és Balthasarus Gize varsói kereskedők szállításainak köszönhetően.³⁸ A Sopron–Varsó–Krakkó távolság a legrövidebb úton is 1100 km!

A fentiekben láttuk, honnan érkezett bor Krakkóba, most nézzük meg, hova vitték azt Krakkóból tovább és mennyit? A húsz év során Krakkóba szállított és egyben beazonosítható eredetű 35.347 akó soproni borból mindössze 1146 akóval vittek tovább, vagy-

³³ Quadt, 1602, 206–207.; Zeiller, 1632, 520–521.

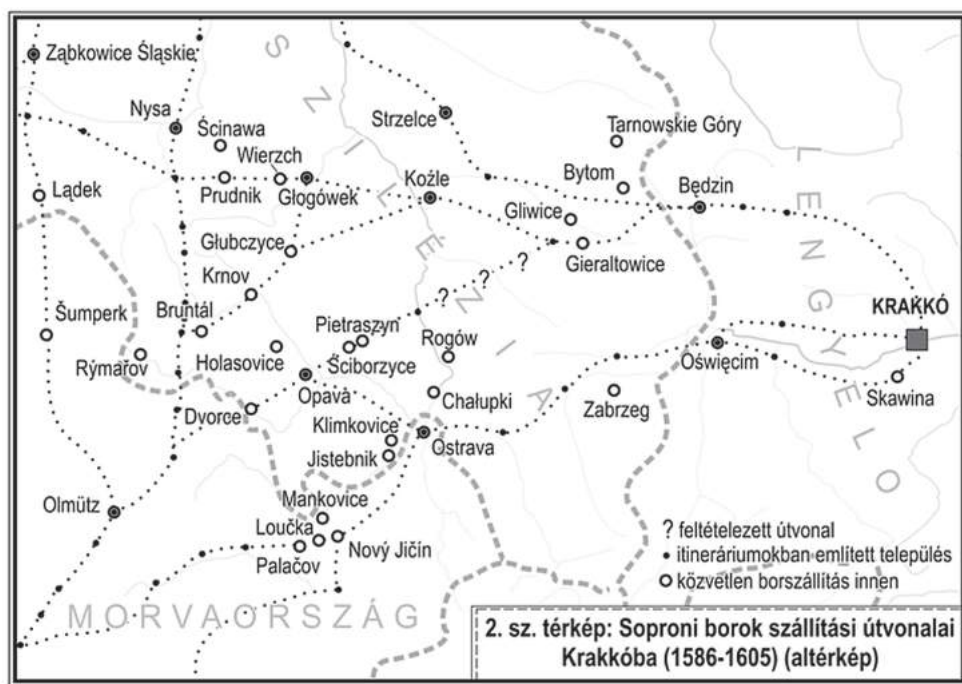
³⁴ Quadt, 1602, 82.; Mayr, 1625, 39–40., Zeiller, 1632, 521–524.

³⁵ Jan Malecki: Handel zewnętrzny Krakowa w XVI wieku. In. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Krakowie 11. Prace z zakresu historii gospodarczej. Kraków, 1960. 113.

³⁶ Erre az útszakaszra lásd Zeiller, 1632, 183–190.

³⁷ A Brünni–Vyškov/Wischau kivezető útszakaszra lásd Quadt, 1602, 12–13.

³⁸ A soproni borok varsói szállítására a vámnaplókban: ANKr. rkps. 2124. 59, 236 o.; rkps. 2125. 108.

is csupán a borok 3,24%-át. Ha a kiszállítási célokat megnézzük, akkor kiderül, hogy ezek a helységek is döntő többségben Krakkó ikervárosai, mint Kazimierz, Stradom, Kleparz, vagy a krakkói emporiumhoz tartoznak, mint Wieliczka, Olkusz, Miechów, Bochnia és Proszowice. Csupán elvétve fordul elő távolabbi célállomás: Lublin, Varsó, Lemberg, Piotrków. Egy alkalommal egyébként kassai illetőségű ember is vásárol bort Krakkóban, mégpedig egy bizonyos Martinus, aki a Nový Jičín Schindler testvérek által Stanislaus Paczoska krakkói viszonteladónak szállított soproni borból vásárol egy hordóval 9,5 akót 1591. december 21. táján.³⁹ Kassaiak gyakran érkeztek Krakkóba, főként bort hoztak és posztóval, gyarmati áruval tértek haza. Ha Martinus hazavitte ezt a bort, akkor elmondhatjuk, hogy a soproni bor egészen különös kerülővel jutott Kassára, inkább csak érdekességként, hiszen Kassa maga is borexportőr volt, mégpedig a Tokaj-hegyaljai boroké.

Krakkóhoz visszatérve, és a soproni borok beérkezési és kiszállítási mérlegét tekintve nyilvánvaló, hogy Krakkó a soproni bornak elsősorban fogyasztópiaca volt, tranzit vagy elosztószerepet nem játszott Kelet-Lengyelország felé. Fogyasztópiacnak azonban a legfontosabbnak mondhatjuk, ha itt a távoli Bécs, Krems, Prága, Boroszló, sőt Varsó polgárai is haszonnal adhattak túl készleteiken. Korábbi tanulmányunkban kimutattuk, hogy a vizsgált időszakból 1597-ben érkezett a legtöbb soproni Krakkóba 7155 akó, összehasonlításképpen Prágában ugyanekkor csak 3974,5 akót regisztráltak, Boroszlóba pedig a szintén csúcs évjáratnak számító 1652. évben a bécsi hídvámon csak 6655 akót.⁴⁰

³⁹ ANKr. rkps. 2344. 82.

⁴⁰ Prickler, 514.

3. táblázat: Soproni bort importálók és vásárlók Krakkóban (1586 - 1605)							
Jelmagyarázat:							
A: Forgalmazói minőség D: Utolsó szállítás éve							
B: A szállítások száma E: Forgalmazott bormennyiség soproni akóban (≈ 71,5 l)							
C: Első szállítás éve I: Importőr (az ő nevén érkezik a bor Krakkóba)							
	név	A	B	C	D	E	
1	Franciscus Maisner	I/Be	96	1586	1602	8425,00	
2	Andreas Netinger & uxor	I/Be	93	1586	1605	5481,75	
3	Sigismundus Alancze	I/Be	42	1586	1605	4018,00	
4	Stanislaus Paczoska	I/Be/Tk	30	1586	1605	3170,25	
5	Petrus Pauzet (Paugot)	I/Be	61	1595	1605	3061,00	
6	Julius della Pace	I/Be/Tk	46	1588	1605	2828,25	
7	Daniel Zaydlicz	Be	33	1589	1605	2392,75	
8	Stanislaus Zelner & uxor	I/Be	42	1591	1598	1773,75	
9	Alexander Gallus & uxor	I/Be	25	1586	1601	1692,00	
10	Bartholomeus Kecher & uxor	I/Be	36	1586	1602	1456,25	
11	Stanislaus Bonikowski	Be	28	1597	1605	1413,75	
12	Casparus Schubert & uxor	I/Be	39	1596	1605	1341,75	
13	Stanislaus Sliezak	Be	38	1586	1601	1212,75	
14	Leonardus Gutteter & uxor	I/Be	33	1593	1605	1201,50	
15	Georgius Schulz	Be	20	1586	1605	1075,50	
16	Johannes Salczinger	I	16	1601	1605	979,25	
17	Sophia Kropidlowa	I/Be/Tk	32	1586	1605	960,75	
18	Vilhelmus Forbes	I/Be/Tk	16	1598	1605	866,75	
19	Dominicus de Blens	I/Be	12	1586	1600	817,75	
20	Andreas Leber	I/Be/Tk	13	1595	1605	795,25	
21	Melchiorus Rezler & uxor	I/Be	11	1599	1602	665,75	
22	Martinus Fihauzer	Be/Tk	10	1587	1597	622,75	
23	Julius Baldi & uxor	I/Be	16	1586	1605	606,50	
24	Georgius Lotter	I/Be	12	1597	1602	570,00	
25	Servatius Brikner	Be	13	1586	1598	567,50	
26	Albertus Walders	Be	11	1594	1605	521,75	
27	Nicolaus Smolka & uxor	Be	20	1588	1601	518,75	

	v. str.m.: Városházi strázsamester (hetman ratuszny)		
	Be: Bepincéző, adózó	RG: Rynek Główny (Fő tér)	
	Tk: Továbbszállít Krakkóból	JMP: Jego Mość Pan (méltóságos úr)	
	v. ülnök: Várbíróági ülnök (ławnik sądu wyższego prawa)		
	származás	hivatal	szakma
			cím Krakkóban
	Toruń		borkimérő
			szabó
	Skócia	v. ülnök	gyógyszerész
		ülnök	kereskedő
	Saint-Julien (Burgundia)		szabó
	Firenze	tanácsstag	kereskedő
	Lemberg		
			szűcs
	Bielawy (LE)		orvos
			gyógyszerész
	Miedzyrzecze (SZI)		szabó
			pék
	Kulmbach (NÉ)		kereskedő
	Biertów (SZI)	tanácsstag	kereskedő
	Laufen (Salzb.)		kereskedő
			kocsmáros
			kereskedő
	(OL)		kereskedő
	Strzegom (SZI)	ülnök	kereskedő
			kereskedő
		tanácsstag	kereskedő
	Firenze		kereskedő
			kereskedő
	Maastricht		ötvös
	Płóczki (SZI)		

28	Jacobus Nederland	Be	15	1596	1605	474,50	
29	Laurentius Strainer	K/I/Be	8	1602	1605	458,25	
30	Albertus de Fin	Be	7	1587	1592	438,25	
31	Laurentius Kromer	Be	7	1586	1605	429,25	
32	Julius Maingott & uxor	Be/Tk	17	1588	1601	406,25	
33	Johannes Leszczynski	I/Be	13	1586	1592	396,75	
34	Georgius Maisner	Be	4	1586	1586	361,50	
35	Petrus Ruthkowski	Be	11	1586	1589	359,50	
36	Johannes Rap	I/Be	16	1589	1604	358,25	
37	Johannes Baptista Mora	I/Be	7	1593	1599	358,00	
38	Johannes Gronkowski (Placzek)	I/Be	8	1597	1600	355,50	
39	Sebastian Boduchowicz	Be	17	1595	1605	350,50	
40	Johannes Hoffman & uxor	Be	10	1597	1605	338,75	
41	Jacobus Wolowczyk	I/Be	16	1596	1602	336,50	
42	Stanislaus Pudelko	Be	10	1594	1600	331,25	
43	Albert Boczkowski & uxor	Be	17	1594	1600	329,50	
44	Stan. Chrzanowski & uxor	I/Be	7	1598	1605	312,80	
45	Stan. Czianowski & uxor	Be	12	1586	1602	309,25	
46	Claudius Antert	I/Be	3	1596	1597	300,50	
47	Stanislaus Graiowski	I/Be	3	1593	1605	287,75	
48	Simon Mutti	I/Be	4	1605	1605	285,75	
49	Thomas Scotus & uxor	Be	5	1587	1589	278,50	
50	Nicolaus Kowalski	Be	7	1604	1605	276,75	
51	Melchiorus Tilis	Be	6	1599	1601	271,00	
52	Stanislaus Karasiowicz	Be	8	1599	1605	264,25	
53	Sigismundus (III.) Waza	I/Be	4	1591	1602	263,00	
54	Albertus Boguczki	Be	7	1593	1595	255,00	
55	Vitus Seltenreich	Be	10	1589	1605	250,50	
56	Johannes Tarnowski	I/Be/Tk	3	1598	1604	247,00	
57	Jacobus Maliczki	Be	9	1597	1601	239,00	
58	Lodovicus Biffi	Be	6	1598	1601	236,25	
59	Stephanus Miller	Be	9	1599	1602	229,25	
60	Sophia Labczka	I/Be	6	1596	1601	224,50	
61	Johannes Merkel & uxor	I/Be	9	1594	1604	223,00	

	Emden		zenész	Golębia 16A
	Boroszló			
	Bergamo			
	Caen (FR)			
				Szewska 17
			szabó	Poselska 14
	(OL)	v. ülnök	kereskedő	Szczepańska 1., Slaw. 2.
	Piuro (OL)		kereskedő	
			pék	Szpitalna 9.
	Skrzydlno (LE)		szabó	Bracka 6A
	Gdańsk		kereskedő	
			szűcs	Mikol. 11; Grodzka 18A
	Piątek (LE)		kocsmáros	Grodzka 4A
	Kleparz (Krakkó)		nobilis	Floriańska 55A
	Párizs		szabó	
			szabó	Grodzka 4B
	Oronsko (LE)		viszonteladó	
	Wałbrzych (SZI)		kereskedő	
	Krakkó / Varsó	lengyel király		Wawel
	Kleparz (Krakkó)	ügyvéd		
	Stuttgart			Slawkowska 8
	Poznań	érsek		
	Rzeczycza (LE)		szabó	
	Velence		kereskedő	RG 24
	Worbach in Frankonia (?)		kereskedő	
				Grodzka 28
	Pulsnitz (NÉ)			

62	Johannes Waxman	Be	3	1586	1587	220,25	
63	Joachimus Fox	I/Be/Tk	5	1597	1602	220,00	
64	Jacobus Klisz Scabinus	Be	9	1586	1595	219,00	
65	Mathias Bialek	Be	7	1587	1588	212,50	
66	Jacobus Hoffman	Be	13	1596	1604	211,50	
67	Johann. Bapt. Fontanino & uxor	I/Be	5	1592	1605	203,00	
68	Adamus Blaszkowicz	Be	8	1586	1588	200,25	
69	Johannes Lopatowicz	Be	6	1588	1598	193,50	
70	Mauritius Giller	Be	7	1597	1605	190,75	
71	Jacobus Klement	I/Be	5	1602	1605	190,00	
72	Bartholomeus Schembek	Be	3	1587	1593	189,75	
73	Donatus Knipper	Be	4	1601	1605	189,50	
74	JMP Woiewoda Brzeski	I	2	1600	1604	186,00	
75	Albertus Suchoczki	Be	8	1600	1602	181,50	
76	Albertus Kin	I/Be	4	1586	1604	180,25	
77	Sebastianus Montelup	I/Be	3	1594	1597	180,00	
78	Michael Piotrowski	I/Be	8	1586	1589	177,75	
79	Martinus Zygmuntowicz	Be	6	1587	1589	169,25	
80	Venceslaus Slaweczki	Be	2	1605	1605	166,50	
81	Martinus Skawinski	Be	6	1587	1589	166,25	
82	Albertus Gorziszowski & uxor	Be	5	1594	1604	165,50	
83	Mathias Dirda	Be	7	1586	1589	165,00	
84	Sophia Biertultowska	Be	5	1596	1601	164,25	
85	Johannes Bytomski	Be	6	1604	1605	161,75	
86	Severinus Falenczki	Be	6	1586	1588	161,25	
87	JMP Woiewoda Crac.	I	2	1594	1602	161,00	
88	Johannes Siekinge	I/Be	3	1589	1597	157,50	
89	Casparus Trusard	I/Be	3	1589	1594	154,50	
90	Nicolaus Dugit	Be	5	1601	1605	148,00	
91	JMP Oswiecimski	Be	3	1600	1600	144,75	
92	Stanislaus Chrosliczki	Be	7	1604	1605	144,75	
93	Johannes Zeman	Be	6	1588	1605	144,00	
94	Nicolaus Tanno	Be	4	1597	1598	143,75	
95	Lucas della Pace	I/Be	4	1596	1601	141,75	
96	Jadwiga Blazejowa Bistrziczka	Be	6	1586	1598	136,25	

		tanácsstag	kereskedő	RG 21
	Kazimierz (Krakkó)			
		ülnök	kereskedő	RG 30B, Św. Anny 7
	Dzierżkowice (LE)		kocsmáros	Floriańska 55B
	Boroszló		kereskedő	
	(OL)	tanácsstag	kereskedő	RG 12A, Floriańska 27
	Buk (LE)		borkimérő	
	Rivne/Równe (UA)	tanácsstag	borkimérő	Św. Jana 13A
	Boroszló			
		ülnök		
	Vilnius		ötvös	Grodzka 40B
	Breszt-Litovszk	breszti vajda		
			kardkovács	Grodzka 30
	Firenze		kereskedő	RG 7
			lakatos	Stolarska 13A
	Ujazd (SZI)		kádár/kocsmáros	Szewska 20B
			szűcs	Szpitalna 7C; Grodzka 7
			pék	Floriańska 28B
				RG 22
		krakkói vajda		
	Lwówek Śląski (SZI)		kereskedő	RG 30C, Grodzka 38A
	Clusone (OL)		kereskedő	Św. Anny 4
	Chiavenna (OL)		kereskedő	
	Firenze		kereskedő	RG 14
	Milicz (SZI)			

97	Johannes Hedlowski	Be	4	1587	1588	136,00	
98	Jacobus Ludwig	Be	4	1586	1588	135,00	
99	Johannes Gorziszowski	I/Be	6	1586	1605	134,75	
100	Hieremias Hoffman	Be	2	1591	1595	134,50	
101	Anna Zutterowa	Be	5	1600	1602	134,25	
102	Albertus Koczanowski	Be	7	1597	1605	132,25	
103	Bernardus Mora	Be	2	1588	1588	131,25	
104	Sebastianus Mystkowicz	Be	4	1597	1598	130,00	
105	Johannes Chmielowski	I/Be	1	1589	1589	128,00	
106	Johannes Wolski	I/Be	7	1598	1605	126,00	
107	Paulus Celar	I/Be	4	1590	1599	124,00	
108	Martinus Swiechowicz	Be	1	1605	1605	123,00	
109	Lodovicus Kromer	Be	3	1591	1605	122,00	
110	Janowa Nonartowa relict	Be	4	1605	1605	119,00	
111	Simon Siedmiraczki	Be	4	1600	1605	117,25	
112	Andreas Wurzel/Korzeniowski	Be	4	1601	1605	117,00	
113	Valerianus Montelup	Be	3	1602	1605	116,00	
114	Stephanus Diviti	Be	2	1594	1595	115,00	
115	Josephus Pilisz	Be	5	1593	1601	113,25	
116	Petrus Gargas	Be	3	1605	1605	112,50	
117	Paulus Piseczki	Be	3	1603	1605	112,00	
118	Johannes Lichowski	Be	1	1605	1605	110,00	
119	Mathias Silinski	Be	3	1604	1605	110,00	
120	Thomas Zerolinski	I/Be	1	1604	1604	110,00	
121	JMP Podlaski & ux	I/Be	3	1591	1598	109,50	
122	Benedictus Kecskeméti	I/Be	1	1604	1604	106,00	
123	Sophia Boczkowska	Be	4	1596	1597	104,00	
124	Stanislaus Goreczki & uxor	Be	5	1597	1598	104,00	
125	Hieronimus Jedwath	Be	2	1599	1601	103,50	
126	Stanislaus Niemczowicz	I/Be	6	1595	1605	102,25	
127	Bartholomeus Kalstin	Be	4	1605	1605	102,00	
128	Mathias Heffner	Be	3	1594	1599	102,00	
129	? - Pukala	I/Tk	2	1601	1604	101,50	
130	Jacobus Klisz Junior	Be	3	1596	1598	100,75	
131	Jacobus Czieniawski	Be	1	1597	1597	100,50	

	Besztercebánya		kereskedő	Floriańska 10
		v. ülnök		RG 36A
			kocsmáros	Św. Anny 3
	Lwówek Śląski (SZI)			
	Kleparz (Krakkó)	ülnök	kereskedő	Kleparz?
	Piuro (OL)		kereskedő	
			sókereskedő	Floriańska 18A
			sebész	
			sebész	
		tanácstag		RG 19
	Kleparz (Krakkó)		kereskedő	Szczepanska 2
		városi írnok, tanácstag		RG 23; Golebia 6
			kereskedő	RG 25A, Św. Jana 5
			kocsmáros	Mikolajska 5A
	Lemberg			
				RG 7
	London		könyvkereskedő	
			sókereskedő	Ślawkowska 17A
	Nowy Sącz		szabó	
	Kozminek (LE)			
				Sienna 8B
			nobilis	
	Kecskemét		csizmadia	
	Przemyśl		kádár/kocsmáros	Św. Anny 15
		ülnök		Sienna 8C, Sukiennice
	Krosno (LE)		kereskedő	
	Kleparz (Krakkó)		vizonteladó	
	Besztercebánya		kereskedő	
	Kazimierz (Krakkó)			
	Kleparz (Krakkó)		kereskedő	

132	Severinus Pernus	Be	5	1586	1599	100,00
133	Stanislaus Kocz fara	Be	4	1604	1605	100,00
134	[Bernardus Maciejowski]	I/Be	3	1600	1604	99,00
135	Johannes Deutsch	Be/Tk	2	1591	1592	96,00
136	Adamus Benwicz & uxor	Be	3	1597	1597	95,50
137	JMP Stadniczki	I	1	1594	1594	94,00
138	Augustinus Gutteter	I/Be	2	1604	1604	93,00
139	Lucas Bochoroczki Niedzwiedz	Be	4	1605	1605	92,00
140	[Johannes Firlej]	Be	1	1599	1599	90,00
141	Arminius Szaurasz	I	1	1595	1595	90,00
142	Johannes Schilling	Be	1	1597	1597	90,00
143	Christopherus Przemowa	Be	1	1597	1597	88,00
144	Florianus Wilczkowski	I/Be	1	1597	1597	88,00
145	Jaroslavius Gortaczki	Tk	4	1594	1601	87,00
146	Johannes Kurowski Cornecista	Be	2	1596	1597	86,00
147	Andreas Zagoszczycz	Be	2	1587	1587	84,00
148	Martinus Zalewski	Be	3	1601	1602	83,50
149	Tomaszowa Organiszczina	Be	3	1596	1597	83,25
150	Baltharus Kara	Be	3	1599	1599	78,25
151	Johannes Swiecziczki	Be	3	1597	1604	78,00
152	Georgius Franczkowicz	Be	3	1586	1605	75,00
153	Nicolaus Zalasowski	Be	2	1597	1600	72,75
154	Stanislaus Wolfram	Be	2	1597	1598	70,50
155	Michael Czetelmaier	Be	3	1604	1605	68,00
156	Johannes Morawski	Be	2	1604	1605	66,75
157	Sebastianus Wilczkowski	Be	2	1600	1601	66,25
158	Severinus Glacz	Be/Tk	1	1587	1587	66,00
159	Stanislaus Schembek	Tk	1	1593	1593	65,00
160	Lodovicus Skalski	Be	4	1597	1600	63,75
161	Valentinus Rimer	Be	2	1588	1588	63,00
162	Stanislaus Radominski	Be	2	1600	1605	62,75
255	Ludwikowa [Topf] Zlothniczka	Be	4	1605	1605	62,50
163	Casparowa Chodowiczowa	Be	3	1604	1605	62,25
164	Hieronimae Anna Zalasowska	Be	2	1601	1601	61,25

			kelmefestő (tinctor)	
		krakkói püspök		
	Vitznau (Svájc)			Szpitalna 7C
	Žmigród (SZI)		szabó	Szczepanska 2
	?			
			kereskedő	RG 17
	Vilnius		ötvös	Poselska 19A
		korona kincstartó		
		városi írnok		Bracka 12C
			asztalos	Stolarska 13C
	Wieliczka (Krakkó)			
	Brzezín (LE)		szabó	
			orgonista	
				Św. Anny 15
	Płóczki (SZI)		szabó	Wiślna 6A
	Cieszyn (SZI)			
		ülnök, tanácstag		
	Innsbruck		kereskedő	
	Ciechanów (LE)		szabó	
	Uniejów (LE)		viszonteladó	Szewska 11
			szűcs	Grodzka 47
				Slawkowska 3A-C
	Krosno (LE)	tanácstag	kereskedő	Grodzka 18A
	Łuków?		szabó	
			ötvös	Wszystkich Świętych 9A
		ülnök, tanácstag	szűcs	Św. Jana 8
		tanácstag		

165	Andreas Glinski	Be	2	1586	1586	60,50
166	Jacobus Wronski	I	1	1604	1604	60,00
167	Johannes Ptaszinski	I	1	1604	1604	60,00
168	Michael Mutti	Be	2	1605	1605	60,00
169	Casparowa Cath. Postrzigacz	Be	1	1588	1588	59,75
170	Martinus Kowalski	Be	1	1604	1604	59,75
171	Petrus Devinalis	Be	2	1605	1605	58,00
172	Martinus Chmielowski	Be	1	1589	1589	57,75
173	Laurentius Romanowski	Be	3	1596	1605	57,50
174	Christopherus Kotliczki	Be	2	1604	1605	55,75
175	Sebastianus Gerstman	I	1	1605	1605	53,00
176	Valentinus Powszinski	Be	2	1587	1587	52,75
177	Severinus Plaza	I	1	1604	1604	52,00
178	Laurentius Ardenti	I/Be	1	1589	1589	51,75
179	Andreas Celar	Be	2	1599	1600	50,75
180	Balthasarus Bruzik	Be	1	1600	1600	49,75
181	Andreas Czichon	Be/Tk	3	1586	1586	48,50
182	Richardowa Hubertowa	Be	2	1604	1605	48,00
183	Volfgangus Klein	Be	2	1587	1587	48,00
184	Johannes Rozycz	Be	2	1597	1597	46,00
185	Gerhardus Lizbon	Be	2	1596	1597	45,50
186	Nicolaus Czebrowski	Be	2	1600	1600	45,50
187	Stanislaus Wegrzynek & uxor	Be	2	1587	1597	45,00
188	Johannes Mirzeiowski	Be	2	1597	1597	44,75
189	Jacobus Cziniowicz	Be	1	1605	1605	41,50
190	Bartholomeus Schulz	Be	2	1587	1587	41,25
191	Albertus Zminda	Be	2	1589	1591	41,00
192	Jacobus Cimerman	I/Be	7	1589	1604	40,75
193	Andreas Organarius	Be	2	1595	1596	40,00
194	Georgius Habicht	Be	1	1598	1598	40,00
195	Jacobus Martens	Be	1	1598	1598	40,00
196	Nicolaus Pan	Be	2	1605	1605	38,75
197	Simon Kalduczka	Tk	2	1597	1597	37,00
198	Georgius Sinnay	Be	2	1604	1605	36,00
199	? Midlarz	I	1	1587	1587	35,50

	Główno (LE)			Św. Anny 5
				Grodzka 13B
			ötvös	Grodzka 48
	San Martino (OL)		kereskedő	Floriańska 49
	Milánó		kereskedő	RG 19; 27B
			kardkovács	Grodzka 18A, ill. 30
			szabó	
		tanácsstag	kereskedő	RG 32A
	Wieliczka (Krakkó)		sebész	Św. Anny 9
	Maastricht		paszománykészítő	
			gyógyszerész	Grodzka 36
		városházi strázsamester		Slawkowska 11A
	Rózan (LE)			
	Kleparz (Krakkó)		kereskedő	Szewska 5A
	Lignitz (SZI)			
	Rydzyna (LE)		szabó	
	Środa Śląska (SZI)	ülnök, tanácsstag	kereskedő	RG 24B
			orgonista	
	Głogów (SZI)			
	Antwerpen		festőművész	
	Brüsszel		viszonteladó	
	Olkusz			
	Szinna? (MA?)			
	Stradom (Krakkó)			

200	Antonius Franczkowicz	I	1	1605	1605	35,00	
201	Johannes Hincz	Be	2	1597	1604	34,75	
202	JMP Grodziński	Be	1	1602	1602	34,00	
203	Christopherus Schilling	Be	1	1597	1597	33,75	
204	Barbara Chabowska	Be	2	1586	1588	32,25	
205	Podstarosta Crac	I	1	1604	1604	32,00	
206	Johannes Cziandrowicz	Be	1	1589	1589	32,00	
207	Johannes Spigler	I/Be	3	1589	1597	32,00	
208	Urbanus Kapiasz	I	1	1600	1600	32,00	
209	Gerhardus Flassen	Be	1	1599	1599	31,00	
210	Michael Sinnay	Be	1	1599	1599	30,75	
211	Franciscus Gotthard	Be	1	1600	1600	30,00	
212	Johannes Gomulka	Be	1	1586	1586	30,00	
213	Lucas Kubala	Kk	1	1594	1594	30,00	
214	Stanislaus Piseczki	Be	3	1603	1605	30,00	
215	Ulrichus Frisch	Be	1	1596	1596	30,00	
216	Alexander Michalowicz	Be	1	1588	1588	29,50	
217	Stanislaus Kacziczki	Be	1	1597	1597	29,50	
218	Conradus Miller	Be	2	1605	1605	29,00	
219	Franciscus Romulo	Be	1	1593	1593	29,00	
220	Albertus Walaszek	Be	1	1588	1588	28,75	
221	Bartholomeus Kamien	Be	1	1587	1587	27,50	
222	Arminius Stupan	Be	1	1597	1597	27,00	
223	Johannes Lembartosz Kral	Be	1	1599	1599	26,75	
224	Piotrowa Zarwalkowa	Be	2	1605	1605	26,00	
225	Josephus Hungarus	Be	1	1589	1589	25,75	
226	Franciscus Czorn	Be	1	1594	1594	25,00	
227	Lucas Gaudisz	Tk	1	1597	1597	25,00	
228	Johannes Malachowski	Be	2	1605	1605	23,75	
229	Johannes Moshamer	Be	1	1597	1597	23,00	
230	Johannes Rotermund	Be	1	1600	1600	23,00	
231	Stanislaus Rotermund	Be	1	1600	1600	23,00	
232	Casparus Chrosliczki	Be	1	1605	1605	22,00	
233	Stanislaus Tarczowski	Be	1	1600	1600	22,00	
234	Michael Amenda	Be	1	1600	1600	22,00	

	Gdańsk		sebész	
		ülnök, tanácsstag		RG 41A
		krakkói al-sztarosza		
			erszénykészítő	
		tanácsstag		
	Szinna? (MA?)			
			szűcs	Mikolajska 2C
			festőművész	
	Wieliczka (Krakkó)			
			szíjgyártó	Grodzka 38B
			szűcs	RG 18
				Grodzka 4B
	Kazimierz (Krakkó)		szabó	Floriańska 20
	Kleparz (Krakkó)			
	Italus Derdedzowiensis (?)		kereskedő	
			kereskedő	Św. Jana 13C
			kereskedő	Szczepanska 11
	Wieliczka (Krakkó)			
	Kleparz (Krakkó)		vizsonteladó	
				Wiślna 6B
			kereskedő	Szczepanska 3
			kereskedő	RG 44B
			zenész	

235	Georgius Pernus	Be	1	1588	1588	21,75	
236	Bernardus Barchan	Be	1	1586	1586	21,00	
237	Christopherus Monienda	I/Tk	1	1594	1594	20,00	
238	Stanislaus Nicz	Be	1	1586	1586	20,00	
239	Balczerowa Langno	Be	1	1605	1605	19,25	
240	Bernardus Gallerato	Be	3	1587	1593	19,25	
241	Elias Brinkort	Be	1	1605	1605	19,00	
242	Petrus Czichon	Be	1	1596	1596	17,50	
243	Johannes Czarnecki	I	1	1604	1604	17,00	
244	Johannes Litwinek	Be	1	1586	1586	16,75	
245	Johannes Borowski	Be	1	1605	1605	16,25	
246	Paulus Pawlikowicz	Be	1	1605	1605	15,75	
247	Stanislaus Zelaskowicz	Be	1	1596	1596	15,75	
248	Abrahamus Ronenberg	Be	1	1605	1605	15,50	
249	Valentinus Frianski	Be	1	1593	1593	15,25	
250	? Rusinowski	Be	1	1598	1598	15,00	
251	Bekes Gáspár örökösei	Be	1	1595	1595	15,00	
252	Casparowa Zlothniczka	Be	1	1605	1605	15,00	
253	Janowa Liberzina	Be	1	1600	1600	15,00	
254	Laurentius Cziekowicz	Be	1	1586	1586	15,00	
256	[Nicolaus Wolski]	Be	1	1587	1587	14,50	
257	Christopherus Hercz	Be	1	1602	1602	14,50	
258	Johannes Szowicz	Be	1	1605	1605	14,00	
259	Michael Nenke	Be	1	1596	1596	14,00	
260	Stephanus Bawman	Be	1	1587	1587	14,00	
261	Petrus Vidlog	Be	1	1596	1596	13,00	
262	Johannes Awini	Be	1	1604	1604	12,75	
263	Johannes Kacziczki	Be	1	1589	1589	12,75	
264	Jacobus Baniga	Be	1	1598	1598	12,25	
265	Johannes Maliczki	Be	1	1592	1592	12,25	
266	Johannes Pipan	Be	1	1586	1586	12,00	

	Płóczki (SZI)		sebész	
		podczaszy		
			kocsmáros	Szewska 27
	Winsko (SZI)		könyvkötő	
	Gallerato (OL)		kereskedő	Grodzka 2A
	Bamberg			
	Brzeznicza (LE)		szabó	
			festőművész	Grodzka 25
			szabó	Slawkowska 14
	Kazimierz (Krakkó)		mészáros	Św. Tomasza 28C
	Lutomiersk (LE)		vizsonteladó	
		ülnök, tanácsstag	gyógyszerész	RG 8
		korona-vámos	nobilis	
				RG 27A (pod baranami)
			ötvös	
				Grodzka 21.
			szabó	Poselska 9B
	Krakkó-Krzepice	Krzepice sztarosztája		
	Nürnberg		kereskedő	
			kocsmáros	Mikolajska 13
	Kamienec Wroclawski (SZI)		kereskedő	
			kir. trombitás	Slawkowska 6A
	Stradom (Krakkó)			
		ülnök	szabó	Szpitalna 20-22A
	Groningen		árus (institor)	
			gyógyszerész	RG 13B; Bracka 11A

A szállítmány mérete és a szállítás módja

A fentiekben láthattuk, hogy mekkora távolságokat kellett leküzdenie a soproni bornak, hogy a fizetőképes fogyasztópiacra megérkezzen. Nem mellékes kérdés ilyen jelentős forgalom és távolság esetén a szállítmányok mérete és a szállítások technikai megvalósítása. Ezekre soproni és a krakkói forrásokból egyaránt következtethetünk. A lengyel hatóságok a szállítmányokat soproni akóban könyvelték, a hordók tartalmát megállapító hiteles bormérői eredmények alapján, amit Magyarországon állítottak ki. Ilyen hitelesítői számadáskönyv a Házi által publikált 1566/67. évi is. A soproni borszállítási jegyzék érdekes módon nem akóban, hanem *Ladung*-ban, vagyis a *szekérteher* mértékegységben tartotta nyilván a kiszállított borokat. Egy *Ladung* 30 soproni akó. Prickler szerint ez a mértékegység 15. századi előzményekre vezethető vissza; ekkora volt korábban a soproni transzportbordó, a *Kufe*, amiből egyet raktak a szekérre.⁴¹ Az általunk vizsgált időszakra már eltűnt ez az óriáshordó (2145 liter), és a szekerek terhelése is jelentősen lecsökkent. A krakkói vámnaplók 116 értékelhető bejegyzését alapul véve egy szekéren átlagosan már csak 23,61 akót vittek, azt is két hordóban. A soproni borszállítási jegyzékben a kisebb terhet a meglehetősen pontatlan *kleine Ladung* (21–25 akó) és *halbe Ladung* (10–20 akó) jelölte, 1615-től viszont már itt is akóban tartják nyilván a szállítmányokat. A soproni hordók mérete a krakkói adatok szerint általában 14–15 akó (1000–1100 l), de olykor előfordul a 18–20 akós is. Egy szekér elé 6–8 lovat fogtak, egy ló átlagos terhelése pedig 141 értékelhető adat alapján 3,62 akó/ló, a hordók súlyát (kb. 7 kg/akó) is hozzászámolva 284 kg/ló. Az előforduló legnagyobb terhelés 5,33 akó/ló (kb. 415 kg) volt.⁴²

Hány napig tartott az út?

A soproni és krakkói források egybevetése során kiderült, hogy 1604 novemberében négy kereskedő is járt Sopronban, akit nem sokkal később a krakkói vámon is regisztráltak. Másodikán a nový jičini Mathias Schindler 3 *Ladung* borát jegyzik Sopronban, amit 3 szekéren szállított ki. A krakkói vámon 18-án találjuk meg ugyanőt, amint Andreas Leber krakkói polgár nevére 84 akó bort hoz, 3 szekéren és 24 lóval.⁴³ Ez az út tehát 16 napig tartott. Nyolc nappal később az Opava/troppai Daniel Rätzky is 3 *Ladung* borral és 4 szekérrel hagyja el Sopront, Krakkóban pedig 17 nap múlva, 2 szekérrel és 48 akó soproni borral jelentkezik.⁴⁴ A bor felét minden bizonnyal otthon, Opavában tette le. Feltételezzük, hogy mindkét kocsis a járhatóbb alsó úton, vagyis Ausztria felé szállította ki a bort és érintette lakhelyét. Az út így Jičín felé 530 km, Opava felé pedig 570 km, vagyis mindkét szállítmánnyal átlagosan 33,5 km-t tettek meg naponta. November 18-

⁴¹ Uo.

⁴² 1603. jan. 29-én Johannes Salczinger krakkói polgár 64 akó bort csupán 12 lóval hoz. ANKr. rkps. 2125. Fol. 51.

⁴³ Soproni borszállítási jegyzék..., Fol. 5. vö. ANKr. rkps. 2126. Fol. 368.

⁴⁴ Soproni borszállítási jegyzék..., Fol. 6 vö. ANKr. rkps. 2126. Fol. 379.

án a krakkói Petrus Pauzet egy igen nagy, 6 szekéren 6 Ladung-os szállítmánnyal hagyja el Sopront. A krakkói vámon 19 nap múlva, dec. 7-én jelentkezik, ahol kiderül, hogy a szekereket összesen 48 ló vontatta, a hat Ladung pontosan 184 akó volt és 11 hordóban érkezett, a szállítást pedig ez alkalommal is Mathias Schindler emberei bonyolították.⁴⁵ Ha ez a szállítmány is Jičín felé jött – és ez a valószínű –, akkor a három napos csúszás a szállítmány kivételesen nagy méretével is magyarázható, hiszen ha meggondoljuk, ez alkalommal kétszer akkora konvoj mozgását kellett koordinálni és biztonsággal célba juttatni. Az átlagsebesség ebben az esetben csak 28 km/nap. Egy november 15-i soproni kiszállításnál tanúi lehetünk a fentebb már említett boroszlói kitérőnek is. Friderichus Schäfer boroszlói kereskedő 5 *Ladung* öt szekér, vagyis kb. 150 akós szállítmánya 72 nap múlva, a következő év január 26-án érkezik meg Krakkóba.⁴⁶ Nem a teljes szállítmány, csak kb. 110 akó. Schäfer a bort minden bizonnyal hazavitte Boroszlóba, és mivel eladási gondoljai lehettek, ezért Krakkóban próbált szerencsét. Ebben az esetben a bor 72 nap alatt mintegy 780 km-t utazott Soprontól Krakkóig.

A krakkói borkimérők

A földrajzi keretek tovább tágíthatók és a soproni bor hírneve még előnyösebb megvilágításba kerülhet, ha megnézzük, hány nemzet fia foglalkozott a soproni borüzlettel Krakkóban. Krakkóiak többnyire nem mentek a borért külföldre, hanem az idelátogató osztrák, morva és sziléziai kocsisoktól, kereskedőktől vásároltak, rendeltek. A krakkói viszonteladók és kimérők hosszú névsorát végigfutva a polgári könyvekből olyan származási helyek azonosíthatók, mint Skócia, London, Párizs, Caen, Velence, Firenze, Milánó, Groningen, Emden, Maastricht, Antwerpen, Brüsszel, Nürnberg, Innsbruck, Gdańsk, Vilnius, Lemberg, vagy a magyar Besztercebánya és Kecskemét, hogy csak a legszembeötlőbbeket említsük. A soproni borra szakosodott és legtöbb sopronit (8425 akót) forgalmazó Franciscus Maisner borkimérő Toruńból származott Krakkóba (lásd 3. sz. táblázat, 1. sor), a kizárólag nagybani viszonteladással foglalkozó és ilyen minőségben a legtöbbet forgalmazó Petrus Pauzet pedig a burgundiai St.-Julienből (3. sz. táblázat, 5. sor).

Ha a krakkói borkereskedők lakcímeit vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy a fő téri (Rynek Główny) 54 ingatlanból 27-hez köthető soproni borszállítás, összesen 10.167 akó. A fő téri patriciátus többnyire nagykereskedéssel foglalkozott (*kupiec, negotiator/mercator*), de elvétve találni közöttük szűcsmestert, szabómestert és gyógyszerészt is. A vizsgált húsz év során tízen is voltak közülük a városi tanács tagjai, öten a városi bíróság ülnökei, Lodovicus Kromer volt a városi írnok, Jacobus Ludwig pedig krakkói várbírói ülnök volt (lásd 3. sz. táblázatban a címnél „RG” jelölésű személyeket). A fő tériek közül a firenzei származású nagykereskedő Julius della Pace bonyolította a legnagyobb forgalmat, 18 év során 2828,25 akóval (lásd 3. sz. táblázat, 6. sor). Gazdagabb nagykereskedők per sze a fő téren kívül is laktak, a bepincézési napló és krakkói címtárak összehasonlításából

⁴⁵ Soproni borszállítási jegyzék..., Fol. 8. vö. ANKr. rkps. 2126. Fol. 390.

⁴⁶ Soproni borszállítási jegyzék..., Fol. 7. vö. ANKr. rkps. 2344. Fol. 283.

még mintegy 36-ot lehetett összeszámolni, akik együtt kb. 12.800 akóval forgalmaztak. Ez nagyjából 2.700 akóval több, mint a fő térieké. Ebből a társaságból Stanislaus Paczoska emelkedik ki 3170,25 akós teljesítményével (lásd 3. sz. táblázat, 4. sor).

Nem kereskedelmi céllal, udvartartásuk részére a lengyel arisztokrácia és az országos méltóságok is vásároltak sopronit Krakkóban. A legelőkelőbb fogyasztók között találjuk magát a lengyel királyt (263 akó), a gnieznói érsek Jan Tarnowskit (247 akó), a breszti vajdát (186 akó), a krakkói vajdát (161 akó), a krakkói püspököt (99 akó), a korona kincstárnokot (90 akó), az Oświęcimski (144,75 akó), a Podlaski (109,5 akó), és a Grodzienski (34 akó) uraságokat, a kisebb jelentőségűek közül pedig a krakkói al-sztarosztát (32 akó) és a krzepicei sztarosztát (14,5 akó).

Ha a soproni borok forgalmát a kimérők eredeti foglalkozása szerint csoportosítjuk, szintén érdekes kép tárul elénk, ez alkalommal a krakkói céhes világról. A forgalmazott bor mennyisége alapján a következő rangsor állítható fel a céhes borkimérőkről:

4. sz. táblázat: A krakkói céhes világ soproni borforgalmazói		
személy	mesterség	soproni akó
21	szabó	12100,50
3	borkimérő	8818,75
5	gyógyszerész	5504,75
7	szűcs	2458,25
7	kocsmáros	1788,75
3	pék	1733,25
1	orvos	1692,00
6	ötvös	933,50
8	művész	720,50
6	kalmár	523,25
5	sebész/borbély	355,75
2	kádár	270,50
2	sókereskedő	243,25
2	kardkovács	231,25
1	lakatos	169,25
1	könyvkereskedő	115,00

1	csizmadia	106,00
1	kelmefestő (tinctor)	100,00
1	asztalos	88,00
1	paszománykészítő	45,50
1	erszénykészítő	32,00
1	szíjgyártó	29,50
1	könyvkötő	19,25
1	mészáros	15,75
1	vásári árus	12,25

A fenti 4. sz. táblázatból látható, hogy a legtöbb sopronit a szabók forgalmazták: ők 21-en összesen 12.100 akót importáltak, ill. pincéztek be, nagyjából annyit, amennyit a fő téren kívüli 36 nagykereskedő. Úgy látszik, hogy a borüzlet a művészek számára is vonzó lehetett, hiszen három festő, két organista, két egyéb zenész és a király trombitása összesen 720 akó soproni bort mért ki a városban (vö. 3. sz. táblázat). Hivatásos borkimérők egyébként csak kevesen voltak Krakkóban, hiszen a bormérésre nem vonatkozott a céhes kényszer, ezzel a legtöbben a maguk szakmája mellett, mellékkereseti lehetőségként foglalkozhattak, feltéve, ha rendelkeztek krakkói polgárjoggal.⁴⁷ A fenti táblázatot nézve talán nem tévedünk nagyot, ha azt állítjuk, hogy a soproni borok kereskedelme Krakkóban a városi középosztályra, a céhek világára gyakorolta a legnagyobb hatást. A legelőkelőbb fő tériek és a fő téren kívüli nagykereskedők a húsz év során együtt is csak 23.000 akót forgalmaztak, a jóval kisebb tőkeerővel rendelkező középosztály ezzel szemben 38.100 akót. Az 1593. évi krakkói városi számadáskönyvben szerepel egy érdekes adat, a már említett 1593. évi lengyelországi „soproni” bortörvény keletkezése kapcsán. A bejegyzés szerint a krakkói külső tanács (*honesta Communitas*, más néven *quadraginta viri*), mely itt is a céhes-iparos világ képviselőtestületének tekinthető, megfizette a belső tanácsnak, vagyis a tényleges hatalmat gyakorló nagykereskedő patriciusok testületének, azt a 479 lengyel forintot, amelyet arra az esetre ígért, ha a város követői a következő országgyűlésen felvetik és keresztülviszik a lengyel alattvalók magyarországi borvásárlásait tiltó törvény feloldását a soproni és pozsonyszentgyörgyi borokra vonatkozóan.⁴⁸

⁴⁷ A krakkói tanácsulési jegyzőkönyvekben arról olvashatunk, hogy a sebész céh feljelentése nyomán egy bizonyos Christopherus Zagorskira 30 márká büntetést rótt ki a tanács, mivel úgy mért ki bort a városban, hogy nem rendelkezett krakkói polgárjoggal. ANKr. rkps. 451. Fol. 610.

⁴⁸ A bejegyzés szövege: „Pecunia ab honesta Communitate collata... Honesta communitas satis faciendo

Az országos törvény megszületett – június 15-én szentesítette az uralkodó⁴⁹ – a külső tanács pedig augusztus 14-én fizette ki az ígért összeget. Az egész országra kiható ötlet és kezdeményezés tehát a krakkói kézművesek vezetőitől indult ki, és anyagi áldozatot is ez a mai kifejezéssel élve „középosztály” hozta meg.

Összefoglalás

A krakkói, soproni és prágai források alapján elmondható, hogy a soproni bor nemcsak Csehország, Szilézia és Morvaország, hanem Lengyelország, és így az egész történelmi Visegrádi-régió gazdasági életében fontos szerepet játszott. Eddigi számadatok alapján legnagyobb fogyasztópiacuk Krakkóban volt, ide pedig főként a Morva-kapu térségében élő kereskedő-fuvarosok szállították, 60%-ban szállítói, 40%-ban pedig önálló kereskedői minőségben. Különösen a nový jičini és a glubczycei fuvarosokat kell kiemelni, akik együtt az összes krakkói szállítások több mint felét bonyolították. A szállítások nyomvonalát a kereskedők lakhelye és korabeli itineráriumok alapján nagy pontossággal lehetett rekonstruálni. Soproni és krakkói források egybevetésével tisztázni lehetett a szállítmányok méretét, a szállítás módját és sebességét. A közvetlen szállítások eredetét vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy soproni borszállítmány olykor ésszerűtlenül nagy kerülővel (Prágán, Boroszlón vagy Varsón keresztül) érkezett Krakkóba. Ebből következik az is, hogy a soproni bort Krakkóban lehetett a legdrágábban értékesíteni, továbbá az, hogy a krakkói kereskedők is szívesen fogadták, ha távoli ügyfeleik borban egyenlítik ki tartozásaikat. Kétségtelen, hogy ezekben a tranzakciókban a soproni bornak egyfajta valuta szerepe is volt. A kettő összefügg, hiszen csak olyan árucikk láthatta el a pénz funkcióját, amely iránt állandó és magas kereslet mutatkozott, és amelyen mindig haszonnal lehetett túladni. A krakkóiak személyi körét vizsgálva azt láttuk, hogy bár a középosztálytól felfelé minden társadalmi réteg kapcsolatban állt a soproni borral – a mesterembertől a patríciusig, a paptól és nemestől az érsekig és egészen a királyig – a soproni borok kereskedelme a kézműves középosztálynak volt a legfontosabb. Ők kezdeményezték a soproni borkereskedelmet sújtó országos szankciók eltörlését, melyet összefogásuknak és anyagi áldozatvállalásuknak köszönhetően el is értek. Mindezt a motivációt, aktivitást és áldozatvállalást látva felmerül a kérdés: mekkora lehetett a borkereskedelem haszna? A forrásokból kiszámíthatjuk a termelői, a kereskedői, a szállítmányozói és a kimérői haszonkulcsokat, és megismerhetjük a központi politika piacsabályozó intézkedéseit is, de ezek tisztázása már egy következő tanulmány tárgyát képezi.

---

promisso suo in conventum regni proxime praeteritum Dominis Consulibus facto post obtentam constitutionem de libere emendis vini Edemburgensis, Santogiriensis et alys excepto ungarico ac immunitatem ab exactione civili contulit ex suis facultatibus ad expedienda honoraria quae ratione harum constitutionum quibusdem personis in conventu regni per D Nuntios Civitatis promissa fuerunt Fl 479 qui die 14 Augusti Dominis Consulibus per Dominos quadraginta viros praesentati et oblati sunt. Mrc 299//18” ANKr. rkps. 1662. 81.

⁴⁹ Grodziski–Uruszczak (szerk.): Volumina Constitutionum II/2. Warszawa, 2008. 203.

„Jer, ha tanulni akarsz, ifjú, / bővítsd tudományod!”

A Szent Mihály templom körüli 200 méteres kis domb Sopron történetének szent helye. Sokkal jobban és inkább az, mint azt eddig sejtettük! Itt állt az első plébániaház és közelében a plébániai iskola, mely a 16. század közepétől az evangélikusok iskolájává alakult át.

Az iskola a 16. század második felétől a felekezeti ellentétek keresztútjában állt. Bán János egyháztörténetében említi, hogy az iskolaépület 1557-ben megújult és tágabb lett.¹ Faut Márk krónikájában az 1573-as évről írva arról tudósít, hogy Wolfgang Spillinger plébános arcul ütötte Zeitvogel Gáspár tanítót, „mert egy halottat német evangélikus zsoltárokkal kísért az iskolásokkal a sírhoz”.² A Faut Márk krónikáját folytató Klein Menyhért német tanító (aki 1602 után jött a városba) feljegyezi, hogy 1582-ben az evangélikus lelkésznek és tanítónak el kellett hagynia a várost. Sopron magisztrátusa talán ekkor kevésbé volt találekony, mint Kőszegé, mert Kőszegen bizonyára jelentősebb pénzajándék ráfordításával változatlanul fennmaradhattak az új hit, a reformáció intézményei. Ott ugyanis az ellenőrzőknek „aranyrúddal kenték meg a markát”, és ezután semmi sem zavarta meg az evangélikus vallásgyakorlatot.³

Az evangélikus vallású soproniaknak csak az 1606-os pozsonyi országgyűlés hozta meg a kedvező változást, amikor Illésházy István, az ország nádora „Bécsben létrehozta és megkötötte a békét a magyarok és Mátyás főherceg között.” A soproni küldöttek, Lackner Kristóf és Szentbertalany Menyhért azzal a jó hírrel tértek haza, hogy evangélikus lelkész hívhatnak, és újra megnyithatják iskolájukat „a Pflaszteren”.⁴

A Szent Mihály utca 6. számú épület udvari falán a közelmúltban egy elfeledett latin nyelvű feliratos táblára figyeltek fel érdeklődő soproni helytörténészek. A diákokat buzgó tanulásra biztató továbbá az átépítést megörökítő táblát a soproni helytörténész fotós Tarcsai Peck Mária találta meg, és ő hívta fel rá a figyelmemet. Kedves figyelmességét köszönöm!

A szöveg olvasata a következő:

HA<e>C DOMUS INGENUIS SACRATA EST ARTIBUS ERGO
DISCERE QUISQUIS AVES ARTES HANC TYRO FREQUE<n>TA

¹ Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939. 112.

² Kovács József László: Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein / Faut Márk és Klein Menyhért krónikája, 1526–1616. Sopron–Eisenstadt, 1995, 41., 108–109.

³ Uo., 43., 111.

⁴ Uo. 77., 140. A Pflaszter a Szent Mihály templomot a Szentlélek kápolnával összekötő kövezett útra utal.

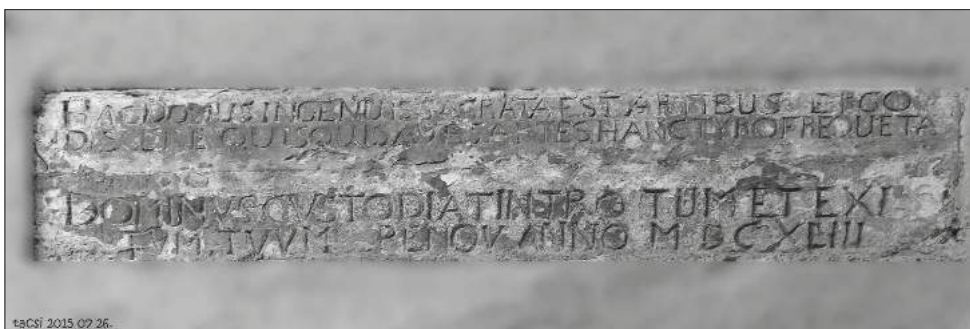
DOMINUS CUSTODIAT INTROITUM ET EXITUM TUUM. RENOV. ANNO MDCXLIII

A felirat így fordítható magyarra:

Ezt a házat a nemes tudományoknak szentelték,
Tehát, hogy tanulj – bárki is vagy, aki sóvárogsz a tudományok iránt –, újonc (diák), ezt látogasd.

Az Úr őrizze belépésed és távozásod. Felújított az 1643. esztendőben.

A disztichon szövege versmértékben:
„Itt a szabad művészetek új otthonra találnak.
Jer, ha tanulni akarsz, ifjú, bővítsd tudományod!”⁵

Feliratos kő a Szent Mihály u. 6. udvarában. Fotó: Tarcsai Peck Mária.

A disztichonba szedett latin felirat írója akár a latinul kiválóan verselő Lackner Kristóf is lehetett. Az ő töretlen fáradozása eredményeként nyerte el a város az *Illustre gymnasium* alapításának jogát 1626 táján. A gimnázium alapításának engedélyezésével II. Ferdinánd viszonzta a város segítő támogatását, amelyet az 1622-es királyné-koronázás és az 1625-ös országgyűlés időszakában kapott. Dávid Ferenc véleménye szerint az 1643-as évszám az épület bővítésére utal. Az 1643-as átépítést egy korabeli levél is bizonyítja, amelyben Sárffőy Miklós *praeceptor* fordult a belső tanácshoz. Arra kérte az urakat, hogy az építkezéskor az iskola istállójából különítsenek el számára egy „kicziny szobát” iskolai és magáncélra. A levél külzetén Sárffői latin címzése található, ide jegyzi fel a tanács is határozatát Gabriel Stockingernek, a Lackner-hagyaték akkori gondnokának.

⁵ A két emléktábla meglétére korábban Dávid Ferenc is figyelmeztetett levelében. A belépésről és távozásról írt sor a 120. zsoltár 8. sorát idézi: „Dominus custodiat introitum tuum et exitum tuum ex hoc nunc et usque in saeculum.” Az olvasat elkészítésében Miskei Antal és Kádár Zsófia működött közre, a disztichon Szende Katalin fordítása.

Humillima Supplicatio ad Generosum Circumspectum et Amplissimum Dominum Consulem, et caeteros Senatores Liberae Regiaeque Civitatis Soproniensis, Dominos et patronos mihi magnopere observandos.

Generosi circumspecti et amplissimi Domine Consul, Judex, et caeteri Senatores, Domini et Patroni mihi magnopere observandi Salutem a salutis authore, et felicitatem precor, et mea servitia demisse commendo. Ha molestus nem lennék, és meg nem bántanám Uraságtokat, alázatosan kérném, méltóztassék az oskolánkban az istáloból egy kiczin szobát építtetni. Bizonyára Uraságtokat (látván az közönséges építést) nem busitana, de igen szükséges pro privatis, et etiam alys negotys scholasticis. Nem sok kölczég mégyen reája, az fődele meg vagyon, még maradék kövekis vannak. Ennekfölötte mivel az istenben elnyugot Doctor Obele árva fia, (kivel Uraságtok tét io téteményeket az Isten kétség nélkül megtéríti) egy esztendő fölöt egy fertaly esztendeig volt nálam, illendő volna ez kiczin időről nemis emlékezmem, de mivel magam is fogyatkozot állapotall vagyok, Ha uraságtok valamit is akarattyából praestal az tartásért ez fertaly eştendőre io néven veszem, és meg igyekszem másképpen is tehetségem szerent szolgálni. Istennek kegyelmes gondviselese alá ajánlom Uraságtokat kegyes és Atyai választ várván.

Generosi domini Vestri
Servus paratissimus
Nicolaus Sáfőy
Scholae Hungaricae
Moderator Manupropria

A külzeten ez olvasható:

Herr Gabriel Stockhinger solle auß seinen ihme anvertrauten Lackhnerischen Verwaltung inuermelten Supplicanten in gebettenes Kostgelt von wegen eines Ehrsamen Raths so Ihr für richtige Ausgab ins khünfftig passirt weden solle.
Signatum Oedenburg in senatu die 6. Julii Anno 1643.
N.: 10 fl. kaiß.⁶

Sáfőy Miklós magyar praeceptor kérelmére tehát Obele doktor árvája tartásáért kapott 10 császári forintot, a „kiczin szobát” kérő mondataira azonban nem kapott választ. Megtudjuk azonban az iskola átépítése időpontját, ennek ideje 1643 nyara (július) lehetett. Az 1643-as kamarai számadások szerint 52 jutalomérmet osztottak ki a tanulóknak, mely soproni ötvös munkája. A tanulók száma ezeknek mintegy kétszerese volt.⁷

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (MNL GYMSML SL), Lad. I. Fasc. II. N. 79/4. A forrást már korábban közreadtam: Kovács József: Tanügyi vonatkozású soproni magyar levél 1643-ból. Soproni Szemle 11 (1957), 305–306. (a Csatkai Endre szerkesztette Soproni Levelesláda rovatban).

⁷ MNL GYMSML IV.1009. Sopron Város Kamarási Hivatalának iratai 1527–1848.

Rosner Mátyás 1660-as Sopron leírása topográfiai pontossággal megadja a latin gimnázium helyét is. Így ír erről értekezésében: „*Hírneves gimnáziumokkal is dicsekedhetik ez a város. Ezek közül egy a lutheránusoké, a városon kívül, egész Magyarországon, sőt a külföldön is jól ismert [...]. Hat elkülönített osztálya van, ugyanennyi praeceptora, akik mindnyájan tudós férfiak. Ehhez csatlakoznak a többi iskolák, mint a magyar is, amelyet a németek közönségesen így neveznek, amelynek élén mostanában két moderator áll.*”⁸

Rosner Sopron leírása helyrajzilag pontos, azonban a közreadáskor készített jegyzet pontatlanul a katolikus kántorlakással azonosítja a házat.⁹ Ez azonban téves, mert a kántorlakás 19. század eleji épület, a szomszédos épület udvarát pedig senki nem nézte meg. A táblák szerencsére ott vannak ma is!

Két szembenálló – versengő – gimnázium

Mindössze párszáz méterre – egy rövid utca távolságra – állt az „am Pflaster” épült hajdani evangélikus iskolától a Fövényverem (Sandgrube) végén a jezsuiták kollégiuma. Az épületeket, a két hajdani oltáralapítványi házat 1636-ban kapták meg a városvezetés hosszas ellenállása után az atyák. A soproniak ma is Colleumnak nevezik.

Rosner Mátyás *Sopron leírása* az egymással szembenálló két „szomszéd várról” is őriz adatokat: „*A másik gimnázium a katolikusoké, ennek praeceptorai a jezsuita atyák. Megjegyezzük, hogy nagyon szép kollégiumuk van a városon kívül, a hegyen elhelyezve. Az egész városban nincsen olyan épület, amely, a külső szépségét, a szellők járását tekintve hozzá hasonlítható lenne.*” A történelem firtorának (és az erősödő ellenreformáció erejének) tulajdonítható, hogy a soproni evangélikus gimnázium engedélyezése után mindössze tíz esztendővel az „ellenfél”, a katolikus jezsuita gimnázium a régi iskola közvetlen közelében kapott helyet. A két szembenálló tanintézet létrehozása erős versenyhelyzetet alakított ki az intézmények között. Munkájukat az atyák is zökkenőkkel kezdték, az evangélikus Belső Tanács azonnal védekezésre készült.¹⁰

Csatkai Endre jegyzete az épületről pontos helyrajzot ad: „Rosner idejében a jezsuita kollégium a mai Fövényverem utca 5. sz. kétemeletes háza volt, ma is kolleum a népies neve.” Újabban Kádár Zsófia közölt alapos tanulmányában fontos ismereteket a tanításhoz kezdő jezsuita középfokú intézményről. Idézi egyebek mellett a belső tanács egy 1636. október 24-én kelt lényeglátó megjegyzését: Figyelmeztették az evangélikus gimnázium vezetőit a „*jezsuita részről várható veszély*” (németül „*bevorstehende gefahr der Jesuiten halber*”) fennállására, ami miatt az ifjúságra még inkább oda kell figyelni. Azt javasolják, hogy a diákok szombat délután is maradjanak együtt, hogy a Szentírást magyarázzák nekik, és a vesperást is rendben végezzék el, a tanítókat a város szükség szerint segíteni fogja.

⁸ Rosner Mátyás: Sopron leírása 1660-ból. Fordította: Németh Sámuel. Bevezette és jegyzettel ellátta: Csatkai Endre. Soproni Szemle 14 (1960), 300–311, itt: 305.

⁹ Uo. 16. jz. (Csatkai E.)

¹⁰ Kádár Zsófia: A soproni jezsuita kollégium kezdetei (1636–1640): Dobronoki György SJ superiora, 2. rész Soproni Szemle 66 (2012), 54–70, itt: 68.

A vetélkedés 1638-ra még inkább felerősödött. Kádár Zsófia jól látja, hogy a tanácsos urak az evangélikus iskolának a jezsuita minta követését ajánlják: „Előírják, hogy a tanulók készítsenek értekezéseket és verseket, mondjanak szónoki beszédeket, adjanak elő vallásos tárgyú iskoladramákat, vezessék be a hetenkénti ismétlést és a jutalmakat és javítsák a fegyelmet a diákság körében.” A jezsuita példa követését bizonyítja a latin gimnáziumban az említett 1643-as tanév végi jutalomérem osztása is. 1658-ban pedig egy dramatikus játékot, azaz iskoladramát mutattak be a Hosszú soron felavatott új magyar iskolában az „Úr ládája”, a frigyláda történetéről.

Nádasdy Ferenc rekatolizációja

A Pflaszteren („am Pflaster”) álló latin iskola bővítését egy újabb kényszerítő körülmény még inkább gyorsította: 1643. november 25-én ugyanis megtörtént Csepregen Nádasdy Ferenc áttérésének bejelentése a katolikus hitre. Erre számítani lehetett, hiszen Sopronban bizonyára közismert volt már 1642-ben, hogy a szomszédos Keresztúron élő főnemes olaszországi utazásra (ún. Cavalliertour-ra) indult. Péter Katalin Esterházy Miklósról szóló könyvében jegyezte meg, hogy a főúr katolikus hitre térése, vagy ahogy az evangélikus egyháztörténet-írás jellemezni szokta: Nádasdy Ferenc hitehagyása várható volt. Amikor Esterházy Miklós megírta Nádasdynak „*Értekező levelét*”, abban kifejezte azt is, hogy egy katolikus Nádasdyt szívesen fogadna el vőnek.¹¹

Olaszországi útja során Nádasdy 1642 júniusában Padovában, majd júliusban Sienában járt, végül Rómában is megfordult. Hazatérése után csendben és titokban áttért katolikus hitre. Ezért az 1643. novemberi csepregi lelkészi gyűlésen bejelentett vallásváltoztatása már csak a „hitehagyás” vállalása volt. Esterházy Miklós azonban még akkor sem volt biztos jövődő veje ígéretében. Nádasdy bizonytalanságát érezve Esterházy Miklós ezért megkérte Csáky Lászlót (Batthyány Margit férjét), hogy álljon a bizonytalan jellemű főnemes mellett: „*Tanácsolván és biztatván is az mint kellessék őt magát viselni.*” Úgy látszik, Esterházy nádor az utolsó percig sem volt biztos jövődő veje ígéretében! Annál nagyobb örömmel írta meg Lamormain Vilmos jezsuita atyának november 30-án jövődő veje sikeres áttérését: „*Dei benignitate Magn(ificus)D(ominus) Comes Franciscus Nádasdi ab innata haeresi ad fidem catholicam conversus in oppido suo Csepregi, in templo parochiali coram universo populo...*” Azaz Isten kegyelméből a nagyságos Nádasdi Ferenc gróf úr, aki az eretnokségbe született, városában, Csepregen áttért a katolikus hitre a plébániatemplomban az összes ember előtt...¹²

Az új-katolikus főnemes Nádasdy hithűségét azzal bizonyította, hogy azonnal elűzte először a csepregi Szent Miklós plébániatemplom evangélikus lelkészét, majd a Magyar utcai evangélikus prédikátorokat is. Kis Bertalan, az evangélikus egyházkerület püspöke

¹¹ Péter Katalin: Esterházy Miklós. Budapest, 1985.; Keveházi László (főszerk): A reformációtól – napjainkig. Evangélikus gyülekezetek, egyházmegyék, kerületek a Dunántúlon I. kötet. Győr, 2011, 21, 23, 307.

¹² Payr Sándor: Egyháztörténeti emlékek. Forrásgyűjtemény a Dunántúli Ág. Hitv. Evang. Egyházkerület történetéhez. I. kötet. Sopron, 1910. 215–216. (Esterházy Miklós levele Lamormaini atyához).

még nagy tervekkel kollégiummá akarta bővíteni a csepregi evangélikus iskolát. Az épülethez *öreg auditóriumot*, a mestereknek és diákoknak házakat és kamrákat kívánt építtetni. Nádasdy azonban szétverte a csepregi magyar iskolát, elkergette a tanítókat és diákokat egyaránt. A jövőbeni evangélikus lelkészeket képző csepregi iskola ezután megszűnt. A magyar lelkészképzésre egyetlen további esély maradt, ezért volt annyira sürgős a soproni iskola 1643-as átépítése, bővítése.

Az iskolai munka dicsérlete, a tanárok figyelmeztetése

A hat oktatóval működő és magyar osztállyal tanító Latin Evangélikus Gimnázium (*Lateinisch Evangelisches Gymnasium*) eredményes munkáját több bizonyíték is erősíti. Idézem ezért Unger Joachim lelkész 1640-es végrendeletéből az egyik hagyatékozását, melyben a végrendelet a latin gimnázium minden oktatójára egy-egy arany dukátot hagy: „*Wie auch denen bey dieser Königl(ichen) Freystatt Lateinisch Evangelischen Gymnasio bestellten herren Schuel Collegis ... Jegliche ain ducaten is Golt.*” Unger Joachim, aki 1629-től 1640-ig a három soproni evangélikus lelkész egyike volt, az egy-egy arany dukát hagyományozásával a latin gimnázium oktatóit is minősítette.¹³

Még fontosabb ismereteket tartalmaz az 1651-es tanácsi jegyzőkönyv. Örömet fejezi ki a jegyző, hogy Németországban véget ért a háború. A hűséges Isten megajándékozta a Németországot a régóta óhajtott békével („*so lang gewünschten Frieden*”). De így ajándékozta meg a biztonsággal a szomszédos Magyarországot is. Mi is megmenekültünk a háborús veszélytől, örvendezik a városi jegyző. A jegyzőkönyv említett bevezető gondolatsorában a következő hangsúlyos megállapítások a gimnázium munkáját értékelik. A belső tanács megelégedettségét fejezi ki, amikor megállapítja, hogy „Gimnáziumunk végre jó állapotba került” „*Unser Gymnasium ist auch in guttem stand geraten*”.

Azt olvassuk, hogy megdicsért gimnázium munkájában nem fordul elő sem hiány, sem kétség, mert a kedves ifjúságot istenfélelemben, és jó erényekre nevelik, irodalmi tanulmányaikban jó előrehaladást mutatnak. Ez látható volt számukra a vizsgák során és a nyilvános gyakorlataik látogatásánál is: „*Unser Gymnasium ist auch nunmehr in guten Stand geraten, dass weder mangel noch Zweifel, es werde eine liebe Jugend sowohl in der Gottesfurcht und guten Tugenden also in ihrem studio literarum mit gutem Fortgang erbauet werden sodann aus den Examinibus und andere exercitiis publicis wird abzunehmen sein.*” A jegyzőkönyv kedvező megállapításai tehát a *studium litterarum*-ot, azaz az irodalom tanításában elért szorgalmatosságot és az iskolai színjátékok előadását dicsérik. Az „*exercitium publicum*” pedig az ismeretek gyakorlati bemutatását jelenti, bizonyára beszédek szerkesztését, jó készséget a versírásban.¹⁴

A városi jegyzőkönyv még ezután is tovább dicséri a latin gimnáziumot. A Docens Urak láthatják, hogy azért keresik fel az iskolájukat a munkát ellenőrző belső tanácsosok (bár tudják, ezzel alkalmatlanságot is okozhatnak): „*mittler weiler mehr Ungelegenheit*

¹³ MNL GYMSML SL Lad.U Fasc.I. Num.11/ 3 oldal)

¹⁴ V.ö. Szenczi Molnár Albert: *Dictionarium Latino-Ungaricum*, Nürnberg, 1604. meghatározásait.

verursachen” – mivel az iskolai munkát fontosnak tartják. Láthatják tehát, hogy a város vezetésének az iskolaügy fontos.

Ezért a városi jegyzőkönyv az ellenőrző inspectorokat is inti, hogy hivatalukat buzgón lássák el. Majd elmondták kívánságaikat a Külső Tanács tagjai. Elvárták, hogy jezsuita prédikációkon, vitákon az evangélikus tanárok ne vegyenek részt: *„von einer ersamen Gemeinde gerne sehen, dass die Herren Docentes, superiores etlichermassen Beywohnen der jesuitischen Predigten und Conversationen abgehalten werden.”* Tiltsák el őket a részvételtől. Mert ha ott megjelennek, azzal a jezsuitákat dicsérik meg *„Alles ihrer tugende Anpreisung Nachfolge geben.”* Ezzel a részvétellel túldicsérik őket, azonban így még több alkalmatlanságot is okoznak. Hiszen ezt az elődök iskolatörvényei is már megtiltották, ezt is abba kell hagyni! *„... auch ihren Schulliegibus praecavirt ihrer antecessoribus wohl unterlassen werden”.* Nem hagyják a külső tanács tagjai megjegyzés nélkül azt sem, hogy a kántor úr a katolikus szertartás után egyes elhunytakat *„die Spezialleichen sowohl als anderen”* énekkel kíséri a sírhoz. Bár ez eltérhető, mert így a hátramaradottak tudják, hogy hová temették el az elődjüket. A kántor úr bizonyosan Rauch Andrással lehet azonos.

Az 1651-es városi jegyzőkönyv a Latin Gimnáziumról fontos tényeket őrzött meg. Azt bizonyítja, hogy egyik gimnáziumot a másiktól nem lehetett hermetikusan elzárni, az összegyűlt oktatási ismeretanyag viszont beépült mindkét gimnázium tantervébe.¹⁵

Búcsúzás a régi épülettől

Az 1650-es évek képviselőtestületi jegyzőkönyveiben ismételt előfordult az a panasz, hogy az evangélikus gimnázium és magyar iskola ifjúsága még az átépített és megnagyobbított épületben is nehezen fér el. Különböző tervekről adtak hírt városi jegyzőkönyvek évenkénti bejegyzései egy új épület biztosítására. Végre 1658-ban megtalálták a jó megoldást. Megvásárolták a Hosszú soron (a mai Széchenyi téren) Türck László házát, és ezt építették át a magyar iskolának a szükségletek szerint.

Németh Sámuel 1958-ban megjelent gondos és lényegre törő tanulmányában a korábbi hagyományokat folytatva, Gottlieb Gamauf egyháztörténeti kézírata alapján dolgozta fel a magyar gimnázium 17. század közepi történetét.¹⁶ Említi továbbá azt is, hogy Johann Lochner egykorú naplójában ír az új épületbe vonulás ceremóniájáról. Én ezt a pontos és színes leírást használhattam a Soproni Levéltár szívésségéből.¹⁷ Az Aspangból Sopronba költözött Johann Lochner tollából 1658. július 11-énél olvashatunk az ünnepi szertartásról: *„Ist die Ungerische Schul von dem alten Schulhauß in das Neue mit folgenten Ceremonien eingeführet worden.”*

¹⁵ Viskolcz Noémi: Nádasdy Ferenc, in: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon VII, főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest, 480-490.; Payr 1910. 215–216. (Esterházy Miklós levele Lamormaini atyához); Unger Joachim végrendelete: MNL GYMSM SL Lad U, Fasc.II. Num 11.

¹⁶ Németh Sámuel: Magyar gimnázium Sopronban, 1657–1674. Soproni Szemle 12 (1958), 37–46.

¹⁷ MNL GYMSM SL IV.1021. Lochner János Bernát ügyvéd és belső tanácsos feljegyzési könyve 1656–1659,

A ceremónia kezdeteként Matthias Lang, az új prédikátor, imát mondott és a rendes csütörtöki prédikációja keretében kitűnő iskolai prédikációt tartott: „*Herr P(astor) Lang ain Pet und Ordinari Pfingstag Predigt eine feine Schulpredigt gethan.*” Alapigeként Izaiás 54. fejezet 2–4. versét választotta: „*Tedd tágassá sátradbán a helyet és hajlékod kárpítja-it feszítsd ki bátran (...)* Ne félj, nem fogsz megszégyenülni.” Ennek értelmében fejtegette emblematikus szemlélettel a *dilatio* = kiterjedés és a *fortificatio* = erőssé tevés értelmét.

Ezután vonultak át a második helyszínre: a régi iskolába a lelkészek, az iskola oktatói és a felsőbb osztályos diákok. Itt Sárffőy Miklós, akit időközben magyar lelkésszé szenteltek, „*ein feine Geistliche Latenische Valedictionariam Oratiunculam gehalten,*” azaz egy fenséges latin iskolai évváró beszédet mondott. Ő maga tizenhét évet töltött ennél az iskolánál; testvére, Sárffőy János, a következő rektor, 11. éve szolgált itt. Kifejtette a Királyok könyve alapján, hogy az iskolák Isten akaratát szolgálják, és a szent angyalok vigyáznak az ottani munkára. Szónoklatát újra ének zárta, majd valamennyien az új iskolához vonultak a Hosszúsorra.

Új iskoladráma a Frigyláda átvételéről

A régi latin iskolából vonult tehát az egész ünneplő sereg az átépített Türck-házhoz. Elöl mentek a fiúk és az alumnusok (az öregdiákok), utánuk az oktatók, a prédikátorok, végül a Tanács tagjai és a polgárság. Itt került sor az iskoladráma zenés-táncos történetének bemutatására. Először Johann Schubert első lelkész lépett be a boltozatos kapualjba (*Vorhaus*), ahol a fal réseibe zöld gallyakat erősítettek. Itt zeneszerszámokkal muzsikáltak, mintha a színjatszók is zenélő kövek lennének: „*sowohl mit Instrumentals lebendige Steine fein musiziert.*”

Sámuel II. könyvéből azt a jelenetet mutatták be, (6–12. versig, majd a 19. verset felhasználva) amikor Dávid Obed házából, Edomból Betlehembe vitette át a frigyládát. A rendező latinul, finoman alkalmazta (*accomodiert*) az új bevonulást. A jelenet ismét muzsikálással végződött. Az 1658. évi városi számadáskönyvből tudjuk, hogy a jelenethez ácsok állították fel a színpadot, majd később egy szabadtéri előadáson újra bemutatták a bibliai drámai jelenetet a Mélyútnál, bizonyára nagyobb közönség számára.¹⁸

Sámuel II. könyvéből ismerjük ezt az ünnepélyes jelenetet. Dávid eltelt félelemmel („megfélemedett”), és azt kérdezte: „*Hogyan jöhetne az Úr hozzám?*” De amikor hírül vitték neki, hogy az Úr megáldotta Obed Edomot, Dávid hét énekkart és áldozati borjút is vitt magával, és elindultak az Úr ládájával Betlehembe. Amikor az Úr ládájának (*die Lade des Herrn*) hordozói hat lépést haladtak, Dávid is áldozatot mutatott be, majd teljes erőből táncolt az Úr ládája előtt.

Johann Lochner naplója megörökítette ezt a látványos jelenetet, melyet az új épületbe vonuláshoz alkalmaztak. A latin iskola és az új magyar iskola növendékei bibliai drámai történetet formáltak Sámuel II. könyve történetéből. Eleget tettek ezzel a Belső Tanács 1638-as kérésének, hogy ők is adjanak elő a latin iskolában bibliai történeteket.

¹⁸ Payr Sándor: A soproni Evangélikus Egyházközség története. Sopron, 1917. 398.

1658 júliusában az új átszerkesztést alkalmazva ennek is eleget tettek. *„Damit aber dieses Gottselig Prachte Werk auch mit Fröligkeit geschlossen wurde”* – Így vidámsággal zárult ez a pompás történet – írta Johann Lochner.

„... die Histori: wie David die Lade Gottes aus Hause Obed Edom hinauf in die Stett David gebracht aus dem 2. (Buche) Samuelis aus dem 6. von 12. Vers bis auf den 19. abermassen lateinisch gar wohl auf diese neue Einführung accomodiert welcher Actus wieder mit musicieren geendet. Damit aber aber dieses Gottselig Prachte Werk auch mit Fröligkeit geschlossen wurde...”

A „neue Einführung accomodiert” – új bevezetésére alkalmazott történet írója feltehetőleg Johann Schubert senior lelkes, a zenéjét pedig feltehetőleg a kitűnő Rauch András állíthatta össze. Az új magyar gimnázium Dávid frigyládáját táncolva kísérő történettel – egy átértelmezett bibliai jelenet bemutatásával – nyitotta meg kapuit.

Sárfőy Miklós prédikátor és öccse, János praeceptor nem kapott igazgatói megbízást a Hosszúsoron működő új magyar iskolában. Helyettük a Wittenbergben tanult Kövesdy Pál nyelvtankönyv-író bízta meg a fontos rektori tisztséggel.

1682 után az evangélikus magyar gimnázium vezetői eltiltották a tanítványaikat attól, hogy katolikus körmenetek idején az utcán, vagy a várfalakon bámészkodjanak. Úgy vélhették, jobb ily módon is elkerülni az összeütközést a két gimnázium között.

Az új jezsuita konviktus épületére ez a felirat került: *„Hic datur ictus et victus”*. Némi szabadsággal ez így fordítható: *„Itt ételt kaphatsz, de ütleget is”* Azok tanuljanak ebből az intésből, akik hajlamosak a lustaságra? A Szent Mihály utcai tábla szövege sokkal barátságosabban bízott a közös munkára...

A Szent Mihály utca 6. kőtablája ma is a 17. századi latin gimnázium működésére emlékeztet bennünket. Sopron iskolatörténete ezzel egy újabb emlékhellyel gyarapodott. Erről beszélnek a ránk maradt kőtablák is: *saxa loquuntur*.

Kovács József László cikke összefüggést állapít meg Sárfőy Miklósnak, a latin iskola tanítójának a tanácshoz 1643-ban írott, építkezést kérő levele és a Szent Mihály u. 6. ház udvari homlokzatán lévő latin nyelvű fölirot között, amely a feliratot egykor hordozó épület 1643-ban történt renoválásáról tudósít, s ennek, valamint más tanúságok alapján azt állítja, hogy a feliratos kő a latin iskola számára készült. Állítását az 1643. évi városi számadáskönyv néhány bejegyzése is bizonyítja: 1643-ban Georg Schwarz tanácsos három ízben vásárolt, összesen 1040 darab téglát, s három ízben összesen 3 köből és 24 mérő meszet, s e bejegyzések közül kettő a vásárlás célját is megnevezi: „zur Lateinischen Schul”.¹

A feliratot hordozó kő olyan épületben van, amely 1810 óta önálló: abban az évben adta el a városplébánia (Michael Berghofer apát, városplébános és Martin Unger konventszaadó) a házat Johann Stippingernak és feleségének, mint liciten legtöbbet ígérőnek 2326 forintért. Az eladásról beszámoló irat s az azzal szó szerint azonos felvallási jegyzőkönyv a plébániához tartozó házrészként (*Antheil Haus*) szól a telekről és a rajta álló *Kirchhaus*-ként nevezett házról, amely „auf dem Pflaster” Hans Fasching háza mellett fekszik, s amelynek udvarára hátul a Hochholzer-féle épület fala néz.² Hans Fasching a mai Szent Mihály utca 4. számú ház, Hochholtzer a mai Halász u. 3. számú ház tulajdonosa volt, az eladás tárgya tehát a mai Szent Mihály utca 6. számú ház.³ A részletes – a vásárló kötelezettségeit felsoroló – iratból világosan kiderül az eladó tulajdonában maradó házrész (a Szent Mihály utca 8.) és az eladott házrész (a mai Szent Mihály u. 6.) egymáshoz való viszonya. Mindkét épület egyemeletes, utcai szárnyaikat közös tető fedí, amelyet a padláson a határfaluk fölött lécráccsal választanak el. A Szent Mihály u. 8. udvari homlokzatán öt emeleti, négy földszinti ablak, s egy, a házbejárat közelében lévő konyhaajtó nyílik az eladott házrész udvarára, amelyeket a vevő köteles eltűnni a jelen formájukban és esetleges későbbi megnagyobbításukkor is.

A Szent Mihály utca 8., az egykori iskola ablakai ma is láthatók a Szent Mihály utca 6. udvarában. A két házrész (*Antheil Haus*) 1810-ben azonos házszámon tartották nyilván. A Szent Mihály u. 6. Thirring Gusztáv könyvében 1850-ben szerepel először önálló házszámon. A Szent Mihály u. 6. számú házban 1810-ben 3 szoba, 4 kamra volt a földszinten, 1 nagy szoba, 4 kisebb szoba és 1 kamra volt az emeleten, a házhoz a földszinten egy deszkából épített faskamra is tartozott.

¹ MNL GYMSM SL IV.1009.c. Sopron Város Kamarási Hivatalának iratai, Kamarási számadások 1643 p.142,143,155,122,134,138.

² MNL GYMSM SL APOe XIX 6492 (1810); Fassionsprotokoll 1810: 303.ügylet p. 57 skk.

³ *Thirring Gusztáv*: Sopron házai és háztulajdonosai 1734–1939. Sopron, 1939, 166.,182.

A feliratos kő az épület udvari homlokzatának a végén, az utolsó földszinti ablak fölött van, s nemcsak eldugott helye, hanem az alatta lévő kőkeretes ablak is bizonyítja másodlagos elhelyezését, amely egyébként három, azonos méretű, kevés látszó töredékéből akár középkorinak is sejthető ablaknyílás egyike (1–2. kép).

1. kép: Az udvar képe a kapualjból

2. kép: A feliratos kő és helye az udvar végéről tekintve

Hogy mikor rendezték az iskolaépületet úgy, hogy középső, a funkcióját a legkésőbbi időkgig megtartó házrésze két udvar közé kerüljön, azt nem tudjuk. Egy, a rossz állapotú iskola (a Szent Mihály utca 8.) előzményeit 1834. február 10-én vizsgáló jelentés az 1757. évi kánoni látogatás jegyzőkönyvére hivatkozva állította, hogy a telek két részre oszlott, a felsőt (a Szent Mihály u. 8. épületét) iskolaként, az alsót (a Szent Mihály u. 6. épületét) *Kirchhaus*-ként, azaz bérbevételt is termelő épületként tartották számon.⁴

Ez a szöveg szó szerint így szól: „*Ecclesia habet duas Domos, unam Kirch:Hauß dictam: Alteram Schulhaus' in superiori Platea versus Templum S.Michaelis. NB Scholae tamen ex hac posteriori ad priorem sunt translatae.*”⁵ E szöveg párja bővebben ír a két épület funkciójának cseréjéről: „*Scholae tamen hoc anno ex hac Posteriori ad priorem sunt translatae.*” A telken tehát 1757-ben már két épület állt, s funkciójuk abban az évben cserélődött, 1757

⁴ MNL GYMSM SL APOe. IX.338.

⁵ *Conscriptio bonorum et Proventuum Ecclesiae et Parochiae Liberae Regiae Civitatis Soproniensis occasione Visitationis Canonicae.* (1757). Az irat párjának címe: *Descriptio Parochiae Soproniensis Occasione Visitationis.* GYEL PL. *Conscriptio proventuum Sopron.* Az iratokat dr. Kelemen István tárta fel, s bocsátotta rendelkezésemre, köszönöm.

előtt a Szent Mihály utca 6. volt az iskola, a felső szomszédja pedig a gazdasági célú épület. S bár nem tudjuk, hogy a két épületfél funkciócseréje csak egy ízben történt-e meg, e szöveg alapján hihetjük, hogy a latin iskola felirata a mai Szent Mihály u. 6. számú ház egyik bejárata számára készült.

Az együttes iskola-telek a plébánia első, 1370 körül feladott telkének⁶ része, amely a mai Szent Mihály u. 2–10. – a Halász utca és a Hegy utca között terült el, s amelynek egységes kialakítása térképen és légi felvételen jól érzékelhető (3. kép). E telek alsó részét, a Szent Mihály utca 2. és Szent Mihály utca 4., valamint a Halász utca 3. telkét a plébánia átköltözését követő fél évszázadban oltárjavadalmak vették használatba,⁷ az iskola azonban a helyén maradt a Szent Mihály utca 6–8–10. telkén. A rajta álló épületek régészeti és falkutatása a város legrégibb középületét tárhatná fel.

3. kép: A korai plébániatelek. (Forrás: Google maps)

⁶ Mollay Károly: Középkori várostörténet és háztörténet. Soproni Szemle 43 (1989), 22. és Sopron. Magyar várostörténeti atlasz 1. Összeállította Jankó Ferenc, Kücsán József és Szende Katalin; Dávid Ferenc, Goda Károly és Kiss Melinda közreműködésével. Sopron, 2010, 76.

⁷ Sopron. Magyar várostörténeti atlasz 1., i.m. 76.

A Tűztoronytól délre, a mai városháza helyén egykor húzódó házsor, a Háromház tér északi épületének tulajdonosa a telekkönyvi összeírásban 1532-ben Ladislaus de Laden, 1533 és 1538 között Ladislaus Ladani.² A németesen írott név mögött az a mihályi Ládonyi László rejtőzik, aki 1518-ban, amikor testvérével, Imrével, a csornai konvent előtt megosztott közös birtokaikon, soproni alispán volt.³

A mihályi Ládonyi család eredetileg Vas megyei eredetű, névadó faluja a Sopron megye délkeleti határához közel fekvő, mai Nemesládony középkori előzménye. Az attól nem messze lévő, Sopron megyei Mihályi falu birtokába László apjának, Istvánnak felesége, az V. László király által 1455-ben fiúsított mihályi Ugrin Zsófia (Ugrin János leánya) örökségeképpen jutott.⁴ A házaspárnak négy fia volt, az 1489 és 1507 között Kanizsai familiáris, szintén soproni alispán János, az 1496-tól ismert és 1525-ben elhunyt Szapolyai familiáris Imre cseszneki várnagy, a fent említett László, valamint Miklós, Újlaki Lőrinc hercegnek előbb szávaszentdemeteri, majd galgóci várnagya, 1524-től visegrádi királyi várnagy és helyettes koronaőr, Mohács után 1545-ben bekövetkezett haláláig győri püspöki várnagy. Az ő fia volt a mihályi reneszánsz kastélyt építtető, a bécsi egyetemet megjárta Ládonyi Demeter.⁵

Pályafutásuk és tisztségeik alapján Ládonyi István fiai jól képzett emberek voltak, Jánostól és Lászlótól alispáni tisztsége feltétlenül megkövetelte a tanultságot. Ez biztosította László számára azt a többletjövedelmet, amely lehetővé tette soproni házvásárlását. A szabad királyi városban a házvásárláshoz először a polgárjogot kellett megszereznie, amihez esetleg az alispáni tisztség is segítette, az általa irányított megyei élet központja

¹ A Soproni Szemle Szerkesztősége és Szerkesztőbizottsága ennek a tanulmánynak a közlésével búcsúzik a 2016. január 30-án elhunyt Koppány Tibor (1928–2016) Széchenyi- és Ybl-díjas építésztől, a magyar műemlékvédelem meghatározó személyiségétől, a 16–17. századi Sopron város és vármegye építészetének és társadalmának szakavatott kutatójától. Legutolsó könyve, a Kastélyok a végvárak mögött. Késő reneszánsz és kora barokk kastélyépítészet a 16–17. századi Dunántúlon. Budapest, 2014. különösen értékes anyagot ad közre a történeti Sopron és Vas megyéknek a mai Magyarország területén és Burgenlandban található kastélyairól, kúriáiról és nemesi lakóiról egyaránt. (A szerk.).

² Dávid Ferenc – Goda Károly – Thirring Gusztáv: Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai 1488–1939. Sopron, 2008, 51. (4. szám).

³ Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltár (OL), Q szekció, Mohács előtti oklevelek gyűjteménye, DL 62 044 (a következőkben: DL). A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Intézetének Adattára.

⁴ Sopron Vármegye Története, Oklevéltár, Második kötet, 1412–1653. Szerkeszti: Nagy Imre. Sopron, 1891, 385–386.

⁵ Koppány Tibor: A kastélyépíttető Ládonyi Demeter és rokonsága. Egy középbirtokos nemesi család pályafutása a 15–16. században. In: Várak nyomában. Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére. Szerk.: Terei György, Kovács Gyöngyi, Domokos György, Miklós Zsuzsa, Mordovin Maxim. Budapest, 2011. 101–112.

ugyanis maga a város volt, összes közgyűlését ott tartotta. A Háromház téri házat 1532-ben vásárolta feleségével, Gyalócai Dorottyaival együtt.⁶ A ház (1. kép) három évig volt birtokában, ugyanis Ládonyi László 1535-ben váratlanul meghalt. Gyalócai Dorottya akkor a csornai konvent előtt ismerte el, hogy volt férje még élő testvére, Ládonyi Miklós őt özvegyi illetősége vonatkozásában mindenben kielégítette.⁷ Ládonyi László végrendelete nem maradt fenn, a házat azonban özvegyére hagyhatta, mert 1539-ig, amikor azt Graf Mihálynak és feleségének, Katalinnak eladta, az ő tulajdonában volt.⁸

1. kép. A Háromház tér északi és középső háza id. Storno Ferenc vázlatkönyvéből, 1852. Soproni Múzeum, Storno vázlatkönyvek 21/39.

Nemesi jogállású soproni háztulajdonosokkal már Ládonyi Lászlót megelőzően is találkozhatunk. A Szent György utca 3. számú ház például már 1509-ben a telekkönyvben Michel Pullendorfernek nevezett, Sopron megyében több falut és falurészt birtokló nemes Pulyai Mihályé volt. Pulyai 1507-től a ház 15. század végi utolsó polgári tulajdonosának, Zemper János özvegye, Ágnes asszonynak férjeként mint soproni lakos élt a városban, mígnem 1509-ben Zemper Bálint vagyonos kereskedő özvegyétől, Orsolyától meg

⁶ Dávid Ferenc szíves szóbeli közlése a MNL Győr-Sopron-Moson Megyei Levéltár Soproni Levéltára (SL) L/2. Oe. Lad. XLII. et RR. fasc.1. Adójegyzékek 1532–1538. alapján.

⁷ MNL OL. P. Kisfaludy család levéltára, 1. csomó, 1535.

⁸ *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. I–II. Budapest, 1982, 618.; *Dávid – Goda – Thirring* i.m. 293.

is vette a házat.⁹ A marha- és borkereskedelemből meggazdagodott Pulyai-Pullendorfer Mihály már 1508-tól a város külső, majd 1513-tól a belső tanácsának tagja, 1524-től városbíró és 1527-től polgármester, 1533-tól Habsburg I. Ferdinánd király magyarországi hadainak élelmezési ellátója (prófuntmestere) volt, amibe egy év alatt tönkrement. Vagyonát zárolták, soproni házat pedig kénytelen volt eladni.¹⁰

Az új tulajdonos megint csak a városban polgárjogot szerzett és megtelepedett nemes, mikebudai Soós Ferenc, a dél-dunántúli felsőlindvai Széchy István nagybirtokos javainak jószágkormányzója. A városi telekkönyv szerint 1536 és 1549 között volt a Szent György utca 3. számú ház birtokosa.¹¹ Ő maga több, Vas megye déli részén és Sopron megyében fekvő falu birtokosa, elődjéhez hasonlóan marha- és borkereskedelemmel foglalkozó, gazdag nemes úr és egyben soproni polgár.¹² 1550 körül halt meg. Özvegyét, szempcseszentmártoni Ladiszlavics Katalint férje végrendelete értelmében I. Ferdinánd király megerősítette birtokaiban,¹³ 1552-ben már egy újabb soproni nemes-polgár, a telekkönyvben Wildendorfer néven bejegyzett Vadasfalvi Dávid neje volt. Az ő halálát követően a házat és birtokait Borbála húga fiaira, felsőkálai Káldy Demeterre, Jánosra és Péterre hagyta.¹⁴ A ház ilyen módon lett a Dunántúl nyugati felében tekintélyes birtokkal, a Veszprém megyei Vaton és a vasi Szőkeföldén kastéllyal rendelkező Káldy családe,¹⁵ miután a soproni ház birtokosaként a városi polgárjogot is megszerezték.

A 16. század első évtizedeiben a Szent György utca 3. gazdag nemesi kereskedő birtokosain kívül más, távolabbi területekről származó földbirtokos nemes háztulajdonosai is voltak Sopronnak. A Templom utca 2. számú ház birtokosai közt szerepel 1527-ben a zalai Sárkány Bernát.¹⁶ Személye azonos lehet a Mohács évében, 1526-ban említett azonos nevű királynéi familiárisal, Mária királyné zászlótartójával. Az ő fia volt az 1544-ben a Templom utca 4. számú házat megvásárló, a század elején az itáliai Padovában, Bolognában és Rómában, majd 1533-ban a bécsi egyetemen tanult Sárkány Antal, tekintélyes zalai földbirtokos,¹⁷ Nádasdy Tamás országbíró, a későbbi nádor itáliai tanulótársa és főudvarmestere.¹⁸ A ház (2. kép) 1554-ig volt az ő birtokában, akkor eladta és helyette soproni polgárlány felesége rokonságának épületét, a Fő tér 8. szám alatti házat vásárolta meg. Új házához külvárosi majorság és kiterjedt szőlőbirtok járult. Sárkány Antal ahhoz a

⁹ Mollay Károly: Háztörténet és várostörténet. A Szent György utca 3. számú ház (1379–1550). Soproni Szemle 13 (1959), 121–136.

¹⁰ Uo.

¹¹ Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok. i.m. 857.

¹² 1523 és 1547 közötti birtokaira MNL OL. P. 45. Békassy család levéltára, 1–12.cs., 1526–1590.

¹³ MNL OL. R. 284., Vég hely Dezső gyűjteménye 6. cs. Soós-család iratai.

¹⁴ MNL OL. R.319. 34. cs. Ladiszlavics Katalin iratai.

¹⁵ Koppány Tibor: A soproni „domus Kaldiana”. Soproni Szemle 68 (2014), 225–244.

¹⁶ Dávid – Goda – Thirring i.m. 145.

¹⁷ MNL OL. P. Illésházy-család levéltára, Lad.23. f.5. no. 23.

¹⁸ Koppány Tibor: Ákosházi Sárkány Antal és soproni házai. In: Kő kövön. Dávid Ferenc 73. születésnapjára. Szerk. Szentesi Edit – Mentényi Kára – Simon Anna. Budapest, 2013, 231–242.

jómódú földbirtokos nemesi réteghez tartozott, amely a Szent György utca 3. számú ház fent bemutatott nemesi háztulajdonosaihoz hasonlóan a 16. század középső évtizedeiben Bécsbe és Grazba irányuló marha- és borkereskedelemnek Nádasdy nádorig bezárólag részese volt.

A felsorolt, Sopronban házzal és polgárjoggal rendelkező nemesi családok nem voltak a város egyedüli országos nemesi rangú háztulajdonosai, akik másutt birtokkal, azon nemesi kúriával vagy kastéllyal bírtak. A telekkönyvben németes formában írott nevek mögött más házak esetében is vannak ilyenek, az ide vonatkozó adatok felkutatása feltétlenül megérdemli a fáradságot. Szintén a további kutatás feladata feltárni, hogy a főleg német ajkú soproni polgárság társadalmába hogyan, milyen céllal települtek be a század elején a dunántúli nemesség kereskedelemben érdekelt tagjai. A Szent György utca 3. számú ház idézett gazdag kereskedő nemesi tulajdonosai számára Sopron kiváló lehetőségeket biztosított egyrészt a szintén kereskedő városi polgári réteggel való társulásra, az azok ügyleteiben való részvételre. Másrészt, vonzó volt a szomszédos osztrák területek, az áruikat felvásárló Bécs és Bécsújhely közelsége. Adatok hiányában egyelőre nem ismert, hogy Ládonyi László esetleg részese volt-e ennek a kereskedelemnek, mint ahogyan az volt Sárkány Antal, vagy alispáni tisztsége követelte meg, hogy a megye székhelyén neki is háza legyen.

2. kép. Sopron, Templom u. 4. homlokzata. Fotó: Bolodár Zoltán

A történettudomány a felvidéki városok életének kutatása során úgy látja, hogy a 16. században a nemesség városokba költözésének legfőbb oka a török hódítás elől való menekülés volt, ahogyan erről Sopron esetében előbb már esett szó. Az 1530-as évek elején, amikor Ládonyi László a Háromház téri házat megvásárolta, ez még aligha lehetett indok. A soproni ispánságot a 14. század óta betöltő Kanizsai család utolsó tagjának, az

1532-ben elhunyt Ferencnek familiárisaként volt alispán, még Buda 1541-ben történt elvesztése előtt. Soproni házvásárlása mögött egyéni indíték lehetett a tanult ember számára a fallal kerített polgárváros vonzása. Ehhez természetesen meg kellett szereznie a polgárjogot, el kellett ismernie a város adószedési jogát. Ebben a helyzetében semmi esetre sem képviselhette a vármegyei hatóság jogát, ahogyan azt a kutatás korábban felvetette.¹⁹

A példák gyarapítása érdekében hadd idézzek még egy figyelemre méltó adatsort a város 16. századi telekkönyvéből. A század középső évtizedeiben Sárkány Antal birtokában lévő Templom utca 4. számú ház birtokosa 1556 és 1561 között Doctor Caspar, azaz a Nádasdy Tamás nádor köréhez tartozó, országos viszonylatban nagynevű Fraxinus Gáspár pozsonyi orvos volt. Sárkány eszerint neki, a vele azonos körbe tartozó, szintén közismert humanistának adta el a házat. Tőle került a telekkönyv szerint 1565-től „Frau Olachin”-hoz, aki viszont nem más, mint Oláh Miklós, akkor már esztergomi érsek unokahúga, szerdahelyi Dersffy Ferenc özvegye, Orsolya. A ház 1600-ig örökösei kezén valóban „Dersffy Haus”, később pedig „Esterhassy Haus” néven, miután 1612-től a szintén Orsolya nevű leánya Esterházy Miklós, a későbbi nádor felesége lett.²⁰ A házat Oláh Ilona, illetve annak férje számára nagy valószínűséggel Oláh Miklós érsek vásárolhatta meg. Ez a tény a polgári lakosságú kereskedőváros életében szokatlan jelenség lehetett, ugyanakkor azonban talán bizonyos fokig megtisztelő is volt az ilyen előkelő és a politikai életben jelentős birtokos család megjelenése, ami ellen a város ugyanakkor valószínűleg semmit sem tehetett.

Már a következő század tényei közé tartozik, hogy a Dersffy és az Esterházy birtokosság között ugyanezen Templom u. 4. épület birtokosaként a telekkönyvben feljegyzett Hetey és Mesterházy Bálint Esterházy Miklós köznemesi szervitorai közé tartozott. Ugyanezt a társadalmi réteget képviselte az az épület birtokosaként Heteyt és Mesterházyt követő Hosszútóthy György veszprémi főkapitány (3. kép).²¹

Hosszútóthy György a kor ismert, katonai vezető személyiségeként már korábban is városi lakos volt, 1622-ben Győrött élt, valószínűleg ottani, magasabb tisztséget betöltő katonaként. Ez év november elején Maruisics Mátyás németújvári várnagyhoz írott levelében arra kérte, segítsen neki a jónevű németújvári kályhástól egy kályhát szereznie, mivel „... az tel is rajtunk levén lassan epülnünk kellenek ...”.²² Személyéről a legkorábbi eddig ismert adat 1611-ből származik.²³ A családjának nevet adó Zala megyei, Sümeg és Devecser között lévő Hosszútót (ma Hosztót) körül mintegy hat faluban elterülő birtokát

¹⁹ H. Németh István: A kora újkori Magyar Királyság várospolitikájának vázlata, 16–17. század. In: Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században. Szerk. Csukovits Enikő – Lengyel Tünde, Budapest, 2005, 379.

²⁰ Dávid – Goda – Thirring i. m. 143.; A birtokos családra: Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, 1858, III., 286.; Feketekuty László: Pálffy Pál nádor ősfája. Turul LXVII. (1994) 1–2. füzet, 1–8. és 4. füzet, 109–115.

²¹ Az első kettőre: Péter Katalin: Esterházy Miklós. Budapest, 1985, 164.; Hosszútóthy személyére és soproni házára: MNL OL Magyar Kincstári Levéltárak E.41. Litterae ad Cameram exaratae. 1644. és Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok i.m., 578.

²² MNL OL Batthyány család levéltára. P.1314. Missiles, No.20.324.

²³ MNL OL P.57. A Bezerédj család kámi levéltára, 9. csomó, IX.8.

1625-ben a veszprémi püspökség sümei provizorának, Vízkelety Jánosnak adta zálogba 3000 forintért, távol élve azoktól.²⁴ 1634/1635-ben Pápán volt az ottani vár vicekapitánya,²⁵ majd Egerszegen volt kapitány.²⁶ Ezt követően nevezték ki veszprémi kapitánynak, annak évszáma azonban ismeretlen. Az sem tudható, hogy mikor és milyen körülmények között esett török fogságba, 1640-ben már Budán őrizték. 1641 májusában Esterházy Pál érsekújvári kapitány Pálffy Istvánhoz írott levelében kérte őt, hogy ígéretéhez híven adjon segítséget Hosszútóthy kiváltásához.²⁷ Következő levelében, június végén azt közölte vele, hogy miután összegyűlt a szükséges pénz, emberei azt Budára vitték és elintézték Hosszútóthy kiszabadítását.²⁸ Fogsága idejére Veszprémi János vicekapitányt bízta meg javai kezelésével, aki a veszprémi káptalan 1647-ben tartott tanúkihallgatása alkalmával azt vallotta, hogy a birtokain élő jobbágyok adójukat Sopronba vitték Hosszútóthy öcséhez.²⁹

3. kép. Hosszútóthy György képmása, 1645, rézmetszet Elias Widemann *Illustrissimum Hungariae Heroum Icones*, Bécs, 1652 című kötetéből

²⁴ MNL OL P.1324. A Gaál család levéltára, 2. csomó. 1625/1–2.

²⁵ MNL OL P. 600, A Sibrik család levéltára. 68. tétel, 1634.; Úriszék. XVI–XVII. századi perszövegek. Szerk. Varga Endre. Budapest, 1958, 651. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 5.)

²⁶ MNL OL A Magyar Kamara Archívuma. E.41.Litterae ad Cameram exaratae. 10. cs. f. 64.

²⁷ Jedlicska Pál: Eredeti részletek a gróf Pálffy család okmánytárához. Budapest, 1910, 282.

²⁸ Uo. 290.

²⁹ MNL OL R. 319. A Gorup család levéltára, 21. csomó, 1647.

Mindeközben ugyanis Sopronban volt háztulajdonos, a mai Templom utca 4. számú házat 1630-ban vette meg. Ám 1644-ben (1622-ig visszamenően) 419 forint és 10 dénár adótartozását tartották nyilván!³⁰ Az utóbbi adatokból több következtetés vonható le. Az időrendben első az, hogy nem az 1630-ban megszerzett Templom utcai ház volt a városban első birtoka, ha adótartozása 1622-től gyűlt. Sopronban tehát korábban jutott házhoz, az azonban ismeretlen, hogy melyikhez. Ha 1622-ben már volt háza a városban, a polgárjogot is akkor szerezhette meg. Távollétében és fogsága idején a Templom utcai házban ismeretlen nevű öccse lakott. Ott lakott családja, köztük felesége, Rátky Kata is, aki kisebbik fia levele szerint 1644-ben a házban halt meg és a ferenceseknél temették.³¹ Az 1649-ben elhunyt Hosszutóthy György is a házban hunyt el és feltételezhető, hogy őt is felesége mellé, a ferences templomba temették. Birtokait István öccse örökölte.³²

A bemutatott házbirtokosok személyével, 16. századi Ládonyi Lászlótól a 17. századi Hosszutóthy Györgyig és Esterházy Miklós nádorig bezárólag bevonult a város fallal körített belső világába a főnemesség, illetve annak köznemesi szervitor rétege, megbontva a város több évszázados kereskedő-iparos polgári társadalmát. Ládonyi László soproni alispán személyével kapcsolatosan felmerült annak lehetősége, hogy ő is ahhoz a birtokos köznemesi réteghez tartozhatott, amely eredményesen használta ki a szabad királyi város és a soproni polgárjog nyújtotta lehetőségeket a külkereskedelemben. Ezek a köznemesek a főleg gabonával, borral és marhahajtéssal foglalkozó nagykereskedő rétegéhez csatlakozva igyekeztek városi polgárjogot szerezni, amely minden esetben városi polgárház vásárlásával társult. Ebben az esetben ugyanis kivonhatták magukat a későközépkor óta szintén gabona-, bor- és marhakereskedelemmel foglalkozó nagybirtok nyomása alól. Az utóbbira jó példa a Szt. György utca 3. számú háznak a Káldyak előtti három, soproni polgárjoggal és házzal rendelkező dunántúli köznemes birtokosa. A külkereskedelemből származó többletjövedelem előnyeit felfedező birtokos nemességnek Sopronba és a hozzá hasonló szabad királyi városokba költözése, betelepülése okai között – úgy tűnik –, mindez nagy súllyal esik latba. A birtokos nemességnek a szabad királyi városokba történt beköltözése úgy is lehetséges volt, ha a nemesúr városi polgár özvegyét vette feleségül, de Ládonyiné neve nem erről árulkodik.

A történeti kutatások elmélyülése ellenére, a szabad királyi városokban házat szerzett nemesek helyzete mind a mai napig sok kérdést vet fel. A 16. század folyamán jogait még sikerült országgyűlési törvényekkel erősíteni. Ám mert az országos politikai életben, a városok befolyása fokozatosan csökkent, a következő században már a városi nemesség felett is erősödött a vármegyék befolyása. A század közepén hozott országgyűlési határozatok ezt a folyamatot erősítették.³³ A városok országos szintű ellenállásának következtében a városi nemesek alapvető jogai börtönökre történő vármegyei beavatkozást sike-

³⁰ *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok i.m. 578.; *Dávid – Goda – Thirring* i.m. 28., 143.

³¹ MNL OL A Magyar Kamara Archivuma. E.200. Acta div.fam. 11. cs. 26. tétel, f. 52.

³² MNL OL P. 1324. A Gaál család levéltára, 1660/3–4.

³³ *Kónya Péter*: A felső-magyarországi városok társadalma a 17. században. In: *Bártfától Pozsonyig*. i.m. 35.; *H. Németh István*: A kora újkori Magyar Királyság várospolitikájának vázlata uo. 379–382.

rült megakadályozni. Azt azonban elérte a vármegye, hogy a városi nemesek elvesztették öröklési, háramlási jogukat és a család kihalása esetén házaik az uralkodóra maradtak, aki később azokat bárkinek adományozhatta – akár főnemesnek is.

A városlakó köznemességet időben követő főnemesség ottani házszerzése mögött ez az egyik lehetséges ok, de a háztulajdonosok között Esterházy Miklós soproni és Pálffy Pál nádor pozsonyi birtoklásának mozgatórugói már politikai indokúak is lehettek. Az országot irányító főnemesek a királyi adomány révén lehetőséget kaptak reprezentatív paloták kiépítésére, ahogyan ez Sopron esetében Esterházyval, vagy az ország akkori fővárosában, Pozsonyban Pálffyval történt. Mindketten jelentős építkezéseket folytattak a két szabad királyi városban, a többiekénél magasabb építészeti szintet képviselő palotáikkal.³⁴ Esterházy Miklós a soproni, ma a Templom utca 4. szám alatti házat Dersffy Orsolyával kötött házasságával szerezte meg (4. kép). Egyéb birtokai is főleg a város körül, Sopron megyében terültek el, köztük kedvelt tartózkodási helyével és halála színhelyével, a nagyhőflányi udvarházzal. Pálffy Pált II. Ferdinánd király 1632-ben bízta meg a pozsonyi vár magyar királyi székhellyé történő helyreállításával. 1635-ben az ott dolgozókkal kezdte meg városi palotája építését.

Az arisztokráciának a szabad királyi városokba költözése ilyen és hasonló okokkal magyarázható. Az addig vezető út részletes feltárása azonban további kutatás feladata, amely tisztázhatná Ládonyi László és nemesi társainak soproni élet- és birtoklástörténetét.

4. kép. Dersffy Orsolya képmása 1618 (részlet Esterházy Pál *Trophaeum... Domus Estorasiannae* című kötetéből, Bécs, 1700), rézmetszet

³⁴ A soproni Esterházy palotára, amelyet Esterházy Miklós 1614-ben, Dersffy Orsolyával kötött házasságával szerzett, ld. *Csatkai Endre: Sopron műemlékei*. In: *Sopron és környéke műemlékei*. Szerk. Csatkai Endre – Dercsényi Dezső. Budapest, 1956, 278.; Pálffy Pál nádor pozsonyi palotájára: *S. Lauter Éva: Pálffy Pál nádor levelei (1644–1653)*. Budapest, 1989, 12–44. és *Fundarek Anna: Pálffy Pál építkezései*. Sic Itur ad Astra, 2003, 15–34.; valamint *Hausner Gábor* címszava a Magyar Művelődéstörténeti Lexikon IX. kötetében, Budapest, 2009, 8–10.

MŰHELY

DÁVIDHÁZY ISTVÁN

Házi Jenő okmánytárának hadtörténeti
adatai¹

Sopron középkori történetének magyarországi viszonylatban egyedülálló gazdagságú forrása a városi levéltár korabeli okleveles anyaga, amelynek felhasználását az egykori főlevéltáros, Házi Jenő tizenhárom kötetet kitevő, *Sopron szabad királyi város története* című műve könnyíti meg.² Ebben betűhíven olvashatók az egyes oklevelek, a tartalomjegyzékek pedig kimerítően ismertetik az egyes oklevelek tárgyát. Ennek a tizenhárom kötetnek az áttanulmányozása alapján gyűjtöttem ki az anyag hadtörténeti vonatkozású részeit.³

Mivel a tárgyat az általános történelmi összefüggésektől nem lehet elkülöníteni, a főbb vonásokat az alábbiakban vázolom. A város határszéli fekvése, a környék egyes uradalmainak, sőt egy időben magának Sopronnak is az elzálogosítása zavaros hatalmi viszonyokat eredményezett, amelyeket egyes helyi potentátok anyagi érdekeik érvényesítéséért még inkább kihasználtak. Tetézte a helyzet bonyolultságát a több évtizeden át fennálló huszita veszély is. Mindezek figyelembevételével megállapítható, hogy a tárgyalt korszakot, a középkor végét, többek között Sopronnak a polgári biztonságának fenntartására tett erőfeszítései jellemzik.

Az adatokat hat témakörben csoportosítottam. Ezek: 1. a városi erődítés, 2. a fegyver és lőszer, 3. az ellenség, 4. a zsoldosok, 5. a helyőrség, 6. a polgári erő.

A városi erődítés, 1427–1538

1427-ben a kőművesek három és fél hónapi munkát végeztek a várárokbán, 1440-ben a falszorosban (*Zwinger*) torlaszokat(?) (*Hirnwehr*)⁴ készítettek és a falakon féltornyokat

¹ A Soproni Szemle szerkesztősége e cikk közlésével köszönti a 93. évében járó Dávidházy Istvánt, aki több, mint 60 éve, 1955-ben adta közre folyóiratunkban első közleményét (*Dávidházy István: A soproni és ebenfurti posztós céh kallózási szerződése 1811-ből. Soproni Szemle 9 (1955), 129–130.*) További szellemi frissességben eltöltött éveket kívánunk kedves szerzőnknek! (*A Szerk.*)

² Sopron szabad királyi város története. Oklevelek I/1–II/6. Közli Házi Jenő. Sopron, 1921–1943.

³ A nagyszámú lábjegyzet elkerülése érdekében a hivatkozások magában a szövegben találhatóak a következő módon: II/5. 22. = Házi II. rész 5. kötet 22. oldal.

⁴ A magyar szövegben „torlasznak” nevezett Hirnwehr egyértelmű fogalmi meghatározására sem a megkérdezett magyar, sem a külföldi nyelvész és építészettörténész szakértők nem vállalkoztak. Oswald Moser 1440–41 évi számadáskönyvéből (II/3. 180–181.) kiderül, hogy a Hirnwehrek építése egy évet vett igénybe, és jelentős munkaerőt, köztük bécsi kőműveseket és ácsokat is foglalkoztatott. A szöveg három helyszínt tüntet fel: 1. bey dem vordern Tor, 2. im churzenn graben, 3. in dem mittern statgraben. Ezek alapján esetleg feltételezhető, hogy a Sopron várostörténeti atlasz (*Jankó Ferenc–Kücsán József–Szende Katalin: Sopron. Magyar várostörténeti atlasz I. Sopron, 2010.*) C.2.1. tábláján közölt alaprajz az 1. Hirnwehrt, a C.2.2. táblán közölt rajz a 2. Hirnwehrt ábrázolja.

(*Halbturn*) falaztak (II/3. 229-321.). Ugyanebben az évben Erzsébet királyné megengedi, hogy a zsidók házait négy kivételével adják oda azoknak a polgároknak, akiknek a házait védelmi célokból lebontották (I/3. 207). 1447-ben a Sopront zálogjogon bíró IV. Frigyes római király felszólítja a soproniakat, hogy az alsó falszorosban megkezdett torlasz építését fejezzék be (I/3. 268.). A zálogból való kiváltást követően Mátyás király meghagyja Sopron városának a falak kijavítását (I/5. 141.). Ebben az időben történik Macskakő várának a lerombolása is. A tornyok lebontásáért a városi kőművesek 1 fontdénár borraalót kaptak (II/4. 241.). A lebontás olyan jól sikerült, hogy az ominózus erődre (*fortalicium circa Cocznstein*) ma csak egy dűlőnév utal, pontos helyét eddig még nem sikerült megállapítani. 1469-ben királyi rendeletre a vámjövedelemből évente 150 forintot kell a városfalak és a tornyok építésére fordítani (I/5. 288.). Ugyanebből a célból, 1477-ből és 1483-ból is van királyi rendelkezés. Az 1477-es rendelet azzal az utasítással is kibővíti, hogy a város lakói lássák el magukat elegendő élelemmel (I/5. 352., I/6. 16-17.). Ehhez tudnunk kell, hogy ebben a korban a várostromok legbeváltabb eszköze a kiéheztetés volt.

II. Ulászló 1496-ban megengedi, hogy a soproniak az általuk fizetendő harmincadot két éven át erődítésre fordítsák (I/6. 144-145.), 1507-ben és 1510-ben három, illetve két évre ugyanebből a célból a rendkívüli adó fizetése alól kap a város felmentést (I/6. 255-256.).

A török veszély közeledtével 1524-ben a közgyűlés határozatot hoz, hogy évente 100 forintot kell a városfalak és a várakok karbantartására fordítani (II/2. 195.). II. Lajos 1525-ben a falak megerősítése céljából egy évi adómentességet engedélyez Sopronnak. Végül egy érdekes adat 1538-ból. A közgyűlés határozata alapján a városfalakon levő ajtókat és ablakokat vasrácsokkal kell ellátni (II/2. 261.).

Fegyver és lőszer, 1400-1538

Az első fegyverre vonatkozó 1400. évi adatból egy, az udvarmesternek ajándékozott számszerij árát, 12 solidust tudjuk meg, amit Hans íjkészítőnek fizettek ki (II/2. 294.). Az 1404-ben Pozsonyban ajándékba adott számszeríjjak 2,5 fontdénárba, illetve 1,5 fontdénárba kerültek (II/2. 297.). Ezek az árak dénárba átszámítva a következők: 1,5 fontdénár = 12 solidus = 360 dénár; 2,5 fontdénár = 600 dénár. Lőfegyverről először 1404-ben történik említés, ha a „*schieszevg*” szó alatt puskaporral működő lőfegyvert értünk (II/2. 296-297.). Kézi lőfegyverről 1427-ben esik szó, méghozzá Oswald fegyvermesterrel (*püchsenmaister*) kapcsolatban, aki a tanácsurak fegyverzetének karbantartását is végzi (II/2. 377.). Ugyanaz az Oswald a tanácsurak részére 10 solidusért kézi lőfegyvereket (*hantpuchsen*) rendelt és ezeket az alsó ausztriai Pistlingből hozta el (II/2. 381.). Az újonnan megjelenő lőfegyverek mellett a számszerij megtartotta reprezentatív jellegét. Erről tanúskodik egy szintén 1427-es adat, amely szerint a város a nádort egy, 2 aranyforintot érő számszeríjjal ajándékozta meg (II/2. 381.). A lőfegyverek beszerzése tovább folyt ebben az évben is. 10,5 aranyforintért újabb 21 kézi lőfegyvert rendeltek a pottensteini (Alsó-Ausztria) Michel puskaművestől (*puegssenmaister*), amelyeket az négy hónap múl-

va le is szállított (II/2. 383.). Feltételezhetően ágyúról volt szó, amikor 60 dénárt fizettek Erhart önöntőnek azért, hogy a Halász kapu előtt a nagy löfegyvereket (*die grossen puchsen*) belőtte 1433 júliusában (II/3. 5.). Ezt támasztják alá azok a további, 1432-ből származó adatok, amelyek szerint két mázsa ólmot vásároltak, és az említett nagy löfegyverhez kerekeket és lövegtalpat (*gestell*) készítettek (II/3. 8–9.).

Ugyanezekben a feljegyzésekben említés történik salétrom és kén vásárlásáról is, ami a soproni puskaporgyártás első bizonyítéka. Ebben az évben további kézi löfegyvereket vásároltak 50, illetve 60 dénár darabonkénti áron, az utóbbiakat egy Gengler nevű neunkircheni (Alsó-Ausztria) kovácstól. Puskaporgyártáshoz hársfából készült faszenet használtak (1439, II/3. 159.). A puskaport Erhart önöntő és Larenz Cham készítették a városházán 1439. november 11. és 1440. február 7. között, fejenként 5 solidus heti bérért (II/3. 181.). A löfegyverekhez a feljegyzések szerint vas- és kőgolyókat használtak. Az előbbiért a kovácsnak, az utóbbiért a kőműveseknek fizettek. 1441-ben Pielacher trautmannsdorfi (Alsó-Ausztria) kapitánytól 3 ágyút vásárol a város 39 aranyforintért és 1,5 font 17 dénárért (II/3. 256.). Ezek a feljegyzés szerint rézből (*chufrein*) készültek, lövegtalpat és kerekeket Sopronban készítettek hozzájuk. Említést érdemel, hogy ezen ágyúk közül kettőt „*törraspuchsen*”-nek jelölnék meg. A szótörténeti szótár szerint a magyar tarack elnevezés, amivel a későbbiek folyamán még találkozni fogunk, ebből a szóból származik.

Szintén az 1441-es évre esik egy löporfajta megnevezésének az első előfordulása is. A „*zuntpuluer*” (gyújtólőpor) névvel valószínűleg azt a löporfajta jelölték meg, amellyel a löfegyverek löportöltetét begyűjtötták (II/3. 252.). A város 1440. április 28-tól számított egy évig két fegyvermestert alkalmaz, heti zsoldjuk 1 fontdénár, azaz 240 dénár. Összehasonlításképpen ebben az évben az ács és a kőműves napszám 20, a malterkeverő 12, a női segédmunkás 8 dénár volt. A tarackokhoz való ágyúgolyó 1453-ban 3 dénárba került (II/3. 400.). Egy új löfegyverfajtáról esik szó 1453-ban azzal kapcsolatban, hogy Niclas fegyvermester két fúrot vásárolt a „*viertailpuxen*” nevű fegyverfajta, ami egy olyan ágyú volt, amelyik negyedmázsás golyók kilövésére volt alkalmas (II/3. 401.).

Az íjkészítők számszerűen történő adózását említik az 1458., 1459., 1461. és az 1489. évek adójegyzékeiben. Eberhart festő 1464-ben egy pajzzsal (*tatschen*, II/4. 230.), 1466-ban és 1468-ban egy másfajta pajzzsal (*pauesen*, II/4. 281) adózott. Hasonlóképpen adózott 1489-ben Hans és Jobst festő is (II/4. 408–409.). Hogy a löfegyverek megjelenése nem járt együtt az íjnak mint fegyvernek az eltűnésével, mutatja az, hogy 1454 és 1489 között 13 íjgyártó (*pogner*) működött Sopronban (II/4. 437.).

Sopron városa 1466-ban löfegyvereket (*puxen*) és golyókat szállított Pozsonyba. A golyókat André és Wolfgang kovácsok készítették el. 500 golyó ára 11 solidus dénárt tett ki, azaz egy golyó ára 2/3 dénár volt (II/4. 266.).

A török elleni hadjáratokhoz a városok segítségére is szükség volt. Ebből a célból 1475-ben Mátyás király egy ágyút kért Sopron városától azzal az ígérettel, hogy meg fogja fizetni (I/5. 338.). Azt, hogy a puskaporgyártáshoz szükséges salétromot is Sopronban állították elő, egy 1486-os adásvételi szerződés bizonyítja, amelyben egy a Mészárosok

utcájában (ma: Templom utca) fekvő háznak helyét a salétromkészítő vagy -tároló kunyhóhoz (*saliterhütten*) viszonyítva határozzák meg. Mátyás király 1487-ben ausztriai hadjáratához puskaapor szállítása céljából két kocsi kirendelését kéri azzal az ígérettel, hogy fizetni majd a győri püspök fog (I/6. 48.).

II. Ulászló 1490-ben 10 szakállas puskát (*hakenpüxen*) és két mázsa puskaport kért kölcsön a Potoczky és Sigmund Seidlitz kapitányai számára (I/6. 80.). 1496-ban a közgyűlés javasolja, hogy a békére való tekintettel a fegyvermestert bocsássák el a város szolgálatából és a fegyverek karbantartását bizzák adómentesség fejében az önöntőre (II/2. 183.). 1514-ben az ács a szakállas puskákhöz bakokat készített, a fegyvermester pedig a várárokból elhelyezett lövegeket (*geschütz*) gondozta (II/5. 225.). Ezzel egy időben esik először szó a városi fegyvertárról (*zeughaws*, II/5. 240.). Castulus Zierler Pozsonyból áttelepült puskaaporgyártó 1521 és 1524 közötti éves elszámolásából megtudjuk, hogy éves járandósága 16 fontdénár és 16 fuvar fa, hadba szállás esetén a szokásos hadiszold volt. Készített a szakállas puskákhöz 9 mázsa 45 font, a kézi puskákhöz 1 mázsa 5 font lőport. A puskaapormalom javítására elszámolt költségei a malom létét bizonyítják (II/5. 285–288.). Az a ferences barátok tulajdonában lévő malom az Ikván a Kőkapu közelében volt.

1524-ben II. Lajos király követe útján kért egy ágyút a várostól, amit a fegyvermester egy segéddel és egy fuvarossal szállított Budára. A város ebben az évben néhány alabárdot (*hellmpart*) is vásárolt (II/5. 226.). A török veszély közeledtére mutat, hogy ugyanebben az évben II. Lajos hadiszerek készítésének a költségeire a várostól 5 márka ezüstöt kér (I/7. 80–81.). A polgárok fegyverrel való ellátottságára utal egy pékmester 1523-ban kelt végrendelete, amelyben a teljes páncélját, puskáját és egyéb fegyverzetét tőre (*tyglytz*) és lovassági kardja kivételével a Szent Sebestyén kápolnára hagyta. A tör és a kard egy polgártársáé lett (II/1. 400.).

1525-ben II. Lajos egy mezei ágyút (*unum ingenium bonum campestre ordinare*), 50 golyót, kocsit és ágyúmentert (*magister bombardarius*) valamint 2 mázsa lőport kért a várostól (I/7. 141.). 1526. június 1-én már arról küld értesítést a király, hogy a török megindult az ország ellen és megparancsolja, hogy 100 gyalogost és két tarackot a szükséges lőporral július 2-ig küldjenek Tolnára (*centum pedites cum duobus ingeniis bellicis videlicet tharazk*, I/7. 186–188.). A Mohács utáni helyzetet jellemzi, hogy I. Ferdinánd, aki ekkor hadban állt Szapolyai Jánossal, 1529-ben megparancsolja a városnak, hogy hadiszerek szállítása céljából 12 erős lovat tartson készenlétben (I/7. 367–368.).

Az 1532-es közgyűlés jegyzőkönyvében arról olvashatunk, hogy felszólítják a tanácsot az öreg pusák és a használhatatlan lövegek beolvasztására abból a célból, hogy anyagukból egy-két hosszú csövű faltörésre is alkalmas messze hordó ágyú készülhessen. A hitetlenek elleni felkészülés céljából a tanács halmozzon fel puskaport, szurkot, sót, faszenet, takarmányt, lássa el a várost sánckosarakkal és a város sarokházait szerelje fel tűzserpenyőkkel (*feuerphannen*, II/2. 228.).

Az időközben a soproni polgárjogot elnyert Castulus Zierler puskaaporkészítő 1538-ban kelt végrendeletében elismeri, hogy tartozik a városnak 12 font szakállas puskához való lőporral (*hakenpulluer*, II/2. 122.). Az 1538-as közgyűlési jegyzőkönyv a polgárság

felfegyverzését tárgyalja és elvárja, hogy a város férfilakosai rendelkezzenek és tartsanak készenlétben pán célt, puskát, egyéb jó fegyvereket, valamint azt, hogy szükség esetén tudják is azokat használni (II/2. 254–262.).

Az ellenség, 1336–1517

Károly Róbert 1336-ban kelt leiratában megdicséri a soproniak őhozá és a Szent Koronához vérük hullásával tanúsított hűségét és biztosítja őket, hogy ha az ellenség a várost ostrom alá venné segítségükre fog sietni, csak ne hagyják magukat meglepni (II/6. 5–6.). Határ menti harcok lehetőségére utal Kanizsai István Sopron megyei ispán levele 1408-ból, amelyben felszólítja a soproni polgárokat, hogy addig is, amíg a király parancsa szerint Ernő osztrák herceg ellenében megsegítheti őket, jól vigyázzanak a városukra (II/6. 21.). Ezzel összefüggésben ígérte Lipót osztrák herceg, hogy a soproniak érdekében közbenjár Ernő hercegnél (I/2. 8.). Az, hogy a viszály nem volt egyoldalú, Erhard Sechel kereskedő Ernő herceghez intézett panaszából tudható meg, amely szerint az Ausztriát és Stájerországot pusztító soproniak őt kirabolták és Borostyánkő várába zárták (I/2. 8–9.). A 15. század nagy részét jellemző huszita veszélyre utaló első adat Rozgonyi György leveléből való, aki 1426. február 12-én arról tudósít, hogy a husziták (*das vnser feynd, die posen hussen*) egy mérföldre Pozsonytól táboroznak és a város körül gyűjtogatnak (II/6. 75–76.). A huszita zsoldosokat időnként a magyar király is felfogadta, így 1437-ben Zsigmond király Prágából megparancsolja a soproniaknak, hogy a rájuk kivetett 1000 forintot vásároljanak 12 hajót, amelyeken a táboríták kapitánya fog embereivel Pozsonyból Nándorfehérvár alá hajózni. (I/3. 142.)

Helyi jellegű hatalmaskodásra lehet következtetni abból az 1440-ben kelt levélből, amelyben a nezsideri kapitány ura, Lichtenstein nevében meghódolásra szólítja fel Sopron elővárosainak lakóit, mert különben fel fogja gyűjtani a házaikat (I/3. 193.). Az Albert király halálát követő zavaros időkre jellemző, hogy a rohonci várnagy, a szalónaki kapitány, a borostyánkői várnagy, a kapuvári várnagy, a lékai várnagy, Kőszeg és Szombathely városa meghatározott idejű fegyverszüneteket kötöttek Sopronnal (I/3. 233–234., 236–240.). 1450-ben IV. Frigyes, a későbbi német császár, aki Sopront zálogjogon bírta, arról értesíti a soproniakat, hogy az ellenség (a magyarok) ostromszerekkel ellátva a város elfoglalására készülnek (I/3. 264.). Ugyanő 1453-ban felszólítja Sopront, hogy Kismartonnak Konrad Eitzingertől való visszafoglalására rendeljen ki fegyvereseket (I/4. 38.). Ugyanennek az évnek a tavaszán a kapuvári várnagyok közös fellépést sürgetnek a macskakői rablók ellen (I/4. 7., 14.). A következő évben a Csepregbe befészkelődött husziták ellen kirendelt csapatokat a soproni városkapitány parancsnoksága alá helyezik (I/4. 62–65.). 1456-ban III. Frigyes császár felszólítja Sopront, hogy 8 napon belül 100 jól felfegyverzett katonát küldjön Bécsűjhelyre a Stájerországba betört ellenség kiűzésére (I/4. 114–115.). 1457-ban arról kap értesítést a város, hogy Bazini Zsigmond gróf és 70 megnevezett társa a császárral ellenséges viszonyba lépett, ezért éberen vigyázzanak (I/4. 194.). Az állandó, de korlátozott és kölcsönös fosztogatással járó hadviselésre jellemző

az az 1459-es levél, amelyben a kőszegi kapitány tudatja a soproniakkal, hogy Csepreg, Lövő és a Kanizsai birtokok meghódoltak a császárnak és ezért hagyják békében őket és lakóikat (I/4. 359–360.).

Ebben az időben a Szent Mihály templom tornyában figyelőszolgálat működött (II/2. 27.). A toronyőr fia a környékbeli gyűjtogatások figyeléséért fizetést kapott. A sajtóságos hadviselési módra utaló további adatot tudunk meg Konrad Weytracher macskakői várnagynak a városi tanácshoz intézett leveléből, amelyben megkérdi, hogy igaz-e az, hogy az ő, a Kanizsai gróftól zálogba vett falvait fel akarják gyűjtani. Ha igen, írják meg, hogy tudja mihez tartani magát. Az előbbieket során már említett kőszegi kapitány, aki tartós összeköttetést tartott fenn a soproniakkal, egyik levelében arról tudósít, hogy a gyalókai nemesek a kőszegi várban teljesítenek szolgálatot, ennél fogva a soproniak ne fenyegezzék őket felégetéssel (I/4. 377., 380.). Majd arról ír, hogy az ellenség Kirchschlagnál van, éget és rabol. Nincsenek többen ezernél, Rohonc felé tartanak, értesítést kér, hogy csapataik hol találkozzanak (I/4. 381.). 1459 mozgalmas nyarán kelt Sigmund Weisspriach levele is, amelyben a soproniakat arról értesíti, hogy Christoph von Pottendorf Lékát megtámadta és segítséget kér (I/4. 382.). Ezzel a levéllel azonos keltezésű az a levél is, amelyben a láncséri várnagy tudósítja Sopront arról, hogy a Kanizsai grófok Lékát felmentették és Pottendorfer Sopron ellen vonul (I/4. 382–383.). Ugyanezen a napon kelt az az értesítés is, amely szerint Frigyes és Mátyás Brünnben békét kötöttek, és a soproniak ne csináljanak semmit a császár parancsa nélkül (I/4. 383.). Az ellenségeskedések a békekötés ellenére sem szűntek meg, mert Zenger, a kőszegi kapitány arról értesíti a soproniakat, hogy az ellenség létszáma 200 főre apadt, szállítható hadieszközöket kér és reméli, hogy Szombathelynél győzelmet arat. (I/4. 384.).

Érdekes momentumot jelent Hans Ungnad szeptemberi levele, amelyben felderítési adatokat kér a Badenben fürdőzni szándékozó császárné biztonsága érdekében (I/4. 388–389.). A júliusban megkötött béke megszilárdulása vontatottan halad, mert még októberben is arról írnak a szombathelyiek, hogy Mátyás királytól parancsot kaptak a fegyverszünet betartására és ha a soproniak betartják azt, ők is úgy tesznek (I/4. 396.).

1463-ban megtörténik Macskakő vártornyaitak a lerombolása 24 munkás folyamatos foglalkoztatásával. A macskakőiek fő működési területe valószínűleg a Fertő túlsó (keleti) partja lehetett, mert a lerombolási parancsban Ulrich Grafenegg ezt tünteti fel az intézkedés fő okául (I/5. 59, 63–64.). A már több ízben említett és szemünkben bizarrnak tűnő hadviselési forma újabb megnyilvánulása Georg von Pottendorf és a soproniak levélváltása. 1463. július 10-én azt írta Ebenfurthból a soproniaknak, hogy a Bécsújhely előtt a lakosaitól elvett 4 lovat és ökröt a hadijog alapján zsákmányolta (I/5. 74–75.). Tíz nappal később viszont ő kéri a soproniakat arra, hogy a vulkapordányi jobbágyságtól elvett és Sopron felé hajtott nyolc ökör visszaszerzésében legyenek segítségére (I/5. 76.).

Az év végén a pozsonyi tanács újabb huszita mozgolódásról ad hírt, amely szerint a husziták a Vág mentén és Köpcsenynél erőket vonnak össze (I/5. 86.). A magánhadviselés újabb tanújele Ulrich Grafenegg 1463. decemberi levele, amelyben arról értesíti Sopron városát, hogy Bécset szolgálóinak elfogása miatt blokádnak tartja, oda ne szállítsanak sem-

mit (I/5. 92.). Ennek az évnek az utolsó híre, hogy Hans Siebenhirter Fraknóról értesíti a soproniakat, hogy a husziták, mintegy ötszázan, Wimpassingban és Wampersdorfban gyülekezve Magyarországra akarnak betörni. Ő a környéket riadóztatja (I/5. 93–94.).

1464 februárjában III. Frigyes értesíti Ostffy soproni kapitányt egyes osztrák főurak ellene történt felkeléséről, valamint annak a lehetőségéről, hogy a felkelők magyar területre is betörnek (I/5. 101.). A Macskakő várába újonnan érkezett cseh testvérek elleni segítséget ígér a soproniaknak asszonyfalvi Osl László soproni kapitány 1464 májusában (I/5. 118–119.). Úgy látszik a soproniak segítség nélkül is elboldogultak a csehekkel, mert a macskakőiek augusztusban több levélben tiltakoztak azért, hogy Török Ambrus városkapitány hitszegően járt el Vaclav Wulczko és társai elfogásával (I/5. 132–133.). A panaszhoz Bazini és Szentgyörgyi János gróf is csatlakozott ezúttal Macskakő várában keltezett levelében (I/5. 134.). A panaszoknak nem sok foganatja lehetett, mert a közben szabadon engedett Wulczko fogva tartott társai kiszabadításáért fenyegető levelet írt a városnak (I/5. 140.). A huszita veszély a következő évben is fennállt, mint ezt több levél is tanúsítja (I/5. 156–157., 207–208., 212–213.). Ebben az évben a soproniaknak a husziták elleni harcokban tanúsított érdemeiért Mátyás király a városnak a vörös viasszal való pecsételés jogát adományozza (I/5. 181–182.).

A Mátyás és III. Frigyes közötti békeállapot ellenére sem volt a környék békességes, mert a császár a fraknoi várnagy tudósítása alapján szemrehányást tesz a soproniaknak, akik magyarországi birtokainak lakosait sanyargatják és eltűrik, hogy ellenségei városukban szabadon ki- és bejárhatnak (I/5. 236–237.). Az időszak huszitákról szóló utolsó híre 1466-ból való, amikor Wilhelm Mischullinger pozsonyi kapitány Sopront a várható veszélyre figyelmezteti (I/5. 251.).

A következő hadihírek már Mátyás király ausztriai hadjáratával függnek össze. Mátyás király 1477-ben Trautmannsdorf melletti táborából utasítja a soproniakat, hogy egy háborús kárt szenvedett soproni polgárt egy bécsújhelyi polgár elkobzott soproni szőlőjével kárpótoljanak (I/5. 355–357.). Ugyanebben az évben a bécsújhelyi kapitány szüreti fegyverszünetet köt Sopronnal és öt falujával (Ágfalvával és Lépesfalvával nem, I/5. 358.). 1483-ban a soproni szüretet Mátyás király csapatok kirendelésével biztosítja a bécsújhelyiek ellen (I/6. 23.). A hadjárat utolsó nyoma két, 1484-ben és 1485-ben kelt királyi leirat, amely a Bécset ostromló sereg számára élelmiszereket szállító fuvarosok kirendeléséről szól (I/6. 29–30.).

Mátyás király halálát követően Sopronnak a Lánzsér várát birtokló Ulrich von Weisspriach Gertrud nevű özvegyével volt viszálya és fegyveres összetűzése (I/6. 276–277.). Ez az ügy már évtizedek óta húzódott és a korszak végéig se fejeződött be. II. Ulászló 1512-ben felszólította a soproniakat, hogy csapataikkal csatlakozzanak a Lánzsér várának elfoglalására kirendelt Bazini és Szentgyörgyi Péter országbíró csapataihoz. Egy hónappal később újabb levél érkezett Sopronba, amelyben megengedik a soproniak otthonmaradását, mivel a hadba szólítottak nem jelentek meg. Ezt a levelet szeptemberben és októberben két újabb hadba szólító parancs követi (I/6. 282–283.), amit a király novemberben hatálytalanít azzal, hogy a soproniak Lánzsér helyett vonuljanak Valkó me-

gyébe Zrebernik vára visszafoglalására (I/6. 284–287). A lánzséri üggyel összefüggésben arról is megmaradt egy dokumentum, hogy a harcias özvegy Sopron városának 1512. február 2-ig fegyverszünetet ígért (I/6. 285–286.).

A következő országos esemény 1514-ben a Dózsa felkelés, amelynek leverésére II. Ulászló nem csapatokat, hanem tekintet nélkül a város korábban megígért adómentességére 1000 forint segélyt kért (I/6. 304–305.). 1517-ben II. Lajos királytól kér segítséget Sopron városa a lánzséri rablók ellen, akiktől Miksa császár három hét fegyverszünetet eszközölt ki, és felszólította Trenka soproni városkapitányt valamint a soproniakat annak betartására (I/6. 354–355.). Az ebben az évben tartott kismartoni béketárgyalások eredménytelenségét mutatja, hogy 1518-ban is volt a két fél között fegyverszüneti tárgyalás (I/6. 365–367.). Azt, hogy a város anyagi erejét az állandósult hadiállapot mennyire igénybe vette, az a levél mutatja, amelyben a győri püspöktől kérnek engedélyt arra, hogy a városi papságra a védelmi költségekhez való hozzájárulást róhassanak ki (I/6. 358–360.).

Zsoldosok, 1407–1492

Az előzőekben ismertetett viszonyok között érthető, hogy a város polgárai védelme érdekében többször kényszerült zsoldosok felfogadására. Ezeket a zsoldosokat általában nem a közvetlen várvédelemre, hanem a város falvainak és környékének biztosítására alkalmazták. A város szolgálatában álló zsoldosokról már egy 1407. évi számadáskönyv töredékében olvashatunk (II/2. 291.). További számadáskönyvi adatokból megtudhatjuk, hogy a zsold meghaladta a szakiparosok bérét. 1439 decemberéből értesülünk arról, hogy Weitracher tíz lovas zsoldost küldött Liechtenstein ellen. Heti zsoldjuk 33 tallér 80 dénár, azaz 8000 dénár volt. Később még 14 gyalogos zsoldost is felfogadtak. Heti zsoldjuk 1792 dénárt tett ki. A zsoldosok áprilisig álltak a város szolgálatában (II/3. 173., 187.). A lovas zsoldosok fegyverzetéből a feljegyzések a páncélt és a számszeríjat tüntetik fel. A lovas zsoldosoknak egy szolgájuk is volt. 1440-ben ismét lovas és gyalogos zsoldosok felfogadására került sor. A lovas zsoldosok parancsnokát (Rottmaister) Hanuschkonak hívták, neve után ítélve cseh vagy morva lehetett, mint ebben az időben a zsoldosok többsége (II/3. 192.). Ezeknek a zsoldosoknak részére a város december 20. és április 19. között 240 font és 60 dénárt valamint 98 aranyat fizetett ki (II/3. 192–196.).

1441 augusztusában IV. Frigyes meghagyja a városnak, hogy zsoldosaikat ne bocsássák el (I/3. 219.). 1441-ben augusztus 14. és szeptember 11 között nyolc gyalogos zsoldos, november 19. és december 17. között két gyalogos zsoldos teljesített szolgálatot. Érdekességként meg kell említeni, hogy teljesen egyedülálló módon, ugyanezen év május 16. és június 19. között a város 13 saját polgárát fogadta fel gyalogos zsoldosként (II/3. 281–282.). 1443 őszén ismét 30 zsoldost fogadnak fel. Az időpontból a szüret védelmére következtethetünk (II/3. 369–377.).

1455-ben Sopronkertes ellen és a város védelmére gyalogos és lovas zsoldosokat fogadtak fel (II/3. 27.). 1456-ban Albert brandenburgi örgróf és nürnbergi várnagy ér-

tesíti a soproniakat, hogy a Nádasdon (Rohrbach) tartózkodó és Grafenegg szolgálatából elbocsátott zsoldosokat Sopron rendelkezésére bocsátja (I/4. 80.). 1458. május 6-án Andre Aman Bécsújhelyből értesíti Lienhart Ainweg soproni polgármestert, hogy kész zsoldosokat felfogadni és velük szolgálatba állni (I/4. 280.) Két héttel később Sigmund Weisspriach ajánl fel lovas és gyalogos zsoldosokat Sopronnak (I/4. 292.).

1459-ben Frigyes császár miután Bécsújhelyen a birtokában lévő Szent Koronával megkoronáztatta magát,⁵ tudva azt, hogy ezt a koronázást Magyarországon nem ismerik el, nyugat-magyarországi főurak támogatásában bízva magyar földön is szeretne volna megkoronáztatni magát. Ezért április 15-én és 17-én megparancsolta Sopronnak, hogy koronázás biztosítására nyolc napon belül küldjenek Kőszegre saját embereikből vagy zsoldosokból 10 lovast, 40 gyalogost 4 szekérrel, vagy az ehhez szükséges pénzt (I/4. 349–350.).

Azt, hogy a zsoldosok tartása milyen anyagi terhet jelentett megítélhetjük abból, hogy egy 1459-es kimutatás szerint a zsoldosoknak 274 fontdénárt fizettek ki, a város 1458. évi adóbevétele 1229 fontdénárt tett ki, azaz a zsoldra kifizetett összeg az adó 22,3 %-át elvitte.

1465-ből egy nyugta maradt meg, amelyben Hans Herczogenburger Rottmeister elismeri csapata nevében, hogy Sopron városa az összes járandóságait kifizette (I/5. 200.). Ugyanennek az évnek decemberében Wilhelm Mischullinger városkapitány Pozsonyból értesíti a soproniakat, hogy a bizonytalan helyzetre való tekintettel ne bocsásák el a zsoldosaikat (I/5. 227–228.). 1466-ban a városi polgárokra és a jobbágyfalvakra zsoldosok tartása céljából külön adót vetettek ki, amiből a Rohrauban tartózkodó husziták ellen felfogadott zsoldosoknak 47 font 6 solidust fizettek ki (II/4. 266.). Nem csak a városnak jelentett gondot a zsoldosok kifizetése. 1485-ban Mátyás király neunkircheni zsoldosainak kifizetésére 1000 aranyforintot kér kölcsön és az első levél kelte után hat nappal sürgeti a kifizetést (I/6. 30–32.). 1489-ben már nem kölcsönt kér, hanem zsoldosainak kifizetésének céljából 1500 forintot vet ki a városra és hozzáteszi azt is, hogy a mentességkérés hiábavaló (I/6. 55–56.).

A zsoldosoknak a városba vagy a város környékére való telepítése fenyegetésnek számított, mert mint az egy 1490-ben kelt dokumentumból kitetszik, Sopront azzal fenyegették meg, hogy ha továbbra is megakadályozza az Ausztriába irányuló élelmiszer-szállítást, 3000 zsoldost fognak Sopron környékére telepíteni (I/6. 64–65.). II. Ulászló 1492-ben a Szabács és Nándorfehérvár felmentésére felfogadott cseh zsoldosai fizetésére 2000, majd 1000 forintot kér a várostól. Ezek a kérések 1511-ig éves rendszerességgel megjelennek a fennmaradt dokumentumokban, teljesülésüknek viszont nincs nyoma (I/6. 98–99.).

---

5 Egyes források szerint ez az aktus Németújváron (Güssing) volt.

Helyőrség, 1412–1526

A kor szokásait ismerve a városok polgárai nem szívesen engedték be a város falai közé a katonákat, még abban az esetben sem, ha azok a saját uralkodójuk csapatai voltak és feladatuk a város védelme volt. Egy 1412-ből való feljegyzés szerint Zsigmond király serege Sopronban táborozott, valószínűleg addig, amíg Ulászló lengyel király közvetítésével Zsigmond és Ernő osztrák herceg között létre nem jött az egy évre szóló fegyverszünet (I/2. 52.). Ugyanebben az évben nevezi ki Zsigmond Smilot városkapitánnyá (I/2. 62–63.). Ezzel a tisztséggel a későbbi években is találkozunk, feladatköre a megmaradt okmányokból nem vehető ki egyértelműen, de védelmi feladatai mellett több helyen is olvasható, hogy a városkapitány kezéhez fizették be a királyi adót, nem egy esetben a városkaptány az ispáni tisztelet is viselte. 1465-ben Wilhelm Mischullinger volt a városkapitány, akiről Ulrich Grafenegg azt írja a soproniaknak, hogy vigyázzanak a városukra, mert Hinko Tannfeld, aki a város javait pusztította és égette erősítést kapott, és városkapitányuk ostoba (*plöde*), és különben sem tartózkodik a városban (I/5. 204.).

1477-ben Mátyás király megparancsolja, hogy Jan Zeleni és Kinizsi Pál katonáit engedjék be a városba (I/5. 352.). Az ausztriai hadjárattal kapcsolatban többször is kapott helyőrséget Sopron. 1480. májusában a Kőszegről és Ausztriából várt támadók ellen Tobias Boskovitz von Tschernahora zsoldos hadát kellett a városnak befogadnia (I/5. 396–397.). Decemberi, Zágribban keltezett királyi parancs szerint ők továbbra is maradhatnak a városban erődítési munka végzése mellett, de Zeleni zsoldosainak az okozott károk miatt el kell hagyniuk a várost. Egy 1481-es feljegyzés szerint a cseh zsoldosok a soproni polgároknak beszállásolásuk alatt 3214 forintnyi kárt okoztak (II/6. 243–255.), 1485-ben Mátyás király Sopron és környéke védelmével Kanizsai Lászlót bízta meg (I/6. 33.). Nem állapítható meg ezzel kapcsolatban, hogy Kanizsai László helyezett-e el csapatokat Sopronban.

A mohácsi csata utáni bizonytalan uralmi helyzetben Mária özvegy királynő cseh gyalogosoknak a városba való beengedését kéri. A kérelmet Báthori István nádor is támogatja (I/7. 218–219.), Mária királynő pedig a tárgyban írt négy levele közül az utolsóban azt kéri, hogy a cseh király által küldött 500 gyalogost eskessék fel a magyar királynőre (I/7. 221–227.).

A polgári erő, 1487–1539

A város védelmében való részvétel a polgári kötelességek közé tartozott. Érdekes módon, ennek az általunk áttekintett 1336 és 1539 közötti okleveles anyagban csak későbbi és kevés számú adatát találjuk. Érdekes kivétel ez alól az 1440. évi összeírás, amely név szerint sorol fel várárok ásására kötelezett 471 polgárt, lakót, szolgát, és így végződik: „*Judei all miteinander LX arbaitter.*” (II/6. 133–144.) Mátyás király egy 1487-ben kelt parancsa arról szól, hogy Sopron a Bécsújhelyre történő élelmiszerszállítások megakadályozására 60 jól felfegyverzett gyalogost küldjön a táborába (I/6. 46–47.).

II. Lajos 1521-ben megparancsolja Sopronnak, hogy a községek után kiállítandó fegyveres erőt haladéktalanul küldje a magyar seregbe, mert a török Nándorfehérvárt ostromolja (I/7. 20–21.). 1526-ban a fenyegető török veszély ellen megszervezik a polgári őrséget. Az elővárosok 33, a belváros 7 tízfős rajt állít ki. A tanácsstagok saját költségükön 32 zsoldost fogadtak. Ezek szerint a városi véderőt a parancsnokokon és a zsoldosokon kívül 400 polgár képezte (II/6. 412–419). 1539-ben a közgyűlés javasolja, hogy a város vegye meg és hitelezze azoknak a polgároknak a fegyverzetét, akik szegények ehhez (II/2. 268.).

Összefoglalás

A történelmileg mozgalmas időszakot technikailag a lőfegyverek megjelenése és korszerűsödése, politikailag a nyugati határon állandóan jelen lévő osztrák hatalmi törekvések, az ezeket kihasználni igyekező anarchia és a szinte folyamatosan jelen lévő huszita veszély jellemzik. Az erődítési tevékenység a meglévő állapot fenntartásán és csekély mértékű korszerűsítésén nem ment túl. A lőfegyverek megjelenéséről először 1404-ben történik említés, kimondottan ágyúról 1432-ből van adat. Ez az év tekinthető a Sopronban történő puskaporgyártás kezdetének is. Nyelvtörténeti érdekességnek is fogható fel II. Lajos 1526-ban kelt latin nyelvű leiratában a magyar „tharazk” szó feltűnése.

A várost érintő ellenségeskedések szempontjából a tárgyalt kort a következő négy periódusra oszthatjuk fel: 1. Zsigmond és Albert uralkodása alatti osztrák-magyar viszályok; 2. Sopron elzálogosítása; 3. A bécsújhelyi békétől a mohácsi vészig; 4. A török veszély. Több ízben kényszerült a város zsoldosok felfogadására, ami nagy anyagi áldozatot jelentett. Ugyancsak megterhelte a várost az időnként az uralkodók által küldött helyőrség jelenléte is. A polgárok védelmi célokra való igénybevételének nyoma a fenyegető török veszély hatására kialakított 1526-os védelmi szervezet.

Nem kis részben az ismertetett erőfeszítéseknek és a velük járó anyagi áldozatoknak valamint a város vezetői bölcsességének köszönhető, hogy Sopron városa 1336 és 1529 között nem volt kitéve falai ostromának. Ezek az áldozatok és az azokat kiváltó politikai körülmények azonban jelentősen gátolták fejlődését és gyarapodását.

A magyar madártan Európa hírű tudós kutatójának, a Magyar Ornithológiai Központ – az alapító Herman Ottó utáni – második igazgatójának állított emléket a Nyugat-magyarországi Egyetem a Szent György utca 9. számú ház falán 2015. október 22-én avatott emléktáblával.

Chernel István Kőszegen született 1865. május 31-én, és ugyanott halt meg 1922. február 21-én. Felsőbb gimnáziumi tanulmányait Sopronban, a Szent György utca 9. alatti egykori Bencés Főgimnáziumban végezte 1879 és 1883 között. Természetrájk tanára volt a kor elismert ornitológusa, Fászl István OSB, akinek a Magyar Ornithológusok Szövetsége állított egykoron emléktáblát ugyancsak a gimnázium épület homlokzatán.

Születésének 150. évfordulóján a Nyugat-magyarországi Egyetem és a Roth Gyula Erdészeti és Faipari Szakközépiskola bensőséges ünnepséggel emlékezett meg Chernel Istvánról. A nagyszámú közönség dr. Kárpáti László, a Fertő-Hanság Nemzeti park ny. igazgatója, c. egyetemi tanár nagy ívű avatóbeszéde után Chernel István gimnazistaként, a haza- és a természetszeretetről Sopronban írt verseiből hallgathatott meg egy csokorra valót a Roth Gyula Szakközépiskola diákjainak tolmácsolásában. Ezt követően az emléktábla leleplezése és megkoszorúzása után Sopron megyei jogú város polgársága nevében dr. Fodor Tamás polgármester vette át az emlékhelyet, és méltatta beszédében a tudósok és tudomány szerepét a város életében.

Chernel István 1910 körül

2015. október 22. óta a mester – Fászl István –, és a tanítvány – Chernel István – emléktáblája közösen hirdeti az egykori gimnázium természettudományos oktatásának nagyszerűségét. A Chernel István születési évfordulójához kapcsolódott emléktábla-avatás egyúttal része volt a Roth Gyula Szakközépiskola 130 éves jubileumi ünnepségsorozatának is. Az emléktáblát Károlyi Gyula soproni kőfaragómester és fia készítette és ajándékozta Sopron közösségének.

Chernel István soproni emléktáblájának avatóünnepsége, 2015. október 22.

A Soproni Szemlében az utóbbi időben ritkák azok a tanulmányok, amelyek a soproni, illetve a Sopron környéki vasutak múltját tárgyalják. Már csak ezért is köszönet jár Varga Gábornak, hogy a Sopron város életében oly fontos szerepet betöltött és most is betöltő vasút történetének egy olyan szegmensével foglalkozik, amelyről ilyen formában még nem jelent meg feldolgozás. Viszont a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasúttal (a tárgyalt időszakban a társaság nevének hivatalos, cégbírószági bejegyzés szerint rövidítése „Gysev” volt, a ma használatos „GYSEV”-vel szemben, ezért a továbbiakban az eredeti rövidítés használata mellett maradok) kapcsolatos tanulmányok csekély száma miatt fontosnak tartom, hogy a szövegben előforduló elírásokat, pontatlanságokat nem kritikai, hanem javító szándékkal helyesbítsem. Már csak azért is, mert a Soproni Szemlében megjelent tanulmányok forrásértékűek a jelen és a jövő kutatói számára egyaránt.

236. oldal, utolsó bekezdés

A szövegkörnyezet szerinti időszakban „Osztrák Államvasút Társaság” nem létezett. Amire a szerző gondol, az a „k.k. priv. österreichische Staatseisenbahn-Gesellschaft” (röviden: StEG) hivatalos nevet viselő társaság volt, amelynek magyar neve nem volt! A névvel ellentétben magánvasúti formában működő, alapvetően francia érdekeltségű társaság a magyar kormányzati körök nyomására alapszabályába 1881. május 30-iki hatállyal vette fel a hivatalos német nyelvű mellé a hivatalos magyar nevet: „cs. kir. szab. Osztrák Államvaspálya Társulat” (röviden: ÁVT). Alig két évvel később, 1883. január 1-i hatállyal a társaság hivatalos német és magyar megnevezésébe a „magyar” szó is bele került: „cs. kir. szab. Osztrák-Magyar Államvasút Társaság” (röviden: OMÁV).

A Győr és Sopron között fekvő területet nem kettő, hanem három vasúttársaság fogta közre. A StEG keleten, a Déli Vasút (helyesen: „cs. kir. szab. Déli Vaspálya Társaság”) nyugaton és a Győrt Celldömölkön és Szombathelyen át a stájerországi Graz-cal összekötő „Magyar Nyugoti Vasút” délről határolta. Utóbbi magán vasúttársaság első, Győrt Szombathellyel összekötő vonalát 1871. október 1-jén adták át a közforgalomnak.

237. oldal 1. bekezdés

A Schulhof/Fröhlich nevével fémjelzett, a Déli Vasút Cenk (Nagycenk) állomásából kiinduló vonal a Rába partján (Győr) nem önmagához, a Déli Vasúthoz csatlakozott volna, hanem a StEG vonalához.

---

¹ A hivatkozott tanulmány a Soproni Szemle 69 (2015), 236–251. oldalain jelent meg.

237. oldal 2. bekezdés

Az 1873-ban kezdődő gazdasági válság elsodorta a Győrtől Sopronon át az országhatárig vezető mozdonyvasút (ekkor még nem létezett a GySEV) engedélyese (Victor Erlanger) mögött álló Franco-Magyar Bankot. A bank szerepét az Erlanger-család bécsi bankja, míg Victor Erlanger szerepét a bécsi bank akkori vezetője, Victor testvére, Ludwig Erlanger vette át.

A szorult pénzügyi helyzetben lévő engedélyes megsegítésére a magyar kormány nem ajánlott fel sem garanciákat, sem kedvezményeket. Milyen érdeke fűződött volna hozzá? Ezzel szemben a tervezett vasútvonal engedélyese az általános pénzügyi viszonyokra hivatkozva 1873 őszén „emlékirat” formájában fordult segítségért a magyar kormányhoz: *„alkudozást indítottak a kormánnyal teendő bizonyos építési könnyebbségek engedélyezése iránt”* – írja a Vasúti és Közlekedési Közlöny 1873. október 8-iki, 4 (1873) 32. száma. Az „alkudozások”, mint ahogy a szerző is írja, a tervezett vasút szempontjából sikerrel jártak.

A GySEV Rt. megalakulásának ismertetésénél a szerző összetéveszti a „közgyűlés” és az „igazgatótanács” (igazgatóság) szerepet. A felsorolt nevek, nem a közgyűlés „tagjai”, hanem a részvénytársaság igazgatótanácsának tagjai. A közgyűlésen az arra jogosultak (a részvénytársaságban részvényt jegyzettek, azaz a részvényesek) vesznek részt. A felsorolt „tagok” részben csak részvényesek, azaz a GySEV Rt. alakuló közgyűlésen e joguknál fogva résztvevők, ill. a részvénytársaság igazgatótanácsának tagjai. Az 1875. február 1-én Budapesten megtartott alakuló közgyűlésen a GySEV Rt. 4 főből álló igazgatóság tagjául megválasztották Ludwig Erlangert (aki az engedélyokirat által neki – valójában öccsének, Victornak – biztosított jogokat a megalakuló GySEV Rt-re ruházta át), Rechnitz Henriket (a Franco-Magyar Bank által 1872-ben alapított Magyar Municipalis Hitelintézet igazgatója, a Budai Közúti Vaspálya Társaság „vezénylő igazgatója” stb.), Kónyi Manót (publicista, az országgyűlés gyorsíró hivatalának vezetője, a „Magyar gyorsíró” szaklap megalapítója és szerkesztője stb.) és Lányi Jakabot (a pesti izraelita hitközség elnöke, az Erlanger bankház bécsi érdekeltségébe tartozó Uniobank pesti leányának „igazgatótanácsosa”). A GySEV Rt. igazgatótanácsának elnökének gróf Zichy-Ferraris Viktort (képviselő, államtitkár, Pest megye főispánja, főrendiházi tag, 1875-től Rechnitzet felváltva az Erlanger bankház érdekeltségébe tartozó már említett Magyar Municipalis Hitelintézet elnöke, stb.), alelnöknek pedig a már említett Rechnitz Henriket választották. A szerző által többek közt említett Baron (= báró) Emil Erlanger, Victor és Ludwig Erlanger féltestvére, az Erlanger bankház párizsi, majd a német–francia háború miatt székhelyét Londonba áttevő fiáléjának vezetője volt. Az alakuló közgyűlésen ekkor csak mint részvényes volt jelen. Ahogy látjuk, a GySEV Rt. vezetésébe kizárólag az Erlanger-bankháztól valamilyen formában függő személy került. A szerző által említett Carl Altmann (helyesen Altmann Károly) és dr. Eugen Kuntz (helyesen: dr. Kuntz Jenő) magyar urakat az 1876. december 23-i, Zichy-Ferraris lemondása miatt megtartott rendkívüli közgyűlésen választották meg igazgatósági tagnak.

A GySEV Rt. 1876. június 28-án megtartott második közgyűlésen az 1875. évi XXXVII. törvénycikkben megfogalmazott új Kereskedelmi Törvény rendelkezései értelmében újraválasztották az 5 főben megállapított igazgatótanácsot: Emil és Ludwig Erlanger, Kónyi Manó, Rechnitz Henrik (alelnök) és Zichy-Ferraris Viktor (elnök) személyében.

237. oldal 3. bekezdés

Nevével és a közhiedelemmel ellentétben Erlanger, majd az 1875-ben létrehozott GySEV Rt. nem a Győrt Sopronnal és az ausztriai Ebenfurth-tal összekötő vasút megépítésére, hanem egy Győrből kiinduló és Sopronon át az (akkori magyar-osztrák) határszélhez, a Lajtaújfalu (ma Neufeld an der Leitha) melletti országhatárig vezető vasútvonalra kapott engedélyt a magyar kormánytól. Azért eddig (Lajtaújfaluig), mert Lajtaújfalu és Ebenfurth között már 1872. március 18. óta létezett állati erőre (ló) vontatásra berendezett vasúti kapcsolat. Tehát a szerző által említett e vonalszakaszra vonatkozó 1879. évi osztrák engedély nem létezett.

A Sopron – országhatár (Lajtaújfalu) vonal végleges kiépítésére azért került csak 4 évvel a Győr-Sopron vonal megépítését követően sor, mert míg az 1872. évi engedélyokirat értelmében a Győr-Sopron vonalat az engedélyezési törvény hatályba lépésétől (1872. 10. 15) számított két és fél éven belül kellett kiépíteni, addig a Sopron – országhatár vonal megépítésének határidejét a törvény a GySEV vonalához osztrák oldalon csatlakozó osztrák vasútvonal (Leobersdorf-Ebenfurth) megépítéséhez szükséges osztrák engedélyek kiadásától számított két és fél évben határozták meg. Végül a GySEV az 1878. évi negyedik rendes közgyűlésén úgy döntött, hogy a Sopron – Lajtaújfalu vonal mentén fekvő cukorgyárak nyomásának engedve az említett osztrák vonal engedélyezésétől függetlenül nekilát a Sopron – határszél (Lajtaújfalu) megépítéséhez. A vonal megépítéséhez és üzembe vételéhez a GySEV a szükséges engedélyt 1878. március 4-én a magyar közmunka- és közlekedési minisztériumtól megkapta.

A Sopron – határszél vonal 1879. október 28-iki megnyitásával vette kezdetét a GySEV 1872. évi engedélyokiratban biztosított 90 évre szóló, 1969. október 28-ig érvényes engedélye.

Érdemes megjegyezni, hogy a Lajtaújfalut Ebenfurth-tal összekötő 2,262 km, a Wien-Pottendorf-Wiener Neustädter Bahn tulajdonában lévő vonal kiszolgálását a GySEV átvette (1891-ben meg is vásárolta), tehát vonatai közvetlenül bejárhattak Ebenfurth-ra.

238. oldal 1–2. bekezdés

Az akkori előírásoknak megfelelően, mint minden vasúttársaság, így a GySEV is nyitott egy képviseletet Budapesten. (Már 1870-ben létezett Pesten egy iroda, amely a leendő Győr-Sopron-országhatárszél vonal ügyeit intézte. Emellett az építkezések 1873. évi megkezdésekor a fővállalkozónak Bécsben is volt irodája.) A magyar fővárosban működő iroda célja elsősorban a társaság és a hivatalos szervek között gyors és közvetlen kapcsolat biztosítása volt. A GySEV Rt. „vezértitkársága” 1875-ben a Nádor utca 23. szám alatt kezdte meg működését. Az első „vezértitkár” Polyák Béla volt. 1877-ben átköltözött a Tü-

kör utca 5, szám alá, majd 1882-ben a Sugár út 83. szám alá. Innen 1883-ban a Múzeum krt. 1. szám alá, ahol kb. 1895-ig marad. Innen a Fürdő utca 1., majd 1908 körül a Veres Pálné utca 2. szám alá költözött. Ezt kinőve költözött végleges helyére a budapesti Szilágyi Dezső tér 1. szám alá. A tárgyalt időszakban a budapesti iroda neve vezértitkárságról „központi irodára”, majd „igazgatóságra” változott. A szerző által hozott „vezérigazgatóság” megnevezés a II. világháború után, a MÁV Igazgatóságának MÁV Vezérigazgatóságává, a MÁV Üzletvezetőségek MÁV Igazgatóságokká történő átnevezésével egy időben jelenik csak meg. A soproni szervezeti egység „üzletigazgatóság” elnevezésére csak 1898-ban került sor.

A GySEV üzleti ügyeinek közvetlen intézésére 1875. december 27-én nyitotta meg Győrben, Vásártér 174 szám alatt az „üzleti főfelügyelőséget”. A GySEV első üzleti főfelügyelője Wagner Gyula volt. Egy évvel később 1876. július 1-i hatállyal ide helyezték át a GySEV „városi irodáját”. Az iroda neve 1877-ben már „üzletfelügyelőség” volt.

A Sopron-országhatárszéli vonal megnyitásával a vasút technikai szolgálata Győr helyett Sopronban központosult, ami a „végrehajtó közegek” állandó jelenlétét kívánta meg. Ezért 1879 őszén „kísérlet képen” [sic!] csak a pályafenntartási szolgálat települt át Győrből Sopronba, majd 1880. július 15-i hatállyal a teljes üzletfelügyelőség.

1887. végén az üzletfelügyelőség nagyobb hatáskörrel felruházott, négy szakosztályból (Általános igazgatás, Műszaki szolgálat, Forgalmi szolgálat, Kereskedelmi, pénzügyi szolgálat) álló „üzletvezetőséggé” alakult át. A szakosztályok élén „osztályfőnök” állt. A soproni üzletvezetőséget 1898. február 19-iki hatállyal üzletigazgatósággá minősítették át.

1877-ben a győri üzletfelügyelőség betűkkel jelzett négy „szolgálatból” és két másik szervből állt. (A. Általános igazgatási szolgálat, B. Üzleti bevételek ellenőrzése, visszakereseti és kereskedelmi szolgálat, C. Műszaki szolgálat és járműfenntartás, D. Forgalmi szolgálat, E. Városi iroda, F. Anyagszertár.)

1879. végén az üzletfelügyelőség négy fő szervezeti egységet átszervezték és egynek a székhelyét Sopronba tették át, ill. a nevük osztályra változott (A. Osztály: Titkárság, kiadások ellenőrzése, B. Osztály: Pályafenntartás [Sopron], C. Osztály: Forgalmi és kereskedelmi szolgálat és D. Osztály: Vonatmozgósítás).

238. oldal 2. bekezdéstől 243. oldal 1. bekezdés

A szerző keveri a GySEV Rt. mint gazdasági társaság és a GySEV budapesti vezértitkárság mint operatív feladatokat ellátó szervezeti egység szerveit. A felsorolt és ismertetett „igazgatóság”, „közgyűlés” és „felügyelőbizottság” nem csak a GySEV Rt., hanem minden más részvénytársasági formában működő gazdasági társaság törvényben előírt jogokkal és kötelezettségekkel felruházott szervei. 1877-ben a budapesti vezértitkárságnak szervei nem voltak, mivel a vezértitkárság teljes létszáma négy fő volt (vezértitkár, „főkönyvvivő”, kiadó és hivatalnok).

243. oldal 2. bekezdés

Az USA nem azért lépett be az I. világháborúba, mert IV. Károly király békekötésre irányuló törekvései kudarcot vallottak. A monarchia hadserege az isonzói győzelem után

a megvert olasz hadsereget követve már a Piave-nél állt, amikor a fegyverszünet hírére a fegyvert letették. A padovai fegyverszünet aláírásakor az Osztrák–Magyar Monarchia nem csak „hivatalosan”, hanem a valóságban is létezett.

244. oldal utolsó bekezdés

Nyugat-Magyarország nem tartozott Ausztriához, tehát Bécs azt nem „veszthette el”. Helyesen: ha Nyugat-Magyarországot (a későbbi Burgenlandot) Bécs nem kapja meg ... Erősen zavaró a „Burgenland” kifejezés használata ebben a szöveggörnyezetben. Csak 1921. január 25-iki hatállyal lép életbe az az osztrák törvény, amely a magyar felségterületből létrehozandó 9. új osztrák tartomány (Burgenland) létrejöttéről szól.² A törvény 1. § mondja ki, hogy a Burgenland tartomány fővárosa Sopron...

248. oldal 1. bekezdés

A szerző nem tér ki az antanthatalmak Ausztriával, illetve Magyarországgal kötött békeszerződéseinek a GySEV jogi státuszára gyakorolt hatására. Ez alapvetően meghatározta a GySEV I. világháború utáni szervezeti felépítését és működését.

Az antanthatalmak Ausztriával kötött és 1919. október 19-én aláírt békeszerződésének 320. paragrafusa kimondta ugyan, hogy a két önálló ország területére kerülő GySEV üzeme egységes szervezet irányítása alatt marad, de a Magyarországgal egy évvel később, 1920. június 4-én megkötött trianoni békeszerződés már arra kötelezte Magyarországot, hogy nyugati területeinek jelentős részét adja át az újonnan létrejött Osztrák Köztársaságnak. Ezzel Északnyugat-Magyarország politikai és közlekedés-földrajzi egysége kettéhasadt.

248. oldal utolsó bekezdés

Az Ausztria és Magyarország közötti vasúti közlekedéssel kapcsolatos alapvető előírásokat a magyar békeszerződés tartalmazta (az 1920. 06. 04-iki szerződés XII. része – peage-jog [1921. évi XXXIII. tc.]), ezért arra az ún. „velencei egyezményben” (1921. október 13.) kitérni nem kellett. Itt nem „előnyökről”, hanem „jogokról” van szó.

249. oldal 70. lábjegyzet

A Sopron–Pozsonyi hév és a Sopron–Kőszegi hév szerző által sugallt „összeköttetése” nem létezett. Mindkét helyi érdekű vasutat a MÁV kezelte szabványszerződések alapján. A Sopron–Pozsonyi hév a GySEV Sopron–Vulkapordány (Wulkaprodersdorf) vonalát használta a GySEV-vel megkötött szerződés alapján. A Sopron–Kőszegi hév kiinduló állomása a szerző állításával ellentétben nem a Déli Vasút soproni állomása volt, hanem a GySEV soproni állomása. A soproni GySEV állomás közös használatára a GySEV ugyancsak szerződést kötött a Sopron–Kőszegi hév engedélyeseivel.

---

² Bundesverfassungsgesetz über die Stellung des Burgenlandes als selbständiges und gleichberechtigtes Land im Bund und über seine vorläufige Einrichtung (BGBl. Nr. 85/1921; 305. p.)

250. oldal és 74. lábjegyzet

A szerző nem tér ki – mivel a 74. lábjegyzet tanúsága szerint nem ismeri – a vállalat I. világháború utáni szervezeti struktúráját. Nem ismerteti a Tanácsköztársaság alatti GySEV szervezetével kapcsolatos eseményeket, sem a GySEV osztrák üzletvezetőség (*Betriebsleitung*), sem az 1925-től Bécsben működő képviselő (*Repräsentanz*), más néven „fióktelep” létrehozásának okait és körülményeit. Az osztrák Kereskedelmi és Közlekedési Szövetségi Minisztérium szerző által is idézett 387/1923 számú, 1923. július 7-i keltezésű rendeletének 13. §-a, az (osztrák) Birodalmi Törvénytár 1865. évi 127 számában megjelent 1865. november 29-i keltezésű császári rendeletre hivatkozva 386/1923 számú rendeletének 13. §-ban kötelezte a GySEV-et és a GySEV kezelésében álló Fertővidéki hév-et, hogy Ausztriában képviselőt nyisson. (A szerző állításával szemben azonban nem írta elő, hogy annak hol kell lennie.)

A GySEV és a kezelésében álló Fertővidéki hév osztrák felségterületre került vonalainak önálló, azaz a soproni üzletigazgatóságtól független kezelésére hozták létre az 1922. elején megkezdett tárgyalások eredményeként 1923. március 1-i hatállyal először az új osztrák tartomány új fővárosában Eisenstadtban (Kismarton), majd innen 1926-ban Wulkaprodersdorfba áthelyezve az üzletvezetőséget (*Betriebsleitung*). Az osztrák üzletvezetőség ügyrendjét az osztrák szövetségi közlekedési miniszter 1922. december 16-án hagyta jóvá. Tehát az osztrák üzletvezetőség hatáskörébe került az osztrák vonalak állomási, forgalmi és kereskedelmi szolgáltatásainak ellátása, valamint az anyagkezelés, a pályafenntartás és az állomásfelügyelet. A vontatási és közlekedési szolgálatot az osztrák vonalak tekintetében továbbra is a soproni üzletigazgatóság irányítása alatt álló magyar üzletág adta! Az üzletigazgatóság „képviselte” az 386/1923 számú rendeletben foglaltaknak eleget téve a GySEV-et és a kezelésében álló Fertővidéki hév-et osztrák hatóságok felé. 1925-ben a GySEV Rt. Bécsbe helyezte át a képviselőt. A GySEV Rt. „képviselővel” dr. Otto deMartin urat, a GySEV Rt. igazgatóságának alelnökét bízták meg.

Ugyancsak érdemes megjegyezni, hogy a megváltozott viszonyokra tekintettel a továbbra is budapesti székhelyű GySEV részvénytársaságba az osztrák közlekedési minisztérium két tagot jelölhetett. A GySEV Rt. igazgatótanácsának elnöke, a GySEV budapesti igazgatóságának vezetője mindig magyar állampolgár (kivéve az előbbi esetében az 1945 utáni időket). A wulkaprodersdorfi székhelyű osztrák üzletvezetőséget mindig osztrák állampolgár irányítja, aki egyben a bécsi képviselőt (*Repräsentanz*) is ellátja.

A GySEV és a kezelésében álló Fertővidéki hév 1923. július 24-vel életbe lépő osztrák engedélyokirata rögzíti először a társaság hivatalos német nevét: Raab-Oedenburg-Ebenfurter Eisenbahn (ROeEE).

„Pályavasúti főfelügyelői” rang nem létezett. Both (rövid ó-val) Gyula ekkor „Wolken-Prodersdorf”, a későbbi Wulkaprodersdorf (Vulkapordány) állomásfőnöke és nem pályafőnök volt. Pályafőnöki rang, vagy beosztás nem létezett. Adalbert Haustein-t az 1923. március 1-i hatállyal létrejött üzletvezetőséget vezette az első perctől kezdve. Both helyettese volt még abban az évben (1923) bekövetkezett haláláig. Haustein látta el 1925-ig a GySEV Rt. „képviselőt” az osztrák hatóságok felé.

SOPRONI ARCOK

GÖMÖRI JÁNOS

In memoriam dr. Karl „Cato” Kaus
(1940. július 17., Villach – 2015. december
30., Baumgarten im Burgenland)

Karl Kaus 1973 és 2005 között volt a Burgenlandi Tartományi Múzeum (Burgenländisches Landesmuseum) régésze, és szoros szakmai kapcsolatokat ápolt a Soproni Múzeummal is. Az őskor, főleg a korai vaskor avatott kutatójaként tartották számon, de mint tartományi archeológusnak minden régészeti korszakkal foglalkoznia kellett. Aktívan tevékenykedett a bronzkor, a Hallstatt-kor, a La Tène kor, a római kor és a középkor kutatási területein egyaránt, még nyugállományba vonulása után is. 1978 és 1995 között a bécsi egyetemen muzeológiai ismereteket oktatott, maga is több mint 200 időszaki kiállítás rendezésében vett részt, amelyek jó része az ő tervei szerint valósult meg. A *Kelták és rómaiak a Fertő tó környékén* című, Kismartonban és Győrben is bemutatott kiállítása magyar régészek közreműködésével készült. Hasonlóképpen a borostyánkői várban (Bernstein) a lovagkort ismertető, *Die Ritter* címmel bemutatott tárlaton, illetve a kerámiatörténeti, *8000 Jahre Keramik im westpannonischen Raum* című kiállításon (1988) is számos soproni leletet láthatott a közönség.

Dr. Karl Kaus egy római sírkőtöredéket tanulmányoz 2008-ban a Soproni Múzeum udvarán. A római városfalba másodlagosan beépített feliratos kő a Liszt Ferenc utcában, közműárok ásásakor került elő.

(Fotó: Gömöri János)

Karl Kaus gyakran meglátogatta a soproni őskori települések feltárásait. A Soproni Várhely vaskori sáncáról magyar nyelvű cikke is megjelent a *Soproni Szemlében*. Hasonlóképpen magyar fordításban is olvasható több soproni, vagy régi Sopron megyei vonatkozású dolgozata, például a hasfalvi bronzkorongról, a scarbantiai amfiteátrum közönségének burgenlandi szórványleleteiről, illetve a soproni Árpád-kori sánccal nagyjából egykorú határvédelmi erődökről (Darufalva/Draßburg, Locsmánd/Lutzmannsburg és a korábban Vas megyéhez tartozó Pinkaóvár/Burg földvárairól).

Két témakörben: a kelták vastermelésének és a rómaiak borostyánkő kereskedelmének régészeti kutatásában különösen szoros együttműködés alakult ki múzeumaink között. Közös szervezésben, egy általa vezetett burgenlandi tanulmányi kirándulással együtt valósult meg Sopronban 1995-ben *A Borostyánkő út tájai és emlékei / Landschaft und Denkmäler entlang der Bernsteinstrasse* címmel rendezett nagyszabású nemzetközi régészeti és kulturális-turisztikai konferencia. Karl Kausnak jelentős szerepe volt a Borostyánkő út burgenlandi bemutató állomásainak megtervezésében, illetve – a Soproni Múzeum közreműködésével – a hozzávetőlegesen 3000 éves hasfalvi bronzkorong másolatának szabadtéri bemutatásában, a Haschendorf melletti lelőhelyen a „Freilichtanlage” kialakításában. Pedagógiai kurzusokat tartott a Borostyánkő út fő régészeti lelőhelyeiről és a burgenlandi tanároknak szánt, tudományos alaposságú információkat nyomtatásban is megjelentette.

A keleti Alpok alja ősi vaskohászatának kutatásában is hasznos kapcsolat alakult ki múzeumaink között. Karl Kaus maga is ásott ki kelta vasolvasztó kohómaradványokat Doborján (Raiding) határában, a felsőpulyai városháza (Oberpullendorf) pincéjében pedig kelta „kohó-múzeumot” alakítottak ki. Feltételezte, hogy a kiváló minőségű *Ferrum Noricum* egy része a mai közép-burgenlandi vastermelő vidékről került Észak-Itáliába. Magyar nyelven publikálta a locsmándi sáncerődítmény oldalához épített, tipikus Árpád-kori vasolvasztó kemencét. Lehetővé tette, hogy Németciklén (Eisenzicken) határában, a 14. században Vasverőszék és Kendszék néven is említett település vassalak-lelőhelyén közös osztrák–magyar szondázó ásatást végezzünk.

A soproni régészeti kutatás sokat köszönhet dr. Karl Kausnak, e sorok írója is régi jó szakmai barátját veszítette el Cato elhunytával. 2010-ben Scarbantia amfiteátrumában nagy publikum előtt vehette át a Scarbantia Emlékérmet Sopron Város polgármesterétől és országgyűlési képviselőjétől. Aki Scarbantia, Sopron tágabb körzetének régészeti emlékeit kutatja, gyakran fellapozza Karl Kaus tudományos közleményeit. 2006-ban jelent meg a válogatott cikkeit tartalmazó vaskos kötet: *Opera selecta, Burgenland. Archäologie und Landeskunde* címmel. Cato – ahogy a kollégái a Kr. e. 3–2. századi nagy római történetíró nevén szólították – alapos, hiteles leírásokat hagyott hátra arról a több száz burgenlandi lelőhelyről, ahol régészeti ásatásokat végzett. Akik ismerték nem csak nagy tudása miatt emlékeznek rá, embersége miatt is őrizzük emlékét.

Requiescat in pace!

Vegyük fel a néhány éve elejtett fonalat, beszéljünk a Sopront követő évek állomásairól és munkáiról! 1983-ban került fel Budapestre a Műemlékvédelmi Hivatalhoz. Milyen feladatok várták, és hány évig dolgozott ott?

Abban a másfél évben, ameddig osztályvezető-helyettes voltam, a folyó feltárások szakmai felügyelete volt a feladatom. Szép feladat a könnyed természetű embernek, de jó nehéz a magamfajtanak: egy ránézésre kellett volna megoldanom azt, ami a hónapok óta ott dolgozó kollégának gondot okozott, vagy legalább kitalálnom új nézőpontot, új kutatni-valót, vagy ha azt sem, hát bármit, ami segít. Ez görcsös dolog volt, s a rengeteg utazással együtt fizikailag is kimerített, s végül egy – épp Sopronban, a Storno ház földszintjén rám tört infarktus lett a vége. Nyolc hónapig voltam vele otthon. 43 éves voltam.

Akkor került át az MTA Művészettörténeti Intézetébe? Ott mivel foglalkozott?

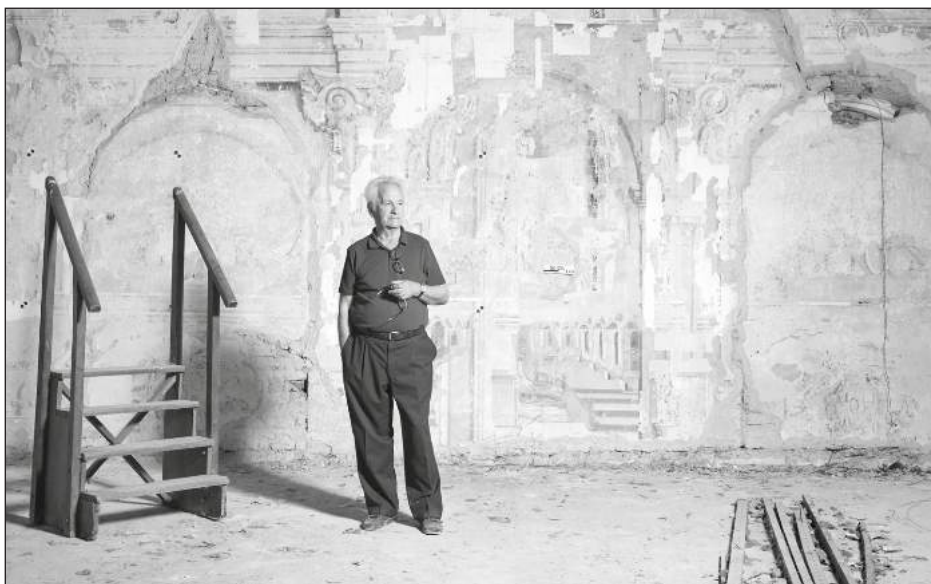
A betegségből felépülve hívott át Marosi Ernő az MTA Művészettörténeti Intézetébe. Egészségügyi okokból, meg talán azért, mert úgy vélte, oda való vagyok. Egy sor intézeti tennivalón túl sokat olvastam, hogy átképezzem magam valamely művészettörténeti korszakkal, vagy a művészet valamely ágával foglalkozó művészettörténésszé. Elég intenzíven foglalkoztam a műemlékvédelem történetével, s éveig gyűjtöttem a régi Magyarország zsinagógáit, hogy ezekkel egészítsem ki Gazda Anikónak a mai Magyarországon található zsinagógákra vonatkozó munkáját. Hasznos évek voltak, de nem közvetlenül gyümölcsözők. Azután elkezdtem újra az egyes műemlékek kutatását, feltárását.

Az első ilyen munkám a gödöllői kastély volt, 1985-től 1996-ig tartott, nagyon hosszú ideig. Itt jól használhattam a soproni tapasztalatokat, de teljesen újfajta megfigyelésekre is szükség volt: a kastély Grassalkovich I. Antal kezében negyven évig épült, bővült. Igen nehéz volt az egyes építési periódusok megkülönböztetése – hiszen ugyanazok az emberek alakították át újra és újra, azonos technikai feltételekkel, ugyanolyan anyagokkal és szaktudással, tehát nagyon finom, kicsike változatokat kellett megkülönböztetni. Sok építéstechnikai tapasztalatra is szert tettem – akkoriban nem volt szokás 18. századi épületeket műemléki értelemben kutatni – és teljesen újfajta feladatot jelentett egyetlen szándék követése a múlt időben, amely azután a következő kétszáz évben nagyon markánsan megváltozott. Csak a használat oldaláról leírva: Először egy nagybirtokos arisztokrata építkezett itt, utána jött a kastély királyi, majd a kormányzói korszaka, amikor egészen más volt a lakók piramisa. A három Grassalkovich Antal idejében az arisztokrata építtetőt és családját, vendégeinek és szolgálóinak az igényeit kellett az épületnek kiszolgá-

¹ A beszélgetésre 2014. június elején került sor. A Soproni Szemlében korábban már megjelent egy interjú Dávid Ferencsel, amelyben a pályakezdésről és a Sopronban eltöltött évekről beszélgettünk: *Turbuly Éva: Soproni házak, soproni emberek. Beszélgetés Dávid Ferenc művészettörténésszel a pályakezdésről, a soproni belváros helyreállításáról. Soproni Szemle* 65 (2012), 85–101.

nia, Ferenc József és Erzsébet királyné idején viszont olyan emberek is laktak ott, akiknek maguknak is rangja volt, szolgálói és követelményei. Egy ilyen utazó udvar kis létszámra összeszűkítve tulajdonképpen mindent tudott, amit egy királyi udvarnak kell, még Gödöllőn is, ahol Erzsébetnek az volt a határozott kívánsága, hogy Ferenc József hivatalos ügyet ott ne intézzon. Különböző hivatalok működtek itt, amiknek önálló működési területet kellett biztosítani. A kastély e célra való átalakításakor először azokat a dolgokat szedték szét, amelyek elavultak. A színházba bekerült két földem, ezzel három szint és sok-sok szoba. Grassalkovich III. Antal fürdőjébe egy csomó válaszfalat és szobát építettek, az udvari gyógyszertárat és más. A herceg zenészei helyét Erzsébet udvarmestere foglalta el. Praktikus okokat vettek figyelembe. Nem volt túl nagy a reprezentációs igény, a kastély szállodává változott. Az erre a célra való átalakítás formailag rendkívül közel állt az eredetihez, díszítéseiket is az eredeti épület stílusában fogalmazták, ezért nehezebb volt megkülönböztetni a változtatásokat.

Dávid Ferenc Gödöllőn, 2015. Fotó: Villányi Csaba/MúzeumCafé/Flashback Photo (részlet)

Mennyi időt töltött Gödöllőn a királyi család?

Erzsébet királyné kezdetben sokat, olyik évben hónapokat is, különösen a Budán született Mária Valéria főhercegnő kisgyermeksége idején. Később, 1872–1873 után már kevesebbet. Először az angliai lovas évek jöttek, azután öregen Miramare és Korfu. Nagyon nyughatatlan volt és – mint tudjuk –, a bécsi udvarban ellátandó reprezentációs feladatoktól menekült. Aztán, hogy befejezzem Gödöllő történetét, a 20. században jött Horthy Miklós, akit kormányzóként egy egész csendőrszázad kísért állandóan, és vele együtt nyaralt Gödöllőn a testőrsége is. Olyan volt az egész kastély-együttes, mint egy kaszánya. Ehhez hozzájött még egy belügyi csoport, és persze a kormányzói hivatalok

lecsökkentett, nyári létszámmal. Horthy Miklós a privát szabadságát Kenderesen töltötte, Gödöllő a nyári „munkahelye” volt, a nyári ügymenettel.

Gödöllő mellett más megbízásai is lehettek, hiszen a Medgyaszay István² által tervezett soproni színházat – aminek a felújítása kapcsán először találkoztunk –, 1992-ben adták át.

A felújítás tervezőivel, König Tamással és Wagner Péterrel korábban együtt dolgoztam Pesten Lajta Béla Parisiánájának a felújításánál, s ott szembesültem azzal, hogy a közelmúlt épületeinek helyreállításánál a rekonstrukció jóval nagyobb szerepet játszhat, mint az régi épületeknél megszokott. Lajta Béla a modern magyar építészet kiemelkedő alakja. Az 1908-ban épült, a mai pesti Paulay Ede utcában lévő mulatójának a márványborítású homlokzatát az elmúlt fél évszázadban teljesen elbontották. Ezt rekonstruáltuk 1990-ben, akkor, amikor ilyenfajta munkára idehaza még egyetlen példa sem volt. Ha az épület le lett volna védve, valószínűleg nem is engedi a műemlékvédelem, mert erősen ellenezte a másolatokat. Nekem az volt a véleményem, hogy a közelmúltban, az utolsó száz-százötven évben készült épületeknél a róluk szóló források gazdagsága, és a mai jó építőiparosok azonos jellegű ismeretanyaga lehetővé teszi, hogy valóban jó kópia készüljön. A Parisiánánál a műemléki kutatás hagyományos eszközeit alkalmazhattam: feltártam az elbontott homlokzatburkolat anyagának maradványait az előcsarnokban, s így – geológus segítségével – meghatározhattuk a kövek származási helyét. Feltártam a padlás-szemét rétegeit, amelyekben előkerült a homlokzati szobrok rézlemez-anyaga és vele a rézlapok korcolásos illesztésének töredéke, meg a szobrok kezében volt világítótestek színes Tiffany-üvegeinek néhány darabja is.

Ennek a munkának a párját képezte a soproni színház, amelyet az 1960-as években újítottak fel úgy, hogy a tér felé meghosszabbították, és új homlokzatot kapott. A soproni színház esetében a levéltári források adtak alapot az anyag-, méret- és színhelyes részletrekonstrukciók elkészítéséhez.

Medgyaszay 1908-ban azért kapott megbízást a klasszicista színház átépítésére, mert az épület az előcsarnok és a ruhatár teljes hiánya, valamint a lépcsőházak menekülésre nem alkalmas volta miatt nem felelt meg a tűzbiztonsági szabályoknak. Medgyaszay két tervet készített, egy rövidebbet és egy hosszabbat. Praktikus okokból a rövidebb változatot rendelték meg, amiről idővel kiderült, hogy nem elegendő. Így aztán pontosan azt építették meg a 1960-as években, amit ő a tágasabb alternatívában már megtervezett. Az eredeti tervet viszont a korszak szellemének megfelelően leegyszerűsítették és csapnivaló volt a kivitele. A belső térből kivettek mindent, ami színes vagy érdekes volt, a homlokzat egykori ablakai csak lyukaiban voltak hasonlóak, belső tagolásuk már nem készült el. A végeredmény egy sírni valóan szegényes épület lett, ezt öltöztettük újra. Az ablakokba belekerültek a cementből készült gótizáló mérművek, a belső térbe Medgyaszay nagyon

---

² Medgyaszay István (1877–1959) építész, szakíró. A betonépítészet egyik első képviselője. Műveiben felhasználta a népi, elsősorban az erdélyi népművészet elemeit, hatott rá a távol-keleti művészet is. Az organikus építészet egyik előfutára.

eredeti csillárjai, a páholyokra felkerültek azok a textíliák, amiket ő alkalmazott, a színpadnyílásba pedig az eredeti nagy függöny valamelyest egyszerűsített másolata.

Emlékszem, mennyire örült, amikor megtalálta a levéltárban a textíliák anyagmintáit.

Sokat segített a század eleji Sopron bürokratikus rendje! A levéltárban nem csak az volt meg, amit Medgyaszay tervezett, s a kivitelezési verseny győzteseinek rajzai és költségvetései, hanem eltették a nyeretlen pályázatok anyagait is. Megőrizték a tervező ceruzás vázlatait, példának okáért azt a rendkívül érdekes papírt, amin összeadta, hogy a csilláron hány égőt helyeztek el, és azok milyen erősséggel világítanak. Elmentem Debreczeni Gáborhoz, az Egyesült Villamos Művek (Tungsram) világítástechnikai állomásának tudós vezetőjéhez, világítástörténészhez, aki megmondta, hogy az akkori magyarországi és németországi előírásokhoz viszonyítva ez mekkora fényerőt jelentett. 1910 körül Berlinben már léteztek olyan szabványok, amik meghatározták, mi az előírt világítás egy iskolai osztályteremben, egy munkahelyen. Ezekhez lehetett mérni a mi feladatunkat. Természetes, hogy annál, amit Medgyaszay tervezett, és amit a korabeli soproni újságok az átadásakor fénypompaként érzékeltek, sokkal erősebb világítást kellett terveznünk, mivel jóval nagyobbak a mai elvárások. De be lehetett tartani az arányokat, volt mihez igazodni. Az iratokból kirajzolódott Medgyaszay tervezői arculata, részleteinek fantáziadús és eredeti volta.

Az ő meghívása annak idején nagy tett lehetett! 1900-ig a soproni középületeket többnyire bécsiek terveztek, historizáló stílusban. Megjelent ekkorra már az igény a hazai alkotók által tervezett, ráadásul modern középületekre?

1900 táján már egyértelműen elvárták, hogy a középületeket magyar tervezők rajzolják, s hazai kivitelezők építsék. Medgyaszay, aki az előző évben fejezte be a veszprémi színházat, kétszeresen is megfelelt az elvárásoknak: magyar volt és modern is egyben. Medgyaszay stílusának sajátosságait akkor érzékeljük a legjobban, ha összevetjük a közel egyidős postapalotával, amelyet Orth Ambrus és Somló Emil tervezett 1910-ben, s amely az akkor új építészetnek egy sokkal érzelm-mentesebb nyelvét beszéli. A postafelvételi nagycsarnok látható tartóinak szögletes, erős geometriája a sima felületeivel az egyik, s a színház nézőterének íves boltozata fröcskölt-érdes vakolásával a másik oldalon, a postaterem vaskos láncon függő világítókunyhói ott és az üvegkristályokból szőtt csillár itt, a színházban. Ezeknek is meg van a szecessziós előképe, sok helyen megtalálhatók, hisz az üveggyöngyök fényt szóró-visszaverő játéka sokakat megfogott. Medgyaszay a füzérek összképét úgy alakította, hogy úgy nézzenek ki, mint egy fehérben fehér menyasszonyi párta.

A páholyok virágmintás díszítésénél még feltűnőbb a népies motívum.

Ez a Malonyay csoportban³ végzett néprajzi kutatások hozadéka, a gyűjtött motívumkincs felhasználása. Az ablakok betonból készített mérművein felismerhetők a körösfői, erdélyies motívumok.

³ Malonyay Dezső (1866–1916) író, művészettörténész. 1904-től 25 művéssel végezte hivatalos támogatással népművészeti gyűjtését, aminek az eredménye 1907-től jelent meg A magyar nép művészete címmel öt kötetben. 1904 és 1906 között Székelyföldön Medgyaszay István is részt vett ebben a munkában.

Tudtommal Medgyaszay nem erdélyi származású, művészként választotta ezt az irányt?

Eredetileg Benkónak hívták, a századelőn magyarosította a nevét. Édesapja, Benkó Károly szintén kiváló építész volt, többek között a győri zsinagóga tervezője, később cementgyáros. Innen jött Medgyaszay fantasztikus érzéke a betonhoz mint új anyaghoz és a rabichoz.⁴ A gyönyörű tojás-mennyezet rabic-szerkezet! Igazi alkotó ember volt!

Beszéltünk korábban arról, hogy a soproni középkori zsinagóga kutatásának volt egy második lépcsője a '90-es évek elején.

Az Új utca 11. alatti zsinagóga az egyik legelső helyreállítás volt a háború utáni Sopronban, 1957-ben lett kész. Magát a lakóházat nem is újítták fel rendesen, csak éppen, hogy. A ház 1990 után új kézbe, az APEH-hez került, ezért az utcai lakórészt hivatalként kívánták hasznosítani. Ez adott módot arra, hogy újra megnézzük a zsinagógát. Már tudtuk, mi hiányzik belőle. Azt a nagy ajtót, amelyik az utcai házrészből nyílik a zsinagóga termébe, 1957-ben még bejáratnak hitték, mi már tudtuk, hogy az északi oldalon kell, hogy legyen a külső főbejárat, ott is volt, fölötté szép vakműművel. 1957-ben előkerült az Áron-fülke, díszítéséből azonban csak egyetlen kő – igaz a legfontosabb – az egykori fölírat helyével. Most az északi kapu befalazásában és néhány későbbi falban megtaláltuk az Áron-fülke szép keretének egyik szárát és csúcsíves záradékanak egy darabját, gyönyörű szőlős faragvánnyal, a 13. századi zsinagógáknak ezzel a zsidó nép, mint szőlőtő metaforájával. A két kő a rekonstrukcióhoz épp elegendő volt. Ezzel az addig is nagyon szép tér mintegy irányítottá vált, keleti oldala elnyerte eredeti fontosságát. Mindenesetre az ott most megrendezett kiállítás kapcsán⁵ is látszik, hogy ennek az épületnek berendezése van szüksége, szépsége csak azzal együtt válik érzékelhetővé.

A kiállítás mindenesetre sokaknak jó alkalom volt, be lehetett menni, meg lehet ismerni a belső tereket. Korábban én sem jártam itt. Az átjáró a két utca között amúgy is nagyon hangulatos. Volt itt korábban egy kis fagyaltozó, nagyon illett ide. A kis asztaloknál üldögélve, a kulináris örömök közepette magunkba szívhattuk a hely szellemét. ... Folytassuk az Új utca 26-tal, a mostani Földhivatallal, amit az ezredforduló körüli években újíttak fel!

Ott egy győri tervező irodától kaptam a kutatási megbízást 1996-ban. Nagyon sok érdekes részlet került elő, bár nem lett belőle mintaszerű épület. Van a háznak egy sor helytörténeti érdekessége, például az, hogy Stornoék először ott laktak.⁶ A közös könyvünkben⁷ is benne van Storno Ferenc egy nagyon szép akvarellje, amely a szűk udvar hátsó homlokzatát ábrázolja a ma is meglévő kis ablakokkal és a zsalugáterekkel. A mester la-

⁴ Rabic: vakolási technika, dróthálóra vert gipszes habarccsal.

⁵ Az „Elfeledett soproniak” című kiállítás, 2014. május – október. Kurátor: Tárkányi Sándor. A kiállítás anyagából kötet is megjelent: *Tárkányi Sándor – Dr. Tárkányi Eszter: Elfeledett Soproniak. Arcok, sorsok, áldozatok – Forgotten Sopronians. Faces, Fates, Victims.* Sopron, 2014.

⁶ id. Storno Ferenc (1821–1907) festőművész, építőművész, restaurátor, műgyűjtő.

⁷ *Dávid Ferenc – Goda Károly – Thirring Gusztáv: A soproni belváros házai és háztulajdonosai (1488–1939).* Sopron, 2008.

kásában volt egy farácsos fal, amit magának készített még fiatalon, az 1850-es években. A középkor, Storno és a lehetetlen formájú telek méhkas-szerű rendetlenséget eredményezett, összességében nagyon kellemes, jó kis házat. Amikor megírtam a Műemlékvédelmi Szemle számára,⁸ azzal próbálkoztam, hogy a ház történetének leírását nem a középkorral kezdem, hanem a végén, a jelenkorral, s onnan haladok visszafelé. Szerkesztőm kérésére visszafordítottam a szöveget a szokott irányba. Sajnálom, mert a jelenből induló szövegbe a kutatást is beleszerkesztettem, a fölismerések sorrendjét, azt a tapogatózást, ami a kutatás maga.

A zsinagóga északi bejárata. Új u. 11. (Fotó: Bolodár Zoltán)

Említette, hogy műemlékvédelem-történeti feladatai is voltak.

Igen. Ilyen volt 1996-ban a Pannonhalma ezer éve című kiállítás, amiben én írtam meg Storno Ferenc megbízásának és az általa tervezett-vezetett helyreállításnak a történetét.⁹ (Az oltárok és a berendezés történetét ugyanakkor és ugyanoda Askercz Éva foglalta ösz-

⁸ *Dávid Ferenc*: Sopron, Új utca 26. A ház története – építésének korszakai – helyreállítása. Műemlékvédelmi Szemle 1994/1. 36–64.

⁹ *Dávid Ferenc*: A pannonhalmi főegyház múlt századi helyreállításáról. In: Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, 1996, II. 162–181.

sze.)¹⁰ Pannonhalmán és Sopronban hallatlanul gazdag írásos és rajzanyag maradt fenn. Levelezés, amelyből az, amit Storno írt a főapátnak, az a Pannonhalmi Levéltárban, amit pedig a főapát írt neki, a Storno Levéltárban található, itt a Soproni Múzeumban. Az írásban is rögzített tervek, a munkabeosztások és más iratok alapján kirajzolódott a megbízás, a tervezés és a kivitelezés története, s nemcsak az ideáké, hanem a műhelymunkáé is. Számomra különösen érdekes volt a munka megszervezésének földerítése, az, hogy hogyan, s honnan szedte össze az igényes munkához szükséges iparosokat és művészeket. Legtöbbjüket egyébként Sopronból – a következő évtizedekben ez tette őt nagyszerűen használható művész-vállalkozóvá –, a többiek pedig Bécsből. A pannonhalmi munkának egyébként a soproni Szent Mihály-templom helyreállítása volt az előzménye, ott találta meg, s képezte ki iparosait, sok részletterv és kitartó tanítás útján.

Pannonhalmáról a legutóbbi helyreállítás során kisöpörték Storno historizáló keze nyomát Nem tudom, vajon a Szent Mihály-templom most tervezett belső helyreállításánál hogyan lesz?

Ott Storno egykori templom-helyreállítását fogjuk megtisztítani és felújítani, s egyben persze vele a középkori templomteret. Storno nagyon keveset változtatott a Szent Mihály-templom gótikus belső terén, csupán a kereszthajók mellékkápolnáiból bontott ki egy-egy szintet, amelyet ő utólagos beépítésnek vélt, s talán az is volt. A kőfelületeken és a vakolatokon keresett és talált gótikus kifestés-részleteket, töredékeket csupán. Ezeknek a másolatát készítette el az általa kialakított új vakolatsíkokon. A templom színbeli összekepe – amelyet ma a másfélszáz éves por miatt már nem látunk – persze kivasaltabb volt Storno keze nyomán, mint amilyen a középkor végén lehetett, de annak visszaállítására már se mód, se szándék nincs. A legnagyobb eltérést a templom 1860 előtti képe és a helyreállítás nyomán létrejövő közt természetesen az hozta létre, hogy az örökölt berendezést eltávolították, s egységes, neogótikus berendezést készítettek. A középkori oltárok közül – mint tudjuk – már Storno korában sem volt meg semmi, bírtak azonban egy sor szép barokk oltárral, amelyeket zömmel Primes György plébánossága alatt készítettek, a 18. század közepén. Ezek együttesének elméleti rekonstrukcióján most dolgozunk dr. Kelemen Istvánnal.

A barokk berendezést Sopronban és a klasszicista oltárokat Pannonhalmán egyébként azért távolították el, mert sokkal erősebben érzékelték a stílust magát, mint mi ma. Storno és kortársai számára az épület stílusán túl az volt igen fontos, hogy a berendezés ne takarja az építészeti konstrukciót. Ők találták ki a gótikának azt a szerkesztett látvány sokasodására kialakított képét, amelyben a díszeknek szoros összefüggésük van az építészeti mondandóval. Biztos látta már a szentélyben nemrég helyreállított Storno-féle üvegablakokat, Balogh Eszter munkáit. A három ablak közül kettőnek egy-egy fiatorony a mintája. A középső ablaké mindössze ismétlődő ornemens, azért, mert ez elé a neogótikus oltár megfaragott fiáléi¹¹ rajzolnak gótikus tornyocska-együttest. Ezek azok a

¹⁰ Askercz Éva: Storno Ferenc Pannonhalmán. In: Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, 1996, II. 182–192.

¹¹ Fiálé: fiatorony, gótikus díszítőelem, ami kisebb sokszögű testből és az azt koronázó gúla alakú lezárásból áll.

részletek, amelyekben sok hűség van, sok alázat, a középkori építészetnek az a 19. század vallásosságával összeszótt képe, amely számunkra önálló érték.

Visszatérve Storno Ferencre, hogyan értékeli az ő műemléki rekonstrukcióit?

Storno Ferenc munkáit sokáig csak az általa helyreállított középkori emlékek szemszögéből látták, láttuk, s csak azt vizsgáltuk, hogy mennyire volt hűséges az emlék középkori részleteihez. Ma a hazai műemlékvédelem első generációja fontos alakjának tekintjük, s egyben egy elismert, összefüggéseiben is ismert művészeti korszak alkotójának. Azt a módot, ahogy Storno belebújt a középkor bőrébe, hadd világítsam meg egy kis példával: a Bécsi utcai Keresztelő Szent János-templomot hálóboltozat fedi, amely 1518–1519-ben épült. Kifestését id. Storno Ferenc tervezte és fia, ifj. Storno Ferenc készítette 1889–1890-ben. A festmény témája Jézus családfája, vagy más néven Jesse fája. A hálóboltozat középső tengelyét a családfa törzseként fogták fel, amelyekből ágak nőnek ki, ezek öblében egy-egy ős mellképe foglal helyet. A családfaképzet olyannyira illik az effajta boltozathoz, hogy Karintiában Maria Saal búcsújáró templomában 1490-ben festették hálóboltozatra ezt a témát. Sokáig azt hittem, Storno ismerte a nem oly távoli emléket, míg meg nem tudtam, hogy csupán 1927-ben került elő a sokszoros átmeszelés alól. Íme a példa arra a fajta kongenialitásra, amelyre Storno nemzedéke áhítozott. A szerény és kicsit sötét Szent János-kápolna egyébként – úgy sejtem –, Rakovszky Zsuzsa új könyvében¹² is föltűnik, olyanként, amelyben hőse a maga vallásosságát éli meg.

Milyen más historiográfiai munkát emelne még ki?

A pannonhalmi tanulmánnyal szinte egyszerre írtam Csatai Endre emlékkönyvébe a veszprémi Gizella-kápolnáról egy cikkecskét, amit a soproniakon kívül senki meg nem talál.¹³ Arról szól, hogy Koller Ignác püspök, a veszprémi püspöki palota építetője 1770 körül majdnem elbontotta az épületével szomszédos gótikus kápolnát, majd visszaépítette az eredeti kövek jórészenek fölhasználásával. A püspökség ősi múltját itt egy ősi épülettel reprezentálták. Az eljáráshoz persze történeti konstrukciót is hozzákapcsoltak: úgy vélték, hogy Szent István felesége, Gizella királyné ájtatoskodott ebben az épületben – az a Gizella, akiktől a veszprémi püspökök azt a jogukat származtatták, hogy a királynékat maguk koronázhassák. Ezért a jogért, amelynek hosszú történetét most nem mesélem el, még Zita királyné koronázásakor is küzdöttek, 1916-ban. A művészettörténet számára a középkori épület történeti forrás voltának a fölfedezése fontos ebben a történetben, amely elvezetett a művészeti értéként való megbecsülésükhöz hamarosan.

Sokat foglalkozott Eszterházával is.

2000 körül készítettem egy tanulmányt a kastély belső tereiről.¹⁴ Aztán egy másodikat,

¹² Rakovszky Zsuzsa: Szilánkok. Budapest, 2014.

¹³ Dávid Ferenc: A Gizella-kápolna Veszprémben. Tanulmányok Csatai Endre tiszteletére. Szerk.: Környei Attila – G. Szende Katalin. Sopron, 1996. 456. 219–225.

¹⁴ Dávid Ferenc: Eszterháza belső terei. Ars Hungarica, 28 (2000), 73–96.

harmadikat.¹⁵ A *Levéltári Közlemények*be megírtuk Fatsar Kristóffal Esterházy Fényes Miklós itineráriumát, azt tehát, hogy hol tartózkodott napról napra hercegségének közel harminc évében. Ezzel vált érzékelhetővé, hogy Eszterháza mikor s hogyan alkotta életének központját.¹⁶ Ezt követte aztán a kastély építése Fraknón őrzött levéltári hagyatékának feltárása.

A kastély felújítása során, ami egy nagyon hosszan elhúzódó folyamat, figyelembe vették a kutatásait?

Egyáltalán nem. Ha van életemben olyan fontos műemléki helyreállítás, amelynél sem az én véleményemet, sem más művészettörténészét, aki ott dolgozott és feltárt valamit, nem vették figyelembe, akkor az Eszterháza. De nem mesélem el.

Beszéljünk a közelmúltban átadott Zeneakadémiáról. Mikor kezdődött ez a projekt?

Az Akadémia tervezési pályázatát 2003-ban nyerte meg Magyar Éva és Pazár Béla. 2007-ig szerveződött a felújítás finanszírozási háttere, s ennek alapján 2008-ban készíthettek kiviteli tervet és 2011 későnyarán kezdődött meg a két évig tartó kivitelezés. A kiviteli tervben volt részfeladatom. A restaurátormunkákat, s különösen a művészi szakiparosok: a díszítőfestők és aranyozók, a stukkósok és műmárványozók feladatát körvonalaztam, meg az épületkerámiai munkákat, a padozatokkal, a világítótestekkel kapcsolatosakat, hol önállóan, hol, mint az üvegeknél s különösen a textileknél nálam értőbb szakemberekre támaszkodva. Meghatároztam, mi a restaurálandó, s mi az újrakészítendő, s olykor azt is, mi az újra készíthető. A tervem csak egy fázisa volt a munkának, amelyet aztán restaurátorok végeztek el.

De végigkísérte a munkát?

Igen, végigkísértem. Van az épületben néhány önálló művészeti alkotás, mint Körösfői-Kriesch¹⁷ falképei, a homlokzat néhány szobra, Róth Miksa üvegablakai, mozaikja és mások, ezek helyreállítása tisztán restaurátori feladat volt. Másoknál: amelyeket egykor szakiparosok készítettek-végeztek, azt kellett kidolgozni, hogy milyen föltárásokra és mintakészítésre van szükség ahhoz, hogy újra szakipari munkaként készüljenek el, azaz technikájukban és ízlésükben tartalmazzák a történeti ismereteket, előállítási módjuk azonban az eredetiekkel egyezzen meg. Itt is restaurátorokkal dolgoztam együtt, de talán valamivel nagyobb szükség volt az ismereteimre. Együtt kellett megtalálnunk az új és a patinás megjelenésnek olyan egyenlegét, amely a különböző szakiparosok munkájában egyformán érvényesül aztán. Úgy tűnik, sikerült. A megépítése óta eltelt száz évben az

¹⁵ *Dávid Ferenc*: A fertődi Esterházy-kastély történeti helyiségekönyve: Funkciók és falburkolatok. *Ars Hungarica*, 30 (2002), 237–320.; *Dávid Ferenc*: A fertődi Esterházy-kastély építéstörténete. Mőcsényi Mihály könyve megjelenése után. In: *Romantikus kastély. Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére*. Szerk. Vadas Ferenc. Budapest, 2004, 109–119.

¹⁶ *Dávid Ferenc* – *Fatsar Kristóf*: Esterházy „Fényes” Miklós herceg itineráriuma és az általa rendezett ünnepségek hercegi rangra emelkedésétől haláláig (1762–1790). *Levéltári Közlemények*, 75 (2004), 83–103.

¹⁷ Körösfői-Kriesch Aladár (1863–1920) festő, szobrász, iparművész, a szecesszió jeles képviselője.

Akadémia belső színhatását a változó ízlésnek megfelelően módosították. A helyreállítás az eredeti hatás rekonstrukciója.

Voltunk kicsit másutt, térjünk vissza Sopronba, a belváros háztulajdonlásának időhatárait jócskán kiterjesztő könyvükhöz!

Azt mondhatom, kedves Éva, ha nem kezdte volna el az intenzív kiadói tevékenységet a levéltárban, és nem tartott volna ki olyan nyakasan ezzel a szándékával, akkor soha nem készült volna el az a kötet.¹⁸ A munka nagy részét a '60-as, '70-es években végigültem a levéltárban, segédanyag volt ahhoz, hogy az egyes házak építési korszakaihoz emberi arcokat tudjak kapcsolni. Az volt a célom, hogy a házak nagyobb átalakításaihoz hozzárendeljem a megrendelőket, s így igazibb építéstörténet jöjjön létre. Ez szinte soha nem sikerült, mert a házak tulajdona túl gyakran változott. A soproni polgároknak életük során két vagy három lakhelye volt, egy-egy épületben átlagosan egy harmadrésznyi felnőtt életet töltöttek el, s ennek során vagy építettek valamit a házukon, vagy nem. A háznak a mérete és a városon belüli elhelyezkedése jelölte ki a tulajdonosnak a városon belüli pozícióját, státuszát, s az átépítések-bővítések az adott épületnek ehhez a státuszhoz való igazítását szolgálták. Persze voltak az évszázadok során a házakban olyan alaprajzi találmányok, lépcsőházak, homlokzati díszformák, a belső tér famennyezetes, vagy stukkós kialakítása, amelyek egy-két nemzedékhez tartoztak, s akik megvalósították ezeket a maguk házában, azok beletartoztak az elitbe, akik meg nem, azok kikoptak az elitből. A házak építéstörténetéhez akkor is szükség volt a tulajdonostörténetre, ha az nem hozott is közvetlen hasznot vagy eredményt. Ezért csináltam meg a gyűjtést annak idején úgy a kétharmadáig. Azután elvesztettem a bizalmamat abban, hogy be tudom fejezni. Mindig az volt a szándékom, hogy visszamenjek 1379-ig, de ma úgy látom, hogy bizonyossággal nem sikerülhet. Mollay Károly jelentős eredményei ellenére sem. 1480 előtt sok a bizonytalanság.

Az is nagy eredmény, hogy 1488-ig sikerült visszalépegetni.

A munka új fázisában jöttek finom kis meglepetések, amihez nagyon kellett Goda Karcsinak, meg a modern fotózásnak a segítségével. Nem jutott eszembe például, hogy betűhíven jegyzeteljek, és amikor gyakorlatilag készen voltam, akkor jöttem rá, hogy ez egy levéltári kiadvány, tehát a neveknek betűhíveknek kell lenniük. Akkor egy pillanatra megrendültem, de Karcsi egy hét alatt végigfotózta az anyagot s ez lehetővé tette a nevek helyes átírását (minden nevet az első, azaz legrégebbi előfordulásánál írott formájában rögzítettem). Elég fogós volt a tulajdonváltások egységes jelölésének és az eltérő névformák mutatóbeli jelölésének kiókumlálása is.

Hatalmas munka volt, megszenvedte minden közreműködő! De úgy gondolom, nagyon jó kötet lett, és fel is lelkesült rajta, hogy folytatni kell.

Igen, a külvárosokkal. Nem mondom, hogy reménytelen, de nagyon-nagyon nehéz vállalkozás, különösen a részházak rendszere miatt.

¹⁸ Dávid Ferenc – Goda Károly – Thirring Gusztáv: A soproni belváros házai és háztulajdonosai (1488–1939). Sopron, 2008.

Több részletben lehetne csak elkészíteni. Hasonló munka indult el Kőszegen is, ha jól tudom.

Kőszegen a műemléki topográfia keretében dolgozzák fel a házak tulajdonosjegyzékét és a tulajdonosoknak a házukra vonatkozó többi adatát. Az adójegyzékek ilyen célú feldolgozását valaha, még a '80-as évek elején Mentényi Kláriékkal együtt kezdtük el. Közben bekapcsolódott a Levéltár részéről Bariska István és Söptei Imre. Kőszeg kisebb, mint Sopron, és két ilyen jó levéltáros el tud bánni vele. Nagyon részletes, nagyon jó lesz, ha megszületik. A soproni könyv történetéről megjegyzem, hogy akkor, amikor abbahagytam az adó- és bordézsma jegyzékek feldolgozását, még nem álltak rendelkezésre fontos publikációk. Nem készült még el Házi polgárcsaládok kötete,¹⁹ Tirnitz József és Szakács Anita 16. századi jegyzőkönyvi regesztái,²⁰ s csak kézzel volt kijegyzetelve az első soproni telekkönyv.²¹ A kiadott változat sokkal könnyebben használható, mert mutatózva van példának okáért.

A közelmúltban foglalkoztam a Házi – Mollay levelezés feldolgozásával. Kiderült, hogy sok forrás kiadása, amiket a Soproni Levéltár 1993-tól megjelentetett, már az 1930-as és '40-es években napirendre került, a Telekkönyv, a Bírósági Könyv például. A Soproni polgárcsaládok is kettőjük közös vállalkozásának indult, nagyjából felosztották egymás között a teendőket. A soproni belváros kötetét sokan, sokszor, nagy haszonnal forgatják. Németh István volt az, aki a budapesti kötetbemutatón egy példával illusztrálva be is mutatta, mekkora segítséget jelentett a számára soproni kutatásai során.²²

A műemlékesek közül Lővei Pál írt róla.²³ Vele Győrben dolgoztam hasonló forrásokkal, meg Kőszegen. Győrben volt előzménye ennek a munkának, Valló István, utána Gecsényi Lajos dolgozott rajta, tehát volt mire alapozni. Persze egy sokkal nagyobb területen. Lővei azóta is publikált ilyen tárgyú tanulmányt.

Fontos szerepet vállalt a soproni Városatlasz²⁴ elkészítésében is! Magyarországon az első ilyen típusú vállalkozás, nemzetközi összehasonlításban is megállja a helyét.

¹⁹ *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok 1535–1848 I–II. Budapest, 1982.

²⁰ *Tirnitz József – Szakács Anita*: Sopron Város Tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái I. 1533–1554. Sopron, 1996.; *Szakács Anita*: Sopron Város Tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái II. 1555–1569. Sopron, 1997.

²¹ *Mollay Károly*: Első telekkönyv / Erstes Grundbuch 1480–1553 Sopron város történeti forrásai A sorozat 1. kötet, Sopron, 1993.

²² *H. Németh István*: Hol laktak a város vezetői, avagy mire jó a soproni háztulajdonosok listája. Soproni Szemle 64 (2010), 88–96.

²³ *Lővei Pál*: Oklevelek, jegyzékek, városok, épületek: A Perényi család levéltára 1222–1526. Közzéteszi: Tringli István; Végh András: Buda város középkori helyrajza I–II.; Dávid Ferenc – Goda Károly – Thirring Gusztáv: Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai 1488–1939; Mészáros Orsolya: A késő középkori Visegrád város története és helyrajza. Művészettörténeti Értesítő 59 (2010), 123–135.

²⁴ Sopron. Magyar Város történeti Atlasz 1. Írta és összeállította: *Jankó Ferenc, Kücsán József és Szende Katalin, Dávid Ferenc, Goda Károly és Kiss Melinda* közreműködésével. Sopron, 2010.

Raadásul a szélesebb közönség, a soproniak tetszését is elnyerte, a levéltár egyik legjobban fogyó kiadványa.

Szende Katalin eredetileg a kötet lektorálására kért fel, s amikor megláttam azt a rendkívüli munkát, amelyet a három szerző elvégzett, örömmel dolgoztam át régebbi töredékeimet. Közülük a javadalmas házakra vonatkozó volt a teljesebb. Akkor foglalkoztam velük először, amikor a Halász utca 1. sz. házban a Kis-Boldogasszony javadalom történetét, s a Szent Mihály u. 1-3. sz. ház javadalmait határoztam meg. Épp ezek képezték a magját Mollay Károly kiváló publikációinak is, amelyek a középkori javadalmas házakat veszik sorra.²⁵ A város építéstörténetében azért fontosak, mert a külvárosban szinte csak ezek épültek kőből a 16. század előtt. Ilyen, töredékesen már meglévő munka volt a soproni látképek értékelése is. Gyűjtésüket Csatkai Endre végezte el, grafikai munkákként Rózsa György írt róluk részletesen, s határozta meg azt, hogy hogyan származnak egymásból. A topográfiai igazságukat azonban nem kutatták rendszeresen. Az ábrázolások föltehető nézőpontjainak meghatározásával egészíthettem ki az eredményeiket. Az Atlasz harmadik részlete a legfontosabb a számomra: az a mód, ahogyan Szende Katalin a Szent Mihály-dombi település kialakulásáról a hetvenes években írott dolgozatomat megtalálta, s annak föltevéséből a komolyan vehető részleteket kiemelte és beépítette a városról való ismereteinkbe.

Beszéljünk a gyönyörűsép bánfalvi kolostorról! Erősen drukkolok, hogy el tudja tartani magát, mert ez a záloga annak, hogy a mostani állapot megmaradjon!

Ez így van. De azt gondolom, hogy, ha egyszer a szerkezetét rendbe tették, elromolhat, de nem omlik össze. Kovács Gábornak,²⁶ a kolostor felújításkori tulajdonosának a nagylelkűségén múltott, hogy nem kellett felosztani a tereket, az első két szinten annyi szoba van, ahány szerzetes ott a 18. század végén lakott, eggyel se több. Olyan nagylelkű helyreállítási programot adott hát építész barátainak, Magyari Évának és Pazár Bélának, amibe egy szép, tágas és nyugodt belső elrendezést lehet beletenni, persze megfelelő tudással.²⁷

Számomra felejthetetlen tapasztalat, hogy láttam a dísztermet olyannak, mint Huszárik Csontváry filmjében: a falakat alul több mint másfél méter magasan közönséges kék csempe borította, alatta hosszú asztaloknál ott ülnek a szociális otthon lakói, a falusi félkegyelműek, a számtalanszor bemeszelt stukkó havas tájra emlékeztet. Sokszor jártam bent csak azért, hogy megnézzem a kolostort és közben a félbolondok kunyerálták a cigarettát a folyosón. Hogy ehelyett itt visszaállt a gyönyörű rend, az fantasztikus élmény.

A helyreállítási szándék 1990 óta újra és újra felmerült, és Kovács Gáborig mindig meghiúsult. A műemlékvédelem áldozatkészségéből Balázsik Tamás készített egy teljes értékvételezt, sőt, falkutatást is. A kertben Nemes András és a Gabrieli Gabriella végzett feltárásokat. Így a helyreállítás megtervezése idején az építéstörténeti feladatot már el-

²⁵ Mollay Károly: Középkori háztörténet és várostörténet. Soproni Szemle 43 (1989), 18–40, 126–148, 205–224.

²⁶ Kovács Gábor bankár és műgyűjtő, a KOGART Galéria és a sopronbánfalvi kolostor felújításkori tulajdonosa.

²⁷ A kolostorépületet 2015 tavaszán megvásárolta a magyar állam.

végezték. A kolostornak nagyon jó a levéltári háttere. Balázsik végigolvasta ezt a nagyon gazdag, nyelvileg is nehéz és sokfajta anyagot, a pálosokét általában is. Igaz, szerencséje volt, hogy rendelkezésre állt a *Documenta Artis Paulinorum*,²⁸ aminek a nagyszerű szerzői egyszer már végigülték a levéltárakat. Nekem az volt a szerencsém, hogy Kovácsnak – aki olyan csodás módon találkozott az épülettel, hogy látatlanban, telefonon vette meg a karmelita anyáktól –, a fő képzőművész szerelme Péreli Zsuzsa gobelin-művész, aki 1970-ben többedmagával egy nyáron át dolgozott Sopronban, a textiles művésztelepen. A Ruzs-villában laktak, és minden estét együtt töltöttünk. Az akkori barátság miatt ajánlott engem Kovácsnak. Amikor találkoztunk, megkérdezte: szerinted mi a teendő? Azt válaszoltam, kell két jó építész, például azok, akikkel a Sándor palotát helyreállítottuk. Így jutottunk ehhez a feladathoz. Az én dolgom az volt, hogy támogassam a restaurátorok és az építészek munkáját, és egy kicsit beletegyek abból a műemléki hagyományból, ami itt az évek során felgyülemlett. Példának okáért abból, hogy az 1950-es évek végén, amikor Szakál Ernő helyreállította a templom szentélyét, annyira hittek abban, hogy azokat a nagy ablakokat a templom középkorban szabad oldalán egyszer be lehet mutatni, hogy Ernő ezeket rekonstruálta, kifaragta a műhelyben, és a kövei ott voltak a bolondokháza padlásán, 1959-től 2010-ig. A beillesztésükhöz át kellett lyukasztani a falat a templom felé. De közben az az elképesztő falkép, ami 1950-ben született...

A bánfalvi pálos templom kibontott ablakai a templom felől (Fotó: Bolodár Zoltán)

²⁸ *Documenta Artis Paulinorum* 1. A magyar rendtartomány monostorai A–M Szerk.: Gyéressy Béla. Budapest, 1975. 383.

A bánfalvi pálos templom kibontott ablakai a kolostor felől tekintve (Fotó: Bolodár Zoltán)

És Sztálint az ördög képében ábrázolta...

Sztálint, Mindszentyt és mindenki mást, ez közben történeti értéké nemesedett. Hívtam egy restaurátor barátomat, nézze meg, nem lehet-e restaurálni, és levenni azokat a darabokat, ahol az ablakok helye van. Kiderült, hogy a szakszerűtlenül készített falkép olyan rossz állapotban van, hogy ha ehhez hozzányúl valaki, akkor szétesik. De pontosan fel lehetett rajzolni, hol vannak a gótikus ablaknyílások. A három ablak közül kettő nem a falkép figurális részére esett, hanem oda, ahova csak felhőt festettek. Így hát kijelöltük az ablakok helyét, leragasztottuk a falfestmény széleit, kibontottuk a falat és kinyitottuk az ablakokat. Akkor beleütköztem közben abba a „problémába”, hogy az új átbontásban sokkal több mérműtöredék került elő, mint Szakál Ernőnek annak idején, és az is kiderült, hogy nem tökéletesek a rekonstrukciói. Ott álltunk a munka kellős közepén, világos volt, ha újra rekonstruálja és kifaragja valaki ezeket a mérműveket, azt sem az egyház, sem Kovács Gábor nem fizeti ki. Nagy nehezen és nem jó lelkiismerettel úgy döntöttem, nekem elég jó Szakál munkája ahhoz, hogy beépítsük. A többi tudományos publikációba való, egy lábjegyzetbe. Megelégedtünk azzal, hogy a köveket a lépcsőházban mind kiállítottuk, Balázsik Tamás a tanulmányába pedig beillesztette a rájuk vonatkozó információkat.²⁹ Így raktuk össze a dolgainkat, ki mit.

Összefoglalóan tehát elmondhatjuk, hogy támogatta és segítette a restaurátorokat és az építészeket szakmai tudásával, sok évtizedes tapasztalatával, biztos stílusérzékével...

²⁹ Balázsik Tamás: A sopronbánfalvi karmelita kolostor kutatása. Soproni Szemle 64 (2010), 115–138.

Elmesélek még egy kis részletet: A díszes refektóriumban a két rövid oldalon van egy-egy stukkókeretes tábla a térkompozíció legérzékenyebb helyén. Ezekben nem volt falfestés, sőt szöveget találtunk, ami azt jelenti, itt olajképek lógtak, amiknek mára nyoma sincs. Az egyik legkiválóbb, a pálos iratokat jól ismerő irodalomtörténészt, Sarbak Gábort kerestem meg azzal, hogy kellene ide egy felirat, ami kitöltené az üres táblákat. Sarbak rögtön ajánlott ilyet: a pálos regula 16. századi magyar fordítását, ami még soha nem volt publikálva. Ennek a bevezető mondata, ami egyébként majdnem azonos a bencés regula bevezető mondatával, és a jó szerzetes legfőbb kötelességeit határozza meg, pont befért ide. Az egyik oldalra magyarul, a másikra latinul festettük fel. Így lett a terem díszítésének eleje és vége. Ilyenek azok a pici dolgok, amiktől összeáll az egész.

**Nekem az első találkozás a megújult épülettel egy havas téli napon volt. Kimen-
tünk, csináltunk néhány jó képet, és el voltunk ragadtatva az egésztől.**

Azt is meg akartam írni, végül a két kiállításon kívül nem lett belőle cikk, hogyan nézett ki a kolostor használata a karmeliták idején.

Pedig ez nagyon érdekes lenne, a Szemle biztosan örömmel fogadná!

Egy fiatal bírónő, Király Réka írt róla diákkorában OKTV-s dolgozatot. Az ő szöveganyaga mellé előszedtem az 1950-es első átalakítási terveket, amikben a bontások is szerepeltek. Ezekből rajzolódott ki a karmeliták elképesztően szigorú élete. A pálos szerzetesi cellák egyharmadánál új falat húztak, mert az ő celláik, amelyekben egy térdeplő, egy ágy, egy szentkép volt a berendezés, ilyen kis területen is elfért, és a tágasabb tér már nem illett az ő szigorú életmódjukhoz. A díszterem felett, a hajdani noviciátusban, a padlóban lehetett látni vékonyka fanyomokat, és ebből látszott, hogyan voltak kialakítva a kamraszerű szobácskák a novíciák részére. A nagyobbak tantermekként szolgáltak. Ismerjük a külvilággal való kapcsolattartásuk eszközeit is. A kolostor belső kapuján kívül, az előtérből nyílt annak a két-két, nem is nagyra becsült nővérnek a cellája, akik a kolostor bejárásait intézték. A belső kapu mellett egy forgatható hengert helyeztek el, ebbe helyezték a külvilágból érkező küldeményeket, s ezen keresztül jutottak azok a kolostor belsejébe úgy, hogy az átvevő nem látta a szállító arcát. A külső előtérből nyílt egy lépcsőház, amelyen a nővérek lelki atyja ment az emeletre, s a lépcsőház mellett volt egy földszinti szoba, amelybe a nővérek közvetlen hozzátartozói mehetek be. A nővérek és a látogatói szoba között egy kis falnyílás volt olyan ráccsal, ami mind a két felén hegyekben végződött, és amin átlátni sem lehetett. Nem láthatták és meg sem érinthették egymást a rácson keresztül sem. Ugyanígy a lelki atya emeleti lakásából nyílt egy kisméretű, sűrűn rácsozott ablakocska a kolostor gyónó szobájába. A falu plébánosának öltözője a templom belsejéből nyílt. Az öltözőt egy lezárt ajtó és egy sekrestyeszekrény kötötte össze a kolostorral. A plébános a szertartások előtt az ajtóra épített kis haranggal csöngetett a nővéreknek, akik erre előhozták neki a sekrestyéből a miseruhát és a mise más kellékeit. A ruhákat olyan szekrénybe helyezték, amiben a polcok kétfelé tolatók és húzhatók, a szertartáshoz szükséges tárgyakat pedig forgatható hengerbe. A világtól való szigorú elkülönülésnek olyan képe rajzolódott ki számomra, amit addig nem tudtam elképzelni.

A két átadóhengert és a kétfelé tolható fiókos szekrényt restaurálták, s a kolostor kiállításként szolgáló földszinti folyosóján látható, a karmelita-kori használatot ábrázoló alaprajzokkal együtt. A karmelita nővéreket egyébként egy Esterházy grófnő hozta ide az 1890-es évek elején, aki előzőleg Mayerlingben volt karmelita főnöknő. Mayerlingbe azért kerültek 1886-ban, mert Ferenc József és környezete olyan apácarendet keresett, aminek a szigorúsága talán lehetőséget nyújt a császári ház ott történt szégyenének részleges jóvátételére. Remélték – hitték, hogy a sok imádság és a szigor megszenteli a helyet, ahol az elképesztő halálos bűn történt.

Amikor elkezdődött a munka, még nem ismertem Király Réka munkáját, és nagyon hosszú ideig keresgéltem itt Sopronban, hogy él-e még valaki az egykori nővérek közül. Végül telefonon tudtam beszélni egy olyan nyugdíjas tanítónővel, akinek az volt a szerencséje, hogy 1950-ben még nem volt felszentelve. Ezért a felosztatás után nem volt rajta a bélyeg, így lehetett belőle pedagógus. Leírta az életüket, hangsúlyozva, hogy csak novícia volt, így sok mindenről nem tudott. A kertben, az épület mellett egy nagy keresztmetszetű beton ciszterna volt, amiről nem tudtam, micsoda. Kérdeztem tőle egy bizalmas pillanatban, hogy az a kerek ciszterna mire való volt? A barátságos, kedves hölgy erre felcsattant: „Már mondtam magának, én csak másfél évig voltam ott. Csak nem képzeled, hogy kimehettem a kertbe!”

Beszéljünk a ma is folyamatban lévő munkájáról, a Szent Mihály-templomról! Nekem ez nagyon kedves templomom. Amikor Sopronba kerültem, egyik meghatározó élményem volt egy fülledt meleg nap után felsétálni a Szent Mihály utcán egy koncertre, bemenni, hallgatni a zenét, miközben egy-egy betévedt fecske körözött a szentély körül. Vagy Halottak napja környékén meghallgatni Mozart Requiemjét. Amióta erre lakunk, szinte mindennap elmegyek mellette a városba jövet-menet. Jó lenne, ha minél előbb a rangjához és a szépségéhez illő állapotba kerülne!

Mikor indult a tervezés?

2010-ben készítettünk tanulmánytervet Magyarai Évával és Pazár Bélával a templombelső, a templomkert és a hajdani sekrestyés ház, a Szent Mihály utca 26. sz. ház helyreállítására. A templomrestaurálás műemléki céljáról az előbb, Pannonhalma kapcsán már ejtettünk szót, arról, hogy azt a belsőt kívánjuk felújítani, amelyet Storno Ferenc 1859–1865 között létrehozott, s amely egyébként azóta jóformán érintetlen. A felújításnak persze van mindennapibb célja is: meg kell teremteni a templom akadálymentes megközelítését, a mai követelményeknek megfelelő fűtést, világítást, hangosítást kell létrehozni. Megújul majd a szentély elrendezése – állandó kőoltár kerül a sok évtizede ideiglenes szembemiséző oltár helyébe, az áldoztatórács megfelelő áthelyezésével az előtte lévő tér alkalmas lesz a szertartások méltóbb lebonyolítására s egyben a templomi koncertek előadóinak jobb elhelyezésére is. Épp az utóbbi célra alakul át a templomkertből bejárható sekrestyés ház: a zenészek és a közönség szociális és kényelmi követelményeit kívánja kielégíteni. A helyreállítás harmadik egysége a cinterem, kertrendezéssel, a régi temetőből ide került sírkövek és az 1892-ben készült stációk felújításával.

Id. Storno Ferenc: A Szent Mihály-templom és a városkapu. 1860. Soproni Múzeum, Storno-gyűjtemény
vázlatkönyvek 37. 3.

Bizonyos munkálatok szemmel láthatóan most is folynak. A régi ablakokat újrakészítették.

Az ablakok helyreállítása külön történet. 2011 körül kerültek elő azok a ládák, amikben a Storno-féle üvegablakok szalmába helyezett töredékeit helyezték el nagyon gondosan, 1948 körül. Valószínűleg Struglits József egyházkarnagynak köszönhető ez, aki az üveg mesterséget is kitanulta. A szinte gombócokba gyűrt töredékeket Balogh Eszter kibontotta, kiegyenesítgette a formákat, és elkezdte összeállítani őket a valóságban. Kiss Melindától kapta meg Storno Ferenc tervrajzait, így szépen kirajzolódott, mi van meg, mi hiányzik. Ennek alapján egészítette ki a maradványokat. Ablakai nem csupán szépek, hanem fontos részét alkotják a templom 19. századi képének, a maguk színességével.

Akkor az elmúlt években a tervpályázatokhoz szükséges építéstörténeti kutatásokat végezte?

Igen. A templombelsőt illetően az 1980 után Lászlai Judittal végzett kutatást folytattam, a cinterem történetére, annak telekhatárait, a kerítésfalak építésére, a cinterem köemlékeire és a sekrestyés házra sok új adat került elő, amelyek egyike-másika várostörténeti fontosságú.

Még egy fontos és időszerű témára szeretnék kitérni, a Szakál Ernő Alapítványon belüli tevékenységére. Erről írt a Szemlében is.³⁰ Számomra nagyon szimpatikus, hogy ennyi energiát szán egy olyan ember emlékének az ébrentartására, aki nagy

³⁰ *Dávid Ferenc*: Szakál Ernő születése századik évfordulójáról és a Szakál Ernő Alapítványról. Soproni Szemle 68 (2014), 293–296.

hatással volt a pályájára, akitől sokat tanult, akinek a tevékenységét minél szélesebb körben meg akarja ismertetni.

A 2013-as esztendő három, főként levéltáros munkával, a rajzok, fényképek, iratok, tervrajzok rendezésével, elhelyezésével, leltározásával telt évnek a csúcsa volt, a Szakál Ernő életművét bemutató kiállítással és a hagyaték rendezésével Peresztegen. Peresztegen, ahol a Szakál hagyatékot őrizzük a Faragó & Faragó kőfaragó cég három fővel működő műhelyében, ahol a múzeumjellegű használatra, a nagyközönségnek való megnyitásra nincs lehetőség. Az a fontos, hogy a műemlék-történettel foglalkozó szakemberek számára rendelkezésre áll a hagyaték, ami az évek során egyre fontosabbá válik.

Nagy dolog volt a könyv³¹ megjelentetése is, hogy arra sikerült pénzt szerezni néhány éve.

Annak Faragó János, Osgyányi Vilmos és Keszei-Maléter Mónika, aki Szakál Ernő unokája, voltak a motorja, valamint a *Kő* című szakfolyóirat. Az anyagi háttérrel tanítványok és kőfaragó vállalatok biztosították. A mi mostani nagyobb és pénzigényes jövőtervünk egy honlap, aminek ráadásul csak kétnyelvűen, magyarul és németül lenne értelme. Olyan szakfordító kell, aki hitelesen és hibátlanul dolgozik. Mindez komoly és folyamatos szervezési munkával jár a pénzszerzés mellett.

Az alapítvány kapcsán szó esett a jövő terveiről. Milyen tervei vannak az egyéni kutatások terén?

Majdnem 20 éve foglalkozom cserépkályhákkal. A Kiscelli Múzeumnak van egy mindössze 22 darabból álló gyűjteménye. Ezeknek elkészítettem a szakkatalógusát. A munka apropóját az adta, hogy a múzeum egy Amerikában élő hölgylátogatója, akinek a Kiscellben őrzött bútorokhoz családirag sok köze van, rácsodálkozott a kályhákra, mert amerikai születésű lévén életében nem találkozott mással, mint kandallóval meg központi fűtéssel. Vida asszony – mint mondta – szívesen kiadja Amerikában a katalógust. A munka elkészült, most lektorálják.

A végén ejtsünk néhány szót a műemlékvédelem mai helyzetéről is. Ha az eddigi pályán végigtekintünk, mi volt a legkedvesebb? Mi az, amire büszke?

Szinte minden munkám azzal a kérdéssel kapcsolatos, hogy mi a tudományos kutatás feladata a műemlékvédelemben. Ennek az egyik fontos része a falkutatás, a másik az a szerep, amelyet a történésznek kell ellátnia ebben a természete szerint építészeti-építési procedúrában. Most épp úgy látszik, hogy ennek nincs valami nagy jövője. Az a néhány kolléga, aki ezt ma is műveli, jól csinálja, és van még feladatuk, ha nem is túl sok. Ha van is most valamiféle apálya a műemlékvédelemnek mint állami feladatnak, ez talán nem tart örökké. A szakszerű műemlékvédelem iránti igény Magyarországon korábban jóval magasabb volt, s a magyar műemlékvédelem a legjobbak közé tartozott. Örülök, hogy a kortársaimmal együtt akkor dolgozhattunk ezen a területen. Vagyis –, hogy kérdésre válaszoljak: nem büszke vagyok, hanem szerencsés.

³¹ Szakál Ernő: Kőfaragók műhelyitkai Magyar Köszövetség, 2007.

A Nagy Háború kezdetén, 1914. augusztus 10-től folyamatosan indultak a zsúfolt katonavonatok Galíciába. A soproni katonák Dankl Viktor lovassági tábornok² parancsnoksága alatt álló császári és királyi 1. Hadsereghez, ezen belül a pozsonyi V. hadtesthez (parancsnok: báró Puhalló Pál tábornokszernagy)³ voltak beosztva. A hadsereg augusztus 19-én készen állt Oroszországba történő bevonulásra.

A háború Galíciában szinte el sem kezdődött, de már voltak áldozatai. Különböző balesetekben, betegségekben elhunyt katonák sírjai domborultak a kis falvak templomkertjeiben, a plébániai temetőikben. A Kraszniknál (1914. aug. 23–25.), és Komarownál (1914. aug. 26. – szept. 1.) vívott ütközetek a cs. és kir. hadseregek javára dőltek el. Ezt követően a túlerőben lévő, jobb fegyverzettel rendelkező orosz cári hadsereg visszaszorította az osztrák–magyar alakulatokat. Elkezdődött a visszavonulás. Egyre több lett az elesett, sebesült, fogságba esett katona és tiszt. A Sopronból induló alakulatok állományából is megnőtt a veszteség.

Az V. hadtest állományába tartozó cs. és kir. 76. gyalogezredből – Sopron háziezrede – a kasznik-polichnai ütközetben 10 tiszt esett el, megsebesült 24 tiszt és hadapród, a legénységi állomány vesztesége kb. 1000 fő volt.⁴ A magyar királyi soproni 18. honvéd gyalogezred parancsnoka, Brunszwik Lajos ezredes már 1914. aug. 21-én kórházba került. A galíciai frontra elindult tiszti kar 80 %-a 1914. dec. 1-ig kicserélődött. A m. kir. 7. sz. menetezredet, melyben a soproni 18-as és a pozsonyi 13-as honvédek voltak beosztva, létszámgondok miatt már szeptember elején feloszlatták. A hadra fogható állományt az anyaezredbe osztották be.⁵ Ugyancsak fel kellett oszlatni a m. kir. 18. népfelkelő ezredet is. Állománya részben a magyar kir. 18. honvédezredhez került, részben újjászervezésre visszatért Sopronba. A cs. és kir. 9. Nádasdy huszárezredből, mely négy századdal aug. 23-án érkezett Galíciába – két század Szerbiában maradt – 9 tiszt esett el, vagy halt meg betegségben 1914 végéig.

Írásomban a Nagy Háború három helyszínén hős halált halt három tisztjét szeretném bemutatni, akik Sopronban születtek. Életrajzi adataik hozzájárulhatnak az I. Világháború kezdete és az azt megelőző időszak jobb megismeréséhez, és módot adnak a személyes emlékezésre is.

¹ A soproni Közgyműteményi napon (2014. nov. 4.) elhangzott előadás szerkesztett anyaga.

² Dankl Viktor Graf von Krasnik (Udine 1854. 09. 18. – Innsbruck 1941. 01. 08.) vezérezredes 1916. máj. 1-től. A Katonai Mária Terézia-rend parancsnoki kereszt tulajdonosa.

³ Báró Puhalló Pál (Brogl 1856 – Wien 1926) vezérezredes 1916. máj. 1-től.

⁴ Hadtörténeti Levéltár: I. Világháború II/512/12. sz. doboz

⁵ Hadtörténeti Levéltár: I. Világháború II/595/6. sz. doboz

Simonyi Hajas Dezső huszárfőhadnagy

Családi háttere és tanulmányai

Simonyi Hajas Dezső Sopronban született 1882. október 14-én, evangélikus vallású, nemességgel rendelkező családban (1. kép).⁶ Anyja, Zergényi Irma (1861–1943), nagykereskedő családból származott. Apja, Hajas Antal (1853–1929) jogot végzett. Katonai önkéntes évét a cs. és kir. 76. gyalogezrednél töltötte le. Részt vett 1878-ban a boszniai hadjáratban, megkapta a Hadi Érem kitüntetését. Iskolái befejezése után Sopron Vármegye tiszttviselői karában dolgozott, különböző beosztásokban. A megyei Árvaszéknél elnökhelyettes volt, majd hosszabb ideig a megyei Tiszti Ügyészséget vezette. Alispánnak 1906-ban választották meg. Elismerten nagy munkabírási, a megyei érdekek következetes képviselője volt. Alispáni tevékenysége idejéhez fűződik a megye útjainak átépítése, felújítása, az egészségügyi intézetek rendbetétele, a Sopronban állomásozó katonai alakulatok elhelyezési gondjainak megoldása, vagy annak elősegítése. Munkája elismeréseként a császár és király 1901-ben engedélyezte a család részére a „simonyi” nemesi előnév viselését. Kitüntették 1912-ben térítésmentesen a Vaskorona Rend 3. osztályával. Az I. Világháború idején a megye polgári lakosainak, a hadbavonultak családjainak érdekében végzett felelősségteljes munkát. Elősegítette az elesettek feleségei és gyermekei, a sebesültek, a hadirokkantak támogatását. Megkapta 1917-ben a Polgári Érdemkereszt 2. osztályú kitüntetését. Felajánlották részére a főispáni beosztást, amit nem fogadott el. 1918-ban nyugdíjba helyezték. Sopronban halt meg 1929. jan. 6-án. Az evangélikus temető kápolnájában, a családi kriptában temették el.

1. kép. Hajas Dezső hadnagyi fotója

⁶ Kempelen Béla: Magyar nemesi családok. Budapest, 1911, IV. kötet 444.

Hajas Dezső a család első gyermekeként született, az anyakönyvbe több keresztapa, keresztanya van bejegyezve.⁷ Az elemi iskola után az evangélikus líceumba (ma Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium) írták be továbbtanulásra. Télen sielt, nyáron úszott. A család Csorna melletti birtokán élő rokonoknál a lovaglással is megpróbálkozott. Tudott kerékpározni, a líceumban a vívás alapelemeivel is megismerkedett. Tanulmányai során minden évben jó bizonyítványt kapott. Német nyelven kitűnően írt, olvasott, beszélt. Az érettségi vizsgát 1899/1900 tanévben jó eredménnyel tette le. Érettségi után a Monarchia legjelentősebb felsőfokú tisztképző intézetébe kérte felvételét, az 1751-ben alapított Mária Terézia császár- és királynőről elnevezett, Wiener Neustadtban (Bécsúj-hely) működő katonai Akadémiára. Az Akadémiára a katonai főreál iskolákon végzetten kívül a polgári gimnáziumokban érettségizettek is jelentkezhetek továbbtanulásra. Követelmény volt a jeles vagy jó érettségi bizonyítvány és sikeres felvételi vizsga letétele, amely német nyelven történt. Írásbeli és szóbeli vizsgát tettek különböző tárgyakból, valamint testnevelésből (torna, kerékpározás, úszás). Hajas Dezső a felvételin jeles és jó jegyeket kapott. Testnevelési eredményeit kitűnőre értékelték, szinte minden sportágban nagy gyakorlati ismeretekkel rendelkezett.

A Katonai Akadémián 1900. okt. 1-jén kezdte el tanulmányait lovastishti szakon. Tanultak klasszikus katonai ismereti tárgyakat (történelem, hadtörténelem, katonai taktika, térképészet) és szerepelt a tanrendben tereptan, szolgálati szabályzat, fegyver- és lőtan, műszaki ismeretek is. Sokat lovagoltak, rendszeres volt a lövészet. Magas szintű volt a nyelvoktatás. Német nyelven kívül francia, orosz, olasz, magyar nyelv tanulása volt előírva. Tanult szlovákul is, de ennek használatára nincs adat anyagában. Sokrétű volt a testnevelés: úszás, vívás, torna, atlétika. Az előadásokat az Akadémiára vezényelt, magasan képzett tisztek, illetve külső, polgári iskolákból óraadásra szerződött tanárok tartották.

Szolgálata a császári és királyi 9. Nádasdy huszárezredben⁸

Hajas Dezső 1903. aug. 18-án tette le a tiszti esküt, hadnagyi rendfokozatban avatták fel. A cs. és kir. 9. huszárezredhez nevezték ki szolgálattételre, Sopronba. A Monarchia legrégibbi, 1688-ban alapított huszárezrede 1884 óta állomásozott szülővárosában. A tiszti pályaválasztásban valószínűleg befolyásolhatta az itt szolgálatot teljesítő huszártisztekkel való ismeretsége is. Az új tiszteket – vele együtt végzett évfolyamtársát, Himmel Heinrich huszárhadnagyot és a gyalogságtól áthelyezett Roller Oszkár huszárhadnagyot is – lovag Korda Ignác huszár ezredes,⁹ az ezred parancsnoka fogadta. Az ezred történetének ismertetése során bizonyosan figyelmükbe ajánlotta a huszárezredről megjelent könyvet.¹⁰

Mindhárom tisztet beosztotta a kötelezően elvégzendő lovagló tanfolyamra. Hajas Dezső hadnagy szeretett és tudott lovagolni. A tanfolyamon elsajátította azon ismereteket is, melyeket minden huszártisztnak a szolgálat ellátásához tudnia kellett. Versenylo-

⁷ Soproni Levéltár: Evangélikus anyakönyv 1882. év

⁸ Hadtörténeti Levéltár: Tiszti Anyakönyvi lap. AKVI 2492.

⁹ Lovag Korda Ignác (1858–1918) ezredes, parancsnok 1901. 04. 09.–1907. 06. 07. között. Lovassági tábornok 1915. 08. 21-én.

¹⁰ Korda Ignác: Geschichte des K. u. K. Husaren-regimentes Graf Nadasdy Nr. 9. 1688–1903. Sopron, 1903.

vas nem volt, az ezred tisztjei részére szervezett lovasversenyeken (díjlovaglás, díjugratás, akadályverseny) azonban részt vett. Minden alkalommal értékelhetőek voltak eredményei, célba érkezett. A Győr mellett, 1910. aug. 31-én rendezett ezredversenyen, az 5000 méteres akadályfutásban, Garibaldi nevű lovával második helyezést ért el. Szolgálati lován kívül saját lovai is voltak.

A lovagló tanfolyam jó eredménnyel történt bejegyzése után beosztották lovag Jasinsky Lajos huszárkapitány mellé előadónak. Szombathelyen a gyalogos tisztek részére szervezett lovagló tanfolyamokon oktatott. Ezt követően Sopronban az önkéntes iskolán volt tanár, Cserny Gyula huszárfőhadnagy beosztottjaként. Mindkét tiszthez baráti kapcsolat is fűzte. Részt vett Szombathelyen lovag Jasinsky huszárkapitány esküvőjén, valamint meghívták Cserny Gyula huszárfőhadnagy esküvőjére is Sopronba. Győrben mint századbeosztott tiszttel teljesített szolgálatot. Sopronba visszatérve szakasziparancsnokként dolgozott. Gyakorlat során, 1908. májusban leesett a lováról, súlyos lábficamot szenvedett. Felgyógyult, további tiszti pályafutására nem volt hatással balesete.

A császár és király uralkodásának 60. évfordulóján, 1908. dec. 2-án megkapta a Jubileumi Keresztet, majd 1909. máj. 1-jén főhadnagyi rendfokozatba léptették elő. Gróf Herberstein Herbert ezredes¹¹ ezredsegédtiszttel beosztásba helyezte. A parancsnok jól választott, a tiszttársai bíztak benne, érdekeiket képviselte, a legénységi állomány is szerette. Apja magas megyei tisztsége alkalmassá tette, hogy ezredét képviselje a város, a megye vezetőinek körében. A beosztást 1912 májusáig töltötte be, majd átadta Himmel Heinrich huszárfőhadnagynak.

Vezényelték Bruck an der Leitha (Királyhida) városban működő lövő tanfolyamra. Elvégezte a géppuskás tiszti tanfolyamot is, és vizsgáit jó eredménnyel tette le. A vezénylés befejezése után Pozsonyba irányították, hadtest tiszti iskolára. A cs. és kir. 9. huszárezredből vele együtt gróf Thun-Hohenstein Lénárt huszárkapitány és Hanvay László huszárfőhadnagy vett részt még a pozsonyi iskolán. Itt kapta meg a Mozgósítási Keresztet 1913 májusában. A pozsonyi iskola ideje alatt, 1913 végén Bécsben feleségül vette Goeling Ilse bécsi úrilányt. A házaspár nem költözött Sopronba. Az iskola befejezése után 1914 májusában bevonult az ezredhez Mitrovicába. Indija (ma Szerbia) községben települt II/4. századhoz kapott beosztást.

A háború első hónapja

A cs. és kir. 9. huszárezredet 1914. jún. 29. után harckészültségbe helyezték. A részleges mozgósítás kihirdetése után – 1914. júl. 25. – a negyedik századot Csalmára, majd augusztus első hetében Mitrovicába telepítették át. Az ezred a cs. és kir. 10. lovashadosztály (parancsnok: Mayr Viktor altábornagy), a cs. és kir. 8. lovasdandár (parancsnok: baumentali Bauer Viktor ezredes) alárendeltségébe tartozott. 1914. aug. 16-án folyambiztosító szolgálatot végeztek, majd századonként, 1914. aug. 18-tól vasúti szállítással indultak Galiciába. A II/4. század parancsnoka: Del Fabro Alfréd huszárkapitány; arcvö-

¹¹ Gróf Herberstein Herbert (1863–1940) ezredes, ezredparancsnok 1909. 06. 07–1912. 12. 20-ig. A Nagy Háború során lovas hadosztály, majd lovas hadtestparancsnok.

nalmögötti tiszt: simonyi Hajas Dezső huszárfőhadnagy; szakasziparancsnokok: tormási Bauer Ottó huszárhadnagy, gróf Wencheim László tartalékos huszárhadnagy, gróf Eszterházy Károly tartalékos huszárhadnagy, herceg Odescalchi Béla tartalékos huszárszászlós.

A Mitrovica – Zágráb – Pagenhof – Graz – Bécs – Krakkó – Tarnow – Jaroslau útvonalon érkeztek 1914. szept. 23-án Oleszyce helységbe, ahol kirakodtak és Krupiec községbe meneteltek. A vonat Bécsben a pályaudvaron kb. 4 órát állt, Hajas Dezső itt találkozott akkor már várandós feleségével. A cs. és kir. 10. lovas hadosztályt a cs. és kir. 4. Hadsereg jobb szárnyához irányították. Feladatuk az orosz arcvonal, az orosz alakulatok elhelyezkedésének felderítését kapták. A cs. és kir. 9. huszárezred Tarnograd erdős területén végzett felderítő tevékenységet. Járőrök indultak az I/1. századból Hanvay László huszárfőhadnagy; a II/4. századból Hajas Dezső huszárfőhadnagy és a II/5. századból báró Fekete Aladár huszárfőhadnagy vezetésével. A járőrszakasz 10–12 fő huszárból állt, és legalább két esetben küldtek jelentést 2–2 fővel.

A Brody és Tormaszow közötti erdős részen a Hajas főhadnagy által vezetett járőr több alkalommal ütközött kozák lovasokba, vagy zárt arcvonalba, esetenként tűzharcot is folytattak. Egy ilyen tűzharc után a járőrszakaszt egy kozák lovas alakulat az erdő mocsaras, szakadékos területére szorította. A fáradt lovakkal innen nem tudtak kitörni. Az egyenlőtlen küzdelem során Hajas Dezső huszárfőhadnagy és a járőrszakasz két tagja elesett, a Replin nevű tanyaközpont közelében. Hajas Dezső huszárfőhadnagyot a tanya lakói temették el, két huszárával együtt.¹² Az ezredhez visszatért huszárok jelentései alapján rekonstruálták az eseményeket.

Hajas Dezsőt az ezredparancsnok javaslatára posztumusz a 3. osztályú Katonai Érdemkeresztrel tüntették ki, melyet feleségének adták át. Kapitányi előléptetése 1914. nov. 1-jére volt ütemezve. Fia 1914. október 23-án született, apja után a Dezső nevet kapta, de sajnálatosan egy év múlva betegségben meghalt. A Sárvári Nádasdy Ferenc Múzeumban található arcképén a posztumusz kitüntetést mellére ráfestették. A család a soproni evangélikus temető kápolnájában emléktáblát helyeztetett el, halála helyének, idejének feltüntetésével.¹³

Bella Jenő honvéd főhadnagy

Családi háttere és tanulmányai

Bella Jenő 1882. szeptember 19-én született Sopronban, római katolikus polgári családban (2. kép). Anyja Gállfy Mária. Apja a pozsonyi születésű Bella Lajos (1850–1937), a soproni főreál-gimnázium történelem – földrajz szakos tanára. Bella Lajos Pozsonyban tanult, önkéntes éveit a cs. és kir. 72. „Freiherr Dormus” gyalogezrednél töltötte le. Tiszti vizsgát tett, és 1873. nov. 11-én tartalékos hadnagyi rendfokozatba léptették elő. Tanulmányai befejezésével 1876-ban Budapesten kapta meg tanári oklevelét. Sopronban, a fő-

¹² Hadtörténeti Levéltár: Lelkészi halálozási anyakönyv. 378/94. sz.

¹³ Hajas Antalné Zergényi Irma fia halála után a frontújságok és háborús sajtóanyag szisztematikusan gyűjtésébe kezdett. Gyűjteménye a Soproni Múzeumban található, ld. erről: *Osváth Ádám: Újságok a frontról. Egy különleges gyűjtemény. Soproni Szemle* 69 (2015), 179–186. (A Szerk.)

reál iskolához 1877. jan. 11-én nevezték ki rendes tanárnak. A cs. és kir. 72. gyalogezred tartalékos tisztjeként részt vett a boszniai háborúban, ezért kitüntették a hadi éremmel. A magyar kir. honvédséghez történő áthelyezése után a soproni 18. magyar kir. gyalogezred szabadságolt állományába került. Tartalékos főhadnagyi rendfokozatba 1883. jan. 1-jén, tartalékos II. osztályú századosi rendfokozatba 1899. jan. 1-jén lépett elő.¹⁴

2. kép. Bella Jenő főhadnagy előléptetése után

Bella Lajos tanári tevékenysége mellett aktívan dolgozott a soproni sportéletben. Előke volt az atlétikai klubnak (1877–1881), a tornaegyletnek (1891–1900). Tagja volt 1900–1911. között Sopron városi Törvényhatósági Bizottságának. Sopronban több helyen is folytatott régészeti tevékenységet, végeztetett ásatásokat. A várhelyi ásatás munkálatait, annak eredményeit a cs. és kir. Nádasdy huszárezred regnáló parancsnoka, Ferenc Ferdinánd főherceg, ezredes is figyelemmel kísérte és több alkalommal megjelent az ásatás helyszínén. A Sopronból távozó főherceg 1882 őszén arany mellőtűt ajándékozott Bella Lajosnak, régészeti munkájáról adott szakszerű tájékoztatásáért. Eredményeit publikálta, rendszeresen írt archeológiai értekezéseket. A gimnáziumban a történelmi és a földrajzi gyűjtemény vezetőjeként is tevékenykedett. 1913-ban Budapestre helyezték át.¹⁵

Bella Jenő az elemi iskola elvégzése után a reálgimnáziumban folytatta tanulmányait az 1893/94-es tanévben. A második gimnáziumi év elején ismeretlen okból kilépett

¹⁴ Hadtörténeti Levéltár: Tiszti személyügyi anyag 35075.

¹⁵ *Launinger Ernő*: Bella Lajos 1850–1937. Soproni Szemle I (1937), 2. szám, 81–86.

és magántanulóként vizsgázott a második és a harmadik osztály tárgyaiból. A negyedik és ötödik évet újra rendes tanulóként folytatta. Történelemből jeles, német nyelvből és vegytanból elégséges, a többi tárgyakból jó eredményt ért el. Jó tornászként tagja volt az iskola tornászcsapatának. Tornaversenyeken történt részvétele után költségtérítést kapott az iskolától.¹⁶ Az ötödik évfolyam elvégzése után bizonyítványát kikérték, és jelentkezett az 1898 őszén a Sopronban megnyitott katonai főreál iskolára. A tiszti kardbojt elnyerésének egyik lehetősége volt a katonai főreál iskola három évének elvégzése a sikeres felvételi után. A főreáliskolát végzettek automatikusan kerültek be a katonai Akadémiákra. Ezt követően 21-22 éves korban avatták tisztté, hadnagyi rendfokozatban. Bella Jenő sikeresen túljutott a felvételi vizsgán és bekerült az új katonai főreál iskolára. Ötven főt vettek fel, akik október 1-jén megkezdték tanulmányaikat az első évfolyamon.¹⁷

A katonai főreáliskolán az oktatás a gimnáziumok felső tagozatán elfogadott tanrend alapján folyt, kiegészítve katonai szolgálati szabályzat-ismerettel, gyakorlati szakképzéssel. Sok testnevelési órát tartottak, atlétika, vívás, nyáron úszás, télen sí, korcsolya volt napirenden. A nyelvtanulásra is nagy gondot fordítottak. A magyar nyelv mellett német, francia és horvát nyelvet oktattak. Bella Jenő folyamatosan jól teljesített, csupán a német nyelvvel voltak gondjai, de az elégséges eredményt minden esetben elérte.

A soproni főreáliskoláról a Ludovika Akadémia valamennyi végzős hallgató jelentkezését elfogadta. A tanulmányi év 1901 októberében kezdődött. 1904. aug. 18-án tisztté avatták, hadnagyi rendfokozatban. Az avatási rangsorban gyalogos tisztként végzett 30 növendék között a 15. rangszámot kapta.¹⁸ Vizsga eredményei jeles, jó szintűek voltak, de német nyelvből csak elégséges. A gyenge német nyelvtudás további előmenetelére is kihatással lesz. Az új hadnagyoknak a rendfokozatát egy évvel visszadátumozták, így előléptetésre 1903. szeptembertől számíthatott. (Rendeleti Közlöny 35/1904.) Az avatás után a magyar kir. 8. gyalogezredhez kapott kinevezést Lugosra (ma Lugoj, Románia).

A magyar kir. 18. gyalogezrednél

Bella Jenő hadnagyot 1904. nov. 1-től saját kérésére helyezték át a magyar kir. 18. gyalogezredhez Sopronba.¹⁹ Családja, szülei a városban éltek, így lakásgondja hosszú ideig nem volt, választott hivatásának élhetett. Az új tisztet az ezred parancsnoka, Schwaab Alfréd ezredes²⁰ fogadta. Ismertette vele az ezred, illetve elődje, a magyar kir. 74. honvédsászlóalj történetét. A megszűnt zászlóalj, illetve az ezred zászlója fehér selyem, angyalos címerrel volt díszítve. A zászlószentelés során a zászlóanya tisztét Mária Valéria főhercegnő vállalta még 1871-ben.

Az ezrednél 1896-tól vezették be a kétéves szolgálati kötelezettséget, a harckiképzés ez időtől folyamatossá vált. Az őszi királygyakorlatokon minden alkalommal kiváló eredményt ért el. Ezredparancsnoka rövid beszélgetés után beosztotta Bella Jenő hadnagyot

¹⁶ Ld. a Soproni Főreálgimnázium évkönyveit 1893 és 1898 között.

¹⁷ Péterfy Károly: A soproni m. kir. Főreál iskola története 1898–1921. Sopron, 1934.

¹⁸ Rendeleti Közlöny: 35/1904.

¹⁹ Rendeleti Közlöny: 49/1904.

²⁰ Schwaab Alfréd ezredes (1867– n. a.) 1910-től tábornok

a gyalogos tisztek részére szervezett lovas tanfolyamra, melyet a cs. és kir. 9. huszárezred tisztjei vezettek. A tanfolyam célja, hogy a gyalogos tisztek is tanuljanak meg lóval bántani és jó szinten lovagolni. A lovagló tanfolyamot Bella hadnagy jó eredménnyel végezte el, majd ezután századszolgálatra osztották be. A századnál hamarosan megállapították, hogy kiválóan lő a rendszeresített fegyverekből, puskából, pisztolyból. Szakaszparancsnoki tisztét jól végezte. A törekvő hadnagyot az ezredparancsnokság javaslatára 1907 őszén behívták a Felső Tiszti tanfolyamra.²¹ A tanfolyamra 20-25 honvédtisztet rendeltek be. Bella Jenőt azonban gyenge német nyelvtudása miatt már az első félév után visszahívták, vezénylését megszüntették. Elesett attól a lehetőségtől, hogy vezérkari tisztképzésben vehessen részt Bécsben, a Kriegsschulén. 1908. dec. 2-án megkapta Ferenc József császár és király 60 éves uralkodásának évfordulójára kiadott Jubileumi Keresztet. Az ezrednél újra szakaszparancsnok volt, majd lövő és géppuskás parancsnoki tanfolyamra küldték Királyhidára. 1909. május 1-jén előléptették főhadnagyi rendfokozatba. (Rangsora 36. Rendeleti Közlöny 15/1909) A Lövő iskolát igen jó eredménnyel végezte el. Visszatérve ezredéhez, géppuskás parancsnoknak nevezték ki. 1910-ben a honvéd gyalogezredek géppuskásai részére rendezett országos versenyen a 28 honvéd ezred között első helyezést értek el. A cs. és kir. V. Hadtest 1910. aug. 14-én rendezte meg az alárendelt alakulatok tisztjeinek lövő bajnokságát. A több versenyből (pisztoly, sportpuska, hadipuska) álló lövészeten a fődíjat a magyar kir. 18. honvéd gyalogezred tisztje, Winkler Rudolf százados nyerte el. Érdekessége a versenynek, hogy a második díjat Pekle Béla hadnagy, a harmadik díjat Kelemen Károly főhadnagy kapta, akik a cs. és kir. 48. gyalogezred Sopronban állomásozó zászlóaljainál szolgáltak. Bella Jenő főhadnagy első díjat vehetett át a 300 és 400 lépéses hadipuska versenyben. A puskával 400 lépésről céltáblára, 300 lépésről álló alakra lőttek. Lövő eredményeire a Ludovika Akadémián is felfigyeltek, vezényelték tanárnak Budapestre. Az egy éves vezénylés során, 1911/12 tanévben a lövészet gyakorlati oktatását végezte. Sopronba 1912-ben került vissza, századparancsnok helyettesnek nevezték ki, majd megbízták a századparancsnoki beosztással is. A mozgósítás, hadüzenet e beosztásban érte 1914. július végén.

Egy hónap a háborúban

A Szerbia elleni hadüzenet után (1914. júl. 25.) július 31-én érkezett meg Sopronba a mozgósítási utasítás a honvéd gyalogezredhez szóban, majd rövidesen írásban is. Az ezred parancsnoka, Brunszwik Lajos ezredes²² tiszti gyűlést rendelt el, ismertette az utasítást. A tisztek egyöntetűen „Éljen a király!”-lyal válaszoltak, és elkezdték a mozgósítási parancs végrehajtását. A századparancsnokok beosztottjaikhoz mentek. Útközben Bella Jenő megkérdezte barátját: „vajon hogy fognak aludni ma éjjel a hitelezőim?” „Ezt nem tudom, de te biztos jól fogsz aludni.” Mire Bella Jenő azt válaszolta: „ma nem alszom, ma pezsgőzni kell egész éjszaka.”²³

²¹ M. kir. honvédség és csendőrség névkönyve 1908.

²² Brunszwik Lajos ezredes (1860–1924) címzetes tábornok 1917. 08. 02-től.

²³ Martini Róbert: Egy 18-as honvéd hadinaplója. Sopron, év nélkül.

Megkezdődött a felkészülés a háborúba indulásra. Az I. zászlóalj a laktanyában hajtotta ezt végre. (Zászlóaljparancsnok: Burza Árpád őrnagy,²⁴ zászlóaljsegédtiszt: Jeszenszky Ernő főhadnagy.) A II. zászlóalj a Fertő menti falvakban, laktáborokban gyakorlatozott. Bella Jenő főhadnagy az I. zászlóalj 1. század parancsnokaként készült fel az indulásra. Szakaszparancsnokai: Schedl Vilmos hadnagy, Telter Jenő hadnagy, Ungar Ernő tartalékos hadnagy, Haupt Imre tartalékos zászlós és Takács Antal hadapród.²⁵ Az ezredből az I. zászlóalj indult elsőnek aug. 10-én, Sopron – Pozsony – Trencsén – Zsolna – Tarnow – Lancut útvonalon.²⁶ Lancutban rakodtak ki, majd Giedlerowka nevű kisvárosba meneteltek. Aug. 20-án Noklikban, már orosz határt átlépve várták a további utasítást. Biskupéig nyomultak előre. Itt volt az ezred tűzkeresztsége, elfoglalták az ellenség állásait. Bella főhadnagy százada elsőnek tört be az orosz állásokba, szinte magával húzva a többi századot. A Pietrokow melletti ütközetek aug. 29 és szept. 5 között zajlottak. Az első napokon az orosz támadást kellett kivédeni, itt sebesült meg az 1. század 3. szakaszparancsnoka, Haupt Imre tartalékos zászlós.²⁷ Szeptember 1-jén támadásba mentek át, majd ezt követően állásharc alakult ki. Az újabb erős orosz támadás hatására az ezred visszavonta századait. Az I. zászlóalj 1. százada maradt utolsónak, de Bella Jenő főhadnagy századparancsnok több katonájával együtt már nem tudott visszavonulni. A vonalban esett el, fejlövést kapott. Az elesetteket Pietrokow község keleti részén lévő erdő mellett az orosz katonák temették el.

Az ezred parancsnoka 3. osztályú hadiékítményes Katonai Érdemkereszt kitüntetésre terjesztette fel, melyet jóváhagytak.²⁸ A kitüntetést szüleinek adták át Budapesten. Sopronban, a főreál gimnázium háborúban elesett öregdiákjainak emléktáblájára felkerült a neve.²⁹ A tábla jelenleg nem található. Ugyancsak szerepelt Bella Jenő neve a katonai Főreáliskola elesetteinek emléktábláján, amely valószínűleg szintén megsemmisült.

Péteri Takács Gábor huszárkapitány

Családi háttere és tanulmányai

Péteri Takács Gábor Sopronban született 1877. október 17-én, polgárosodott nemesi családban (3. kép). A család a nemességét I. Ferdinánd királytól kapta 1554 júniusában. A nemesi összeírások során az adománylevelek lapjain minden esetben igazolták származásukat.³⁰ Anyja Varsányi Amália. Apja dr. Takács Dénes (1839–1902), nyugdíjazása előtt törvényszéki bírósági elnök volt Sopronban. Répceszemerén született, a soproni líceumban tanult. Jogot hallgatott Bécsben és Budapesten, az ügyvédi vizsgát 1864-ben tette le. Állami szolgálatba lépett, 1867-ben szolgabíró, 1869-ben törvényszéki ülnök, majd bíró, 1890-től elnök.

²⁴ Burza Árpád őrnagy a háború után címzetes tábornok. 1917–18-ban a soproni pótzászlóalj parancsnoka.

²⁵ Takács Antal hadapród 1914. nov. 18-án megsebesült és a kórházban meghalt.

²⁶ „A soproni 18. honvéd gyalogezred háborús története” Hadtörténeti Levéltár I. Világháború II/595. 6. számú doboz

²⁷ Haupt Imre tartalékos zászlós 1914. nov. 18-án elesett.

²⁸ Rendeleti Közlöny: 2/1915. 01. 13.

²⁹ Főreál Gimnáziumi Értesítő: 1927.

³⁰ Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedéki táblákkal” XI. kötet Budapest, 1863.

3. kép. Takáts Gábor huszárcapitány

Legidősebb bátyja, ifj. Takáts Dénes is a jogi pályát választotta, miután államvizsgázott. 1901-től kinevezték Büntető Törvényszéki aljegyzőnek Sopronba, 1906-tól pedig a Pestvidéki Királyi Ügyészségen kapott megbízatást, vezető ügyészi beosztásban.³¹ Még két testvére volt, nővére, Valéria (férjezett Károlyi Endréné) és Elemér nevű öccse, aki szintén jogi pályára készült. A családban széles körben ismert péteri Takáts Gábor nevű nagybácsi, aki 1835-ben a cs. kir. 9. „Miklós cár” huszárezredből ment nyugdíjba mint alezredes. A cs. kir. 5. „Radeczky” huszárezredből helyezték át, és I. Miklós orosz cártól a Szent Szaniszló Rend 3. osztályú kitüntetését kapta meg.³² Az ifjú Takáts Gábor pályaválasztását valószínűleg nagyban befolyásolta a nagybátyjáról szóló elbeszélések.

Takáts Gábor az elemi iskola után a soproni líceumban kezdett tanulni. Osztálytársai tudták, hogy katona akar lenni. Nyáron úszott, a családi nyaralások során lovaglással is próbálkozott. Rendszeresen kerékpározott, télen korcsolyázott, síelt. Foglalkozott atlétikával, jó tornász volt. Részt vett az iskola vívósakkörének tevékenységében, löni is megtanult. Tanulmányait sem hanyagolta el, minden tárgyból jeles, vagy jó szintet ért el.

³¹ Soproni Levéltár XIII/26. sz. anyag

³² Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes Wien 1834.

Németül anyanyelvi szinten beszélt, írt, olvasott.³³ Tanárai törekvését méltányolták, igyekeztek felkészíteni a szükséges tantárgyakból a továbbtanulásra. Jól érettségizett 1895-ben. Jelentkezett Bécsűjhelyre, a Katonai Mária Terézia Akadémiára. A német nyelvű szóbeli és írásbeli vizsgákon igen jól megfelelt, testnevelési vizsgái is kiválóra sikerültek. A Katonai Akadémiát 1895. október 1-től kezdte el. A három év során folyamatosan jól teljesítette a követelményeket. A záró vizsgákat igen jó eredménnyel tette le. Hadnagyi rendfokozatban avatták fel 1898. aug. 18-án és kinevezték a cs. és kir. 13. huszárezredhez Kecskemétre.

Szolgálata a háborúig

Takáts Gábor huszárhadnagy 1898. okt. 1-jén jelentkezett szolgálatra Kecskeméten, a cs. és kir. 13. huszárezred pótszázad parancsnokánál. Pár napig tartózkodott a városban, majd indult Galíciába, Jaroslau kisvárosban állomásozó ezredéhez. Az új tisztet Feigl Endre huszárezredes, az ezred parancsnoka fogadta.

A cs. és kir. 13. huszárezredet³⁴ 1859. május 10-én szervezett önkéntes könnyű lovashadosztály, valamint az 1859. aug. 17-én alakított hasonló lovashadosztály összevonásával, ezredé történő átszervezésével állították fel. Az ezred első parancsnoka galántai gróf Eszterházy Sándor ezredes volt és hosszabb ideig állomásoztak Welsben. Első névadó tulajdonosuk herceg Liechtenstein Frigyes lovassági tábornok.³⁵ Ütközetbe 1866-ban, Itáliában kerültek. Pulz Johann ezredes lovas dandárjába beosztva részt vettek Custozánál az olasz hadsereg legyőzésében. Az ezredet 1862. ápr. 8-tól gróf Szapáry László ezredes vezette. Az ezred tulajdonosa 1900. máj. 4-től Vilmos porosz herceg, trónörökös lett. A cs. és kir. 13. huszárezred Jaroslauból Lancutba került át, innen tértek vissza Magyarországra. Az ezredtörzs és a II. osztály Székesfehérváron, a I. osztály Tolnán állomásozott. A pótszázad, a tartalék, a kiképzés folyamatosan Kecskeméten települt.

Feigl Endre ezredes az ezredtörténet ismertetése, a vezető tisztek bemutatása után századszolgálatra osztotta be az érkezett új tiszteket és vezényelte a dandár tiszti iskolára, a lovaglós tanfolyam elvégzésére. Takáts Gábor huszárhadnagy jól lovagolt, tudott a lóval bánni, bár ismeretei még hiányosak voltak. Versenyeken nem indult, az ezredversenyekre benevezett, eredményei nem voltak számottevőek. Elkezdte a dandártiszti iskolát, ahol az elméleti vizsgákon „igen jó” eredményeket ért el. A gyakorlati vizsgákon viszont csak „megfelelő” értékelést kapott. A tanfolyamon a gyakorlati tárgyakból a következő évben újra vizsgázott, most „jó” eredménnyel végzett.³⁶ Századbeosztott tisztként, illetve az altiszti iskolán tanárként teljesített szolgálatot. A Jubileumi Emlékérem kitüntetését 1898. dec. 2-án kapta meg, a császár és király uralkodásának 50 éves évfordulója alkalmával. Az ezrednél 1902. november 1-jén főhadnaggyá lépett elő. A minősítéseiben minden év során igyekvő, jó hozzáállású, jó elméleti tudású tisztként jellemezték. Parancsnokai elfo-

³³ Soproni Evangélikus Líceum évkönyvei 1887–1895.

³⁴ DERNYÉY (SZLÁVIK) György: A Jász-Kun huszárezred története. Budapest, 1941.

³⁵ Herceg Liechtenstein Frigyes lovassági tábornok ezredtulajdonos 1861. okt. 25-től 1885. máj. 1-ig.

³⁶ Hadtörténeti Levéltár Tiszti anyakönyvi lap 9300.

gadták és támogatták jelentkezését a Hadi Akadémiára. Felvételi vizsgán elérte a jó szintet, mivel német nyelvtudása is jó volt, 1903. okt. 1-től újra Bécsbe költözött a Vezérkari tiszti iskola elvégzésére.

Két nehéz, tanulással, gyakorlatokkal teli évet töltött el Bécsben. A vezérkarhoz jelölt tisztek katonai tárgyakat, nyelveket tanultak. Hadseregszervezés, hadtörténelem, vezérkari szolgálati ismeret, vezetési ismeretek, tereptan, stratégia, taktika, erődítéstan (műszaki), aknász, utász, árkász, hidász ismeretek szerepeltek. A nyelvoktatás keretében a francia, olasz, orosz volt elsősorban, illetve egy szabadon választott nyelv a Monarchia valamely nemzetiségének nyelve közül (szlovák, román, horvát). Anyagában nem szerepel, ezek közül melyiket tanulta, vagy melyiket kellett használnia. Nyelvismeretével kapcsolatban feljegyezték, hogy beszél franciául. Naponta volt lovagló óra, több esetben a Práter területén. Az oktatás általában reggel 7 órakor kezdődött és késő délután ért véget. Este harcászati, hadművelleti írásbeli feladatokat oldottak meg, vázlatokat, térképeket rajzoltak. A jelölteket osztályozták, eredményességi sorrendet állapítottak meg közöttük, mely a későbbi szolgálati beosztást nagyban befolyásolta. Takáts Gábor huszárfőhadnagy a Hadi iskolán jól teljesített, „igen jó” eredménnyel vizsgázott. Az éves „császár” gyakorlaton ellenőrző tisztként szerepelt.

Miután jelentését leadta, a debreceni magyar királyi honvéd lovasdandárhoz vezényelték vezérkari szolgálati gyakorlatra, 1905. november 1-jén. Két év után, 1907. november 1-jén Gyulafehérvár következett, a cs. és kir. 69. dandárparancsnoksághoz kapott beosztást. A dandár parancsnoka, gróf Scheuchentuel Viktor (1857–1938) tábornok fogadta, törzsmunkára osztotta be.³⁷ Szolgálati tevékenységéről jó minősítést adott. A dandár a cs. és kir. 35. hadosztály kötelékébe tartozott, mely Kolozsváron állomásozott. A négyévi gyakorlati időszak után azonban nem vették át vezérkari szolgálatba. Megkapta a Bronz Katonai Érdemérem kitüntetését, vörös szalagon, majd visszavezényelték lovas-tiszti szolgálatba. 1909. év elején rövid ideig Nagyszebenben, a cs. és kir. 12. huszárezred állományába került, a törzsnél dolgozott.³⁸ Az ezrednél kapta meg a császár és király trónra lépésének 60 éves évfordulójára alapított Jubileumi Keresztet 1908. dec. 1-jén. Az év során, május 1-jén Miskolcra helyezték át a cs. és kir. 15. huszárezredhez. Századtisztként az önkéntes iskola tanáraként, az altiszti iskola parancsnokaként szolgált.

Az ezredtől vezényelték Királyhidára, lövő és géppuskakezelő tanfolyamra és a géppuska parancsnoki vizsgát is letette. Az ezredhez visszatérve géppuskás szakasziparancsnok volt. 1911 júliusában a cs. és kir. 7. „Vilmos német császár és porosz király” huszárezredhez került Nyíregyházára. Géppuskás osztag parancsnokának nevezték ki. A cs. és kir. 7. huszárezredtől a géppuskás osztagot áthelyezték a cs. és kir. 10. „Friedrich Wilhelm porosz király” huszárezredhez, 1912. szeptember hó folyamán (parancsnok: Alois Ritter Klepsch-Kloth von Roden ezredes, 1863–1957) Az ezredtörzs Budapesten állomásozott. A pótszázad, a tartalék és a hadkiegészítő Székesfehérváron települt.

³⁷ Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer für 1905. Wien 1904.

³⁸ Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer für 1910. Wien 1909.

A háború

A cs. és kir. 10. huszárezred a részleges mozgósításra, valamint a déli határvidékre, Mitrovica városba történő elvonulásra 1914. július 28-án kapta meg az utasítást.

Az ezred rövid idő alatt készenlétkben állt, az I. osztály 1. százada július 30-án, a József pályaudvaron megkezdte a bevagonírozást és indultak rendeltetési helyükre.

Az ezred parancsnoka: Markovits Kálmán alezredes

- Segédtiszt: Strosser Ákos kapitány
- I. osztály parancsnoka: Pust Jenő őrnagy
- II. osztály parancsnoka: dálnokfalvi Bartha Imre alezredes
- Géppuskás osztag parancsnok: Takáts Gábor kapitány, beosztottjai: tasnádi Szántay Jenő kapitány és margittai Margittay József főhadnagy

Az első szerelvény 1914. aug. 31-én késő este érkezett Mitrovicába. A mozgósított, háborúba induló huszártisztek arany zsinóros, világoskék atillában, prémes, világoskék mentében, zsinóros veres nadrágban voltak felöltözve. A csákó viaszosvászonnal bevonva, vállukon az aranyozott kartus. Az ezred Mitrovica mellett, kukulevici falunál gyülekezett, bevárva a hadosztály több alakulatának beérkezését. A hadosztály parancsnoka: Mayr Viktor tábornok (1852–1933), a 4. dandár parancsnoka: Losert Gusztáv tábornok (1858–1922), a 8. dandár parancsnoka: Bauer Viktor ezredes (1867–1937).³⁹

Székesfehérvárról a kiegészítés aug. 3-án érkezett. Az ezred feladata a Száva folyó biztosítása volt. Egy-egy szakasz átment a folyón, de a géppuskások bevetésre nem kerültek. Augusztus 18-án Zágráb – Cilli – Bécs – Prerau – Odenberg – Jaroslau útvonalon indultak Galíciába. Lubaczow állomáson rakodtak ki és a cs. és kir. 4. Hadsereg kötelékében kaptak beosztást. A kirakódó helyről lóháton indultak Tomasow irányába. Részt vettek a komarowi ütközetben, majd az azt követő előrenyomulásban és a visszavonulásban is.⁴⁰ Fő feladatuk a hadsereg szárnyának biztosítását kapták, valamint összeköttetést kellett tartaniuk a cs. és kir. 3. Hadsereggel. Az ezred, és benne a géppuskás osztag szinte állandóan igénybe volt véve. Orosz támadások elhárításában, felderítő műveletek biztosításában, előőrsök védelmében vették igénybe őket. A géppuskás osztag mindig az utolsók között vonult hátrafelé. Takáts Gábor kapitány és Szántay Jenő kapitány október hó folyamán Bronz Katonai Érdemrendet kapott hadi szalagon. Szántay kapitány megsebesült és helyére a 1. századtól alsó-mátyásföldi báró Matyasovszky Zoltán került.

A lovashadosztályt december 1-jén kivonták a XI. hadtest alárendeltségéből és új feladatot kaptak az induló hadjáratban.⁴¹ A lapanowi – limanowai hadjárat során, dec. 6–8. között a cs. és kir. 10. huszárezredből báró Fiath Béla kapitány vezetésével különítményben, Alt-Sandec, majd Neu-Sandec elfoglalására induló különítményben a géppuskások is ott voltak. A cs. és kir. 10. lovashadosztály, benne a cs. és kir. 10. huszárezred Limanowánál, a jablonieci hegyen létesített gyenge védővonalba került. December 10-én este a cs. és kir. 10. huszárezred is a védővonalban volt. A hegygerincen lévő 2. sz. védelmi

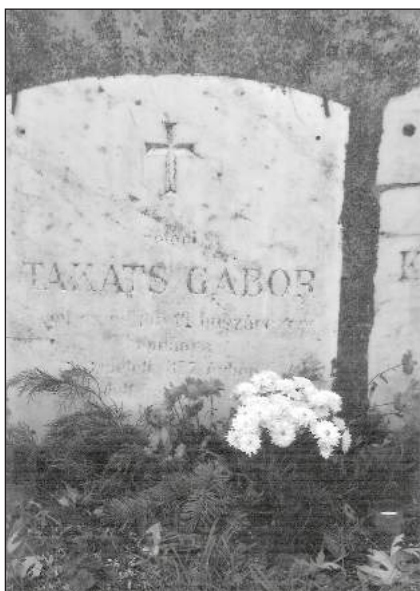
³⁹ Kozma Miklós: Egy csapattiszt naplója. Budapest, 1931.

⁴⁰ Kozma Miklós: Egy csapattiszt naplója. Budapest 1931.

⁴¹ A Világháború 1914–1918. VII. kötet. Hadtörténeti Levéltár Budapest 1937.

szakaszon Hertelendy Miklós huszárkapitány volt a parancsnok. Ide került még az ezred 5. százada, a cs. és kir. 59. gyalogezred egy része, a cs. kir. 34. Landwehr gyalogezred egy százada, a 212. Landstrum zászlóalj fél százada. Ezen a védővonalon kerültek állásba a 10. huszárezred géppuskái.⁴² Az osztag és az 1. szakasz parancsnoka Takáts Gábor kapitány, a 2. szakasz parancsnoka Margittay József főhadnagy volt. A két szakasz kb. 150–180 méter távolságban helyezkedett el. Az állás elfoglalása után Takáts Gábor felkereste a 2. szakaszt, tájékoztatta beosztottjait, hogy kb. reggel 6 óra körül érkezik a váltó alakulat. Támadás esetén addig tartani kell az állásokat. „A belünket itt lehet hagyni, a géppuskákat nem!” közölte, majd beosztottjaitól elkészönve hozzátette: „Isten adja, hogy megérjük a hajnalt”. Az állásához visszatérve éberségre intette huszárait. Az orosz támadás kora hajnalban kezdődött, visszaszorították a védőket, elfoglalták a géppuskákat. Takáts Gábor kapitány az irányzó eleste után a géppuska mögé feküdt, lőtte a támadó oroszokat. Homloklövést kapott, azonnal meghalt.⁴³

Az elesett tiszteket Tymbarkban temették el. Takáts Gábor kapitány földi maradványait a család hazahozatta, jelenleg Ostffyasszonyfán van eltemetve (4. kép). Halálát a 121. sz. (1915. 02. 06.) veszteséglista közölte. Az ezredparancsnokság az ütközet után 3. osztályú Vaskorona Rend kitüntetésre terjesztette fel. A kitüntetést feleségének adták át.⁴⁴ A soproni Berzsenyi Dániel Gimnázium és az evangélikus templom falain elhelyezett márvány emléktáblákra rávésték nevét az I. Világháború hősi halottai közé.

4. kép. Takáts Gábor huszárkapitány sírja (Horváth Sándor gyűjteményéből)

⁴² *Julier Ferenc*: Limanowa. Budapest, 1937.

⁴³ *Landauer Béla*: Glória – A géppuska hőse. Budapest, 1916.

⁴⁴ Kitüntetési javaslat: 109084 számon, Hadtörténeti Levéltár

Nagyzsadányi (Gayer) Endre 1915 október 3-án született Sopronban. Középiskoláját a soproni Evangélikus Líceumban (ma: Berzsenyi Dániel Evangélikus (Líceum) Gimnázium, Szakképző Iskola) végezte. Egyetemi tanulmányait szintén Sopronban, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karán folytatta, kohómérnöki diplomáját 1941. február 19-én kapta kézhez.

Még tanulmányai közben 1940. július 1-től a Magyar Vagon és Gépgyár RT győri vas- és acélöntödéjében helyezkedett el, ahol üzemmérnökként az elektroacél-gyártás, szürke- és acélöntvény, valamint fémöntvény gyártással kapcsolatos mérnöki munkát végezte 1945-ig. Időközben, 1944-ben megnősült, házasságából két leány, Klára és Edit született (1. kép).

1. kép. Nagyzsadányi Endre 1966-ban, feleségével és két lányával

¹ A visszaemlékezéshez felhasznált források: *Macher Frigyes*: Nagyzsadányi Endre (1915–1987). Bányászati és Kohászati Lapok. Öntöde 38. (120.) évf. (1987) 8-9. sz. 200.; *Macher Frigyes*: Nagyzsadányi Endre (1915–1987). Soproni Szemle 41 (1987), 367–369.; *Nagyzsadányi Endre: Önéletrajz*, 1983.11.23. Kézirat a Szerző tulajdonában; [*Macher Frigyes*]: Az OMBKE soproni csoportjának története. Kézirat a Szerző tulajdonában; [*Macher Frigyes*]: A Soproni Vasöntöde története. Kézirat a Szerző tulajdonában.

1945. április 15-től a soproni Vasárgyár Rt. öntödei osztályán mint üzemmérnök állt alkalmazásba, majd 1948-tól már üzemvezetőként dolgozott tovább. Ebben az időszakban – a jóvátételi szerződés alapján – a gyár a Szovjet Vállalatok Magyarországi Trösztje irányítása alatt állt. A volt részvénytársaság 1952. október 31-én került a Magyar Állam tulajdonába, majd hét hónap múlva két önálló vállalattá alakult: Soproni Vasárgyár és Soproni Vasöntöde néven. A következő évtizedekben egymást követték az átszervezések, valamint korszerűsítési és fejlesztési tervek. 1959-ben mind két céget a budapesti ELZETT-hez csatolták. A soproni vasöntöde 1963-ban a megalakult Öntödei Vállalat „05”-ös gyáregysége lett, egészen 1984. december 31-ig.²

Nagyzsadányi Endre, élete és munkássága összeforrt a Soproni Vasöntöde történetével, az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület (OMBKE) Öntödei Szakosztály, illetve soproni csoportjának egyesületi életével, és számos városi és tudományos társadalmi szervezet működésével. Főmérnöki megbízatását 1948. szeptember 1-jén kapta, amely beosztásban 1969. november 30-ig dolgozott. 1969. december 1-től 1976. december 31-ig, nyugdíjba vonulásáig, igazgatóként dolgozott. Sok éven át a gyár egyetlen okleveles mérnökeként vezette az öntödét. Az ő feladata volt elsősorban a háború utáni termelés beindítása és az üzemi munka megszervezése. Ebben az időszakban különösen fontos volt az ország háborús kárainak helyreállításával, a lakások újjáépítésével és a jóvátétellel kapcsolatos öntvények gyártásának megszervezése. Továbbá fontos feladat volt a munkakörülmények javítása, a nehéz fizikai munka kisgépesítésekkel való könnyítése.

Működési ideje alatt számtalan fejlesztési terv készült a soproni vasöntödére, amelyekben ő is nagy szerepet vállalt. Így volt ez amikor még a szovjetek a dugattyúgyűrűgyártást kívánták előtérbe helyezni, vagy amikor a fekete temperöntvények gyártásának felfejlesztését tűzték ki célul 1960-ban. Ezek a tervek azonban anyagi lehetőségek hiányában még nem valósultak meg. Amikor néhány évvel később az ipari igények kikényszerítették az öntödei kapacitások növelését, két fejlesztési koncepció ütközött egymással: új öntöde építése, de nem Sopronban, hanem Salgótarjánban, vagy csak rekonstrukció az Öntödei Vállalat keretében Sopronban. Abban, hogy mégis a soproni öntöde mellett döntöttek 1963-ban, és engedélyezték a 12.000 tonnás, 300 millió forintos beruházási tervet, jelentős szerepet játszott Varga István igazgató és Nagyzsadányi Endre főmérnök kiállása. Így Nagyzsadányi lett az 1965–1969 közti rekonstrukció beruházási főmérnöke. Ez a soproni vasöntödét Közép-Európa egyik legjobban gépesített öntödéjévé tette.

Nagyzsadányi 1967 októberében az indukciós kemencék telepítésének helyén súlyos üzemi balesetet, lábtörést szenvedett, és 10 hónapig távol kényszerült maradni a munkától. Visszatérése után nem sokkal az igazgatói teendők átvétele, az igazgatói feladatok ellátása, továbbá az új gyártási technológiák sikeres bevezetése lett feladata.

Szakirodalmi munkára nemigen jutott ideje, mert egész szakmai tevékenységét a közvetlen termelésben végezte. Egy jelentősebb szakmai írása ismert, amelyet a Mérnök Továbbképző Intézet kiadásában jelent meg 1954-ben, címe: *A fekete temperöntvények*

² A vasöntöde történetéről részletesen lásd a szerző tanulmányát a Soproni Szemle 2015. évi 3. számában.

gyártásának üzemi tapasztalatai. Ebben elsőnek foglalta össze az akkor még hazánkban újnak számító technológiát.

Jelentős szerepe volt abban, hogy az OMBKE anyaegyesület újjáalakulása után, 1945-ben a soproni egyetemen is megindult az egyesületi élet, melyhez 1958-ban a soproni üzemek dolgozói is csatlakoztak. Ekkor Esztó Péter volt az egyesület elnöke, alelnöke pedig Nagyzsádányi Endre; míg titkára a Bányászati Múzeumból jól ismert Faller Gusztáv volt. Ebben az időszakban az összejöveteleken elsősorban bányászati előadások hangzottak el. 1959-ben, amikor a Bányamérnöki Kar is Miskolcra költözött, a Sopronban maradt egyesületi tagok a Gépipari Tudományos Egyesület keretén belül végezték tovább tevékenységüket.

Az OMBKE Öntödei Szakosztályának önálló helyi csoportja 1964-ben 18 fővel alakult meg, amelynek elnöke Nagyzsádányi Endre; titkára dr. Macher Frigyes lett. Számos országos rendezvény fűződött kettejük szervezéséhez, mint például Színkép Elemző Vándorgyűlés (1958., 1966.), Soproni Temperöntési és Mintakészítési Napok (1968 és 1985 között több alkalommal). Többször ülésezett Sopronban a Nemzetközi Öntőszövetség munkabizottsága is (bentonit b. 1971; temperöntvény b. 1972). Az egyesület 1965-ben és 1970-ben itt tartotta országos választmányi ülését (2. kép).

2. kép. Dr. Macher Friggyessel az 1970-es években

Nagyzsadányi Endre a helyi csoport működésénél, nagy figyelmet fordított a szakmai előadások mellett a hagyományok őrzésére, az öntöde történetének megörökítésére. Nagy értékű az a feljegyzés, amelyet a gyár alapításának 75. évfordulója kapcsán 1985-ben Tislér István nyugdíjas üzemvezetőjével az 1920–1945 közti öntödei viszonyokról folytatott beszélgetéseiről készített. Segítette, hogy az 1970-es években az öntöde használaton kívülre helyezett eszközeiből néhány az Öntödei Múzeumba kerüljön. Feladatának tekintette a fiatal pályakezdők támogatását, szakmai tudásra, becsületes munkára, emberiségre való nevelését. Életével példát mutatott, amelyet számos szakmai és társadalmi kitüntetéssel ismertek el: 1959-ben és 1967-ben A kohászat kiváló dolgozója, 1964-ben Kiváló Kohász, 1975-ben a Munka érdemrend ezüst fokozat kitüntetésben részesült. Ezen kívül több egyesület, illetve társadalmi szervezet kitüntetését is megkapta. Így a Gépipari Tudományos Egyesület, a Magyar Kémikusok Egyesülete, az MTESZ Megyei, valamint az OMBKE Kerpely Antal és Zorkóczy Samu Emlékérmét.

Több soproni szervezetnek is tagja volt, így a TIT-nek, a Kitaibel Pál Természettudományi Asztaltársaságnak és a Soproni Városszépítő Egyesületnek. Az Egyesület vezetősége az 1987. május 28-ára kitűzött Újraélesztő Közgyűlésre Nagyzsadányi Endrét alelnöknek jelölte. A június 11-én megtartott Közgyűlés jelöltjei között azonban már hiába keressük a nevét: 1987. április 25-én rövid betegeskedés után a győri Kórházban szíve örökre megszűnt dobogni.

Az Öntödei Szakosztály helyi szervezetének irányításában – legjobb barátjával, dr. Macher Frigyessel való együttműködésben – végzett tevékenysége országos és nemzetközi hírnévhez segítette a soproni szakmai rendezvényeket. Munkájában sosem fáradt el, lendületesen fiatalos tenni akarással beszélt még néhány héttel halála előtt is az egyesületnek a város érdekeiben végzendő teendőiről.

A szakma JÓ SZERENCSE! köszöntéssel búcsúzott tőle a soproni evangélikus temetőben 1987. április 30-án.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

KRISCH ANDRÁS

Vizi László Tamás: „Kövesd példájokat vitéz eleidnek...” A magyar nemesi felkelés a francia háborúk időszakában, különös tekintettel Székesfehérvár és Fejér vármegye inszurrekciós szerepére Székesfehérvár, Városi Levéltár és Kutatóintézet, 2014. 298 p.

A napóleoni háborúk és az ország nyugati vármegyéi francia megszállásának kutatása a kétszázadik évforduló alkalmával reneszánszát élte Magyarországon. A Habsburg Birodalom és Franciaország közötti, több mint két évtizedes háborúskodásban az 1809-es év elsősorban a győri csata kapcsán került be a hazai köztudatba.¹ Ebből az alkalomból, 2009-ben több konferenciát tartottak és azt követően számos mű jelent meg, köztük a most bemutatandó tanulmánykötet is.

Vizi László Tamás, a Kodolányi János Főiskola rektorhelyettese azon kutatók közé tartozik, aki immár több évtizede kutatja és publikálja ennek az időszaknak az eseményeit. Jelen kötetben Székesfehérvár és Fejér vármegye példáján mutatja be és összegzi az utolsó nemesi felkelés eseményeit, egyúttal feltárja és a lehetőségek szerint tisztázza azokat a tévhiteket, amik ennek kapcsán a köztudatban élnek.

A kötet általános bevezetője azonban túllép az előbb említett két közigazgatási egységen és bemutatja Magyarország területi, politikai, társadalmi és katonai viszonyait a török kiűzésétől a francia háborúig. A mű első részében a szerző a tárgyalt témakört, a nemesi felkelést megelőző időszakot helyezi kontextusba. A két közigazgatási egység (Székesfehérvár és Fejér vármegye) merőben más utat járt be, mint például Sopron vagy Sopron vármegye, illetve a királyi Magyarország további, északi vármegyéi. A török uralom alóli felszabadító harcok után, a végigpusztított területen, elsősorban az élet normális mederbe terelése volt a legfőbb feladat. Jelentős volt a lakosság betelepítése, aminek során németekkel, tótokkal, rácokkal népesítették be a vidéket. Az Újszerzeményi Bizottságnak köszönhetően átalakult a megyei nemesség összetétele, főleg az udvarhű nemesek kerültek pozícióba. A harcok befejeződése után Székesfehérvár a 18. században nyerte el a barokk város képét, ami Sopronban már az 1676-os nagy tűzvész után megtörtént.

A következő nagyobb egységben a szerző a Habsburg Birodalom és Franciaország közt 1792-ben beállt és utána is szinte folyamatos háborús időszakot mutatja be. A köztársasági, majd császári Franciaország ellen szerveződött háborús koalícióknak egy kivételével Ausztria is tagja volt. A katonai vereségek mellett azonban a korban megfigyelhető egy je-

¹ A csatáról Petőfi Sándor: A nép nevében (1847) című versében szólt, magát az eseményt, a „futást”, maró gúnnyal említve.

lentős mezőgazdasági konjunktúra is. A megnövekedett hadi kiadások következményeként viszont megugrott az államháztartás deficitje, kezelhetetlenné vált az infláció, a birodalmat elárasztotta az elértéktelenedő papírpénz. Magyarország a francia háborúból nem csak a ráeső reguláris katonai kontingenssel, hanem pénzzel, gabonával és egyéb nyersanyagokkal is kivette a részét. És persze a nemesi felkeléssel, hiszen a nemességnek az ország védelme érdekében az Aranybulla óta katonai kötelezettségei voltak. Ez a „vérrel való adózás”, ami egészen a 19. század közepéig hivatkozási alapul szolgált a magyar nemesség egyéb adók alóli mentességéhez. A francia háborúk alatt négyszer is egybehívott csapatokat valójában csak egy alkalommal, 1809-ben vetették be. Egyben ez volt a nemesi felkelők utolsó fellépése a történelem színpadán.

Vizi László Tamás részletesen bemutatja a nemesi felkelés törvényi szabályozásának hátterét, az Aranybullától az 1809-es ütközetig. A kötet példás levéltári kutatásokon alapulva a Fejér vármegyei felkelők történetére koncentrál. 1809 tavaszán a Fejér megyei inszurgensek létszáma 627 fő (327 lovas és 300 gyalogos) volt. Soproni párhuzamként érdemes megemlíteni, hogy Sopronból és a vármegyéből 375-en a soproni lovasosztályban, gyalogosan pedig 460-an (összesen 835 fő) vonultak be. A soproni lovasok közül a győri csatában elesett vagy megsebesült 51 fő.²

A nemesi felkelők felszerelésének, zsoldjának előteremtéséhez nagy segítséget jelentettek a szabad felajánlások. A nemesség és a polgárság azon része, amely ezt megtehetette, nemcsak pénzt, hanem többek között lovat, öltözetet is felajánlott a nemesi felkelő hadsereg részére. Fejér vármegye közgyűlése fél óra alatt 40.000 Ft-ot ajánlott fel inszurrekciós célra. Hasonló eset történt Sopron vármegyében is: az 1809. március 3-án megtartott közönséges gyűlésen a nádor serkentésére összesen több mint 43.600 forintot ajánlottak fel. A Sopron vármegyei nemesség felajánlásaival támogatta a reguláris haderőt is.³

A nemesek összeírása a törvényi előírásoknak megfelelően 1809 legelején ország-szerte lezajlott. Vizi kutatásai is megerősítik, hogy az európai átlaghoz képest a társadalmon belül kimagasló az arányuk, ugyanakkor a magyar nemesség zömének vagyoni helyzete nem tette lehetővé gazdasága elhagyását, még kevésbé a saját költségén való katonáskodást. Így a felszerelés előteremtése a vármegyék pénztárát sújtotta. A felkelők (inszurgensek) felszerelése alapvetően megegyezett a reguláris császári katonákéval, a felkelő gyalogosok azonban kardot is hordtak. Az Udvari Haditanács ennek leszállítását nem tudta vállalni, így a magyar nemesnek sok esetben saját kardjával kellett hadba vonulnia.

Mint azt a szerző megállapítja a magyar nemesi felkelés szervezete, felszereltsége, kiképzettsége és harcértéke nem érhetett el a modern európai haderőkéét, különösen nem a franciáét. Viszont, ahol a nemesek bevetésre kerültek, ott többnyire igyekeztek helytállni, elsősorban a portyázásokban voltak a főerők hasznára. Vizi könyvében a legújabb kutatásokra hivatkozva hangsúlyozza, hogy téves az a magyar közvéleményben magát so-

² R. Kiss István: Az utolsó nemesi felkelés. II. kötet, Budapest, 1911, 168.

³ Krisch András: Az 1809-es francia megszállás levéltári iratanyaga a Soproni Levéltárban. In: Közgýűjteményi Tudományos Napok I. Sopron. OSzK-Gondolat. Budapest, 2005, 66.

káig fenntartó állítás, mely szerint a győri csatavesztés okozói a nemesi felkelők voltak. Rámutat, hogy a vereségért sokkal inkább az a császári hadvezetés felelős, amely már az ütközet előtt elkövette mindazon mulasztásokat, amelyek később az egész harc kimeneteletét befolyásolták. Ilyen volt a ménfői és a csanaki dombok teljesen érthetetlen feladása és az a kapitális hiba, hogy János főherceg vezérkari főnökének, Laval Nugent tábornoknak a hanyagsága miatt az osztrák hadseregnek semmiféle haditerve nem volt, amikor harcba bocsátkozott! Nem segítette az összecsapás sikeres megvívását az sem, hogy János és József főhercegek között vita alakult ki a főparancsnokság kérdéséről. A vesztes csata bűnbakjának már akkoriban a felkelő nemességet kiáltották ki, holott jóval nagyobb felelősség terhelte a reguláris hadsereg vezetését.

A magyar nemesség a lehetőségekhez mérten helytállt, sőt többen hőstettek is véghezvittek. Csak vereséget eredményezhetett a rosszul kiválasztott csatamező, a gyengén felszerelt és kiképzetlen nemesi seregek bevetése, amelyek egy része ugyan hősiiesen harcolt, egy másik részük viszont látván, hogy a csata elveszett, Budáig szaladt. Ez a „futás” volt az a momentum, ami az utókorban erősen megmaradt. Kossuth Lajos 1843-ban a Pesti Hírlap egy vezércikkében ezt egyenesen történelmünk legsötétebb, koromfekete napjának nevezte. Jókai Mór Névtelen vár című regényében viszont, Kisfaludy Sándor emlékiratait is felhasználva igyekezett a győri csatavesztés objektív okait bemutatni. Persze azt is hozzá kell tennünk, hogy olyan csapatok szaladtak Budáig, amelyek késői érkezésük miatt a csatában részt sem vettek, parancs hiányában pedig túl jól sikerült a visszavonulásuk.

Sikertörténet viszont a győri vártól nyugatra elhelyezkedő sánctáborban visszamaradt Meskó József tábornok és hadosztályának kitörése. Nekik sikerült áttörni a francia vonalakon, és a Balaton déli partját is érintve egyesülniük a Komáromhoz visszavonult főerőkkel. Eközben több francia foglyot ejtettek, számos osztrák és magyar hadifoglyot pedig kiszabadítottak.

A soproni olvasóknak érdemes megjegyezni, hogy a győri csatának közvetve hatása volt városunkra is. Sopron már 1809. május 29. óta francia kézen volt, s itt a megszállók jelentős kapacitású egészségügyi létesítményeket hoztak létre. A június 14-i győri csatát követő negyedik, ötödik napon érkeztek a városba az első sebesültek. Június 19-én 349, június 20-án pedig már 620 ápolat volt a soproni kórházakban. Sopron azonban nemcsak mint jelentős egészségügyi központ vette ki részét a megszállásból.⁴ A kötetben is említett znaimi fegyverszünet megkötése után Sopronba a Durutte hadosztály vonult be. A katonákat a polgárság házaiba és a Pihenőkereszt környékén felállított barakktáborokba szállásolták be. Ennek befogadóképessége elérte a 6.000 főt. A tábornok tervszerűen építették fel, egész utcákat alakítottak ki. A lakosság csodájára járt a mesterien megépített barakkvárosnak. Fabricius Endre tanácsstag szerint a városnak és a vármegyének naponta 16 ökröt, 130 akó bort kellett beszolgáltatnia az itt elszállásolt katonák számára, ezen felül lisztet, zsírt, lencsét, babot és sőt kellett adnia. Az októberben megkezdődött fokozatos kivonulásokkal a tábor sorsa megpecsételődött. A város a kiürített barakktábornak novem-

⁴ Krisch András: Sopron a francia megszállás alatt 1809-ben. Soproni Szemle 56 (2002), 106.

ber 1-jén felmérte, ekkor 545 barakkból, illetve házikóból állt a tábor, majd november 6-án reggel 9-kor a tiszti barakkokkal megkezdték az épületek elárverezését.⁵

A megszállás után az uralkodó az utolsó nemesi felkelést is feloszlatta. A hazatérő felkelőket a lakosság ovációval fogadta. A kötet említi, hogy a nemesi felkelés 1809-es bevetése után az újrászabályozás kérdése még a reformkorban is szóba került, az országgyűlések közönsége azonban már nem a múlttal, hanem a polgári átalakulás reformjával kívánt foglalkozni. Az 1848-as polgári átalakulás pedig végleg megszüntette a nemesi felkelés intézményét.

A bőséges levéltári forrásanyagra alapozott könyvet a legfontosabb dokumentumokat közlő függelék gazdagítja, húsz oldalas irodalomjegyzék egészíti ki, angol, francia és német nyelvű rezümé zárja.

Vizi László Tamás tanulmánykötetében alapvetően Székesfehérvár és Fejér megye példáján mutatja be a nemesi felkelések történetét, egyben összefoglalja a legfrissebb kutatási eredményeket, végül kitekintést ad a háborús időszak székesfehérvári következményeire, a lakosságot gyakran pusztító járványokra. A könyv azonban ennél sokkal többről szól, hiszen az olvasó a belpolitikai, külpolitikai és gazdaságtörténeti háttérrel is alaposan és részletesen megismerheti, ezért haszonnal forgathatják mindazok, akik Magyarország történetének ezen háborúktól sújtott, mozgalmas időszakát akarják tanulmányozni.

---

⁵ Uo. 100. p.

KÖZLEMÉNYEK

JÓZAN TIBOR

Az elnökség beszámolója a Soproni
Városszépítő Egyesület 2015. évi
munkájáról

Szomorú szívvel búcsúztunk a Soproni Szemle kuratóriuma és szerkesztő bizottsága tagjaitól, Bősze Balázs és dr. Gimesi Szabolcs uraktól, valamint dr. Winkler Gábor Ybl-díjas építésztől.

2015 évben megtartottuk a törvényesen előírt elnökségi üléseket, melyeken megbeszéltük a folyó ügyeket és meghoztuk a szükséges határozatokat.

Az Egyesület tevékenysége a közszolgálati feladatok ellátásában

Egyesületünk Elnöke a Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzatával kötött megállapodás alapján szavazati joggal részt vesz a Városfejlesztési Bizottság munkájában. Egyesületünk véleményezi a Bizottság elé kerülő javaslatokat és az elnök képviseli a tagság részéről felmerülő kérdéseket, észrevételeket. Elnökünk Felügyelő Bizottsági tagként felügyeli az önkormányzati alapítású cég, a Városfejlesztési Kft. működését. Ez a funkció betekintést nyújt, javaslattevési lehetőséget biztosít a város fejlesztését segítő kérdésekben (pl. Várkerület, Erzsébet kert, Fertőrákosi Barlangszínház felújítása). Építési Szakbizottságunk szakmai észrevételekkel, a rendezési elképzelések véleményezésével folyamatosan eleget tesz a már idézett megállapodáson alapuló és az Egyesület közszolgálati aktivitását bizonyító követelményeknek.

A Polgármesteri Hivatal felkérésére a kialakuló új utcák elnevezésére javaslatokat tettünk (Sopronkőhida, János telep, Virágvölgy, Ágfalvi lakótelep, Tómalom, Bécsi domb). Véleményeztük az ÉNy-i és sopronbánfalvi-kutyahegyi városrész rendezési tervét.

Részt vettünk a Nemzeti Sírkert Bizottság soproni csoportjának munkájában, ahol sikerült 21 neves soproni személyiség elhanyagolt (utódok nélküli) sírhelyének gondozására megoldást találni. Az elnökség az Egyesület korábbi elnökeinek sírján a Halottak Napján koszorút helyezett el.

Változatlanul támogattuk a Soproni Szemle szerkesztőségének és szerkesztőbizottságának munkáját, és megszerveztük a lap terjesztését a Széchenyi István Gimnázium diákjainak önkéntes munkájával, illetve a Pannon Work segítségével. Az Egyesület anyagiakkal támogatta helytörténeti kiadványok megjelentetését. Gondoztuk a Károlymagaslati kilátóban a soproni tudósok állandó kiállítását, és köszönthettük annak 500. évfordulóját.

Önállóan szervezett és részvételünkkel megtartott rendezvények, események

Támogattuk Chernel István neves ornitológus emléktáblájának kialakítását és avatását. Májusban megrendeztük a hagyományos orchidea-túrát.

Pályázatot írtunk ki középiskolai diákoknak a soproni kiemelt faegyedek bemutatására.

Július 1-3-án a megyeházán a Családi napok eseménysorozatán „Régi idők blogja” című rendezvényt szerveztünk az Ifjúsági Szakbizottság tagjainak részvételével.

A Kulturális Örökség napján, szeptember 19-én a TAEG-gel közösen megtartottuk a Kilátók Napját a Károly-kilátónál.

Egyesületünk elhatározta, hogy a neves személyekről elnevezett utcákban, a városba látogatók jobb tájékoztatása érdekében négy nyelvű (magyar, német, horvát, angol) kiegészítő utcanévtáblákat tesz ki, amelyeken tájékoztatást ad a személyről, és a táblán elhelyezett QR-kód segítségével négy nyelvű részletes ismertető olvasható. Egyelőre két tábla készült el (Liszt Ferenc és Bunker Rajnald).

2015-ben is kiírtuk a Winkler Oszkár-díj pályázatát, négy pályázat érkezett be. A bírálóbizottság az Alsólőver u. 29. számú ház felújítását díjazta.

Felújítottuk a Koronázó dombon lévő, III. Ferdinánd koronázását megörökítő emlékművet.

A Magyar Kézműves Alapítvány elismerő oklevelet adományozott Bolla Marianna és Sebőkné Fekete Mária részére a „Betlehemi jászol” témában kiírt versenyben való részvételért.

Örömmel tájékoztatjuk a tagokat arról, hogy a TAEG a Károly-kilátó mellett büfé és bemutatóterem megvalósításába kezdett.

Szervezeti munka

Az elnökség rendszeresen megtartotta üléseit. Az év során a Winkler Oszkár Építészeti Szakbizottság vezetésével Nemes Andrást, a Peéry Rezső Ifjúsági Szakbizottság vezetésével dr. Németh Ildikót bízta meg.

Alapszabályunk alapján a két éve tagdíjunkt nem fizető tagjainkat az elmaradásra és annak következményére figyelmeztettük. Az előírásoknak megfelelő pénztárkezelési szabályzatot készítettünk és fogadtunk el, melyben pénztárosnak Hilleband György, pénztárellenőrné dr. Kerekes István kapott megbízást.

Munkatervünk 2016-ra

Májusban orchidea-túra a Szárhalmi-erdőben.

Szeptemberben a Kilátó napja – 80 éves évforduló.

Winkler Oszkár-díj kiírása és adományozása.

A Virágos Sopronért-mozgalomban való részvétel.

A Széchenyi- és Zrínyi-emlékévre tekintettel többnyelvű utcanév-kiegészítő táblák készítése.

A Flandorffer-sír felújítására ajánlatok bekérése és a megvalósításhoz együttműködők megnyerése.

Gazdasági beszámoló

Egyesületünkben 2015. év során 361 fő fizetett tagdíjat. A tagoktól a Soproni Szemle előfizetési díjával együtt befolyt összeg **941.977.-** forint volt.

Kiemelt támogatóinktól, az együttműködési megállapodások alapján (TAEG, GYSEV, SMJV Önkormányzata, Csonka Glas) ez évben **1.650.000 Ft** támogatást kaptunk. Egyéni tagjaink **172.400 Ft**-tal támogatták munkánkat.

Az elnökség köszönetet mond mindazoknak, akik 2014. évi személyi jövedelemadójuk **1 %-át** 2015-ben Egyesületünk javára ajánlották fel. Ebből **101.233 Ft** bevételünk származott, amivel rendezvényeink megvalósításához járultunk hozzá.

Egyesületünk tagdíjbevételei működési költségeinket fedezi, amelyek évek óta mintegy **450-480.000 Ft** szinten mozognak. (ezek közül a legjelentősebbek: posta- és telefonköltségek, könyvelési díjak, bankköltségek).

Jelenleg 11 millió Ft tartalékkal rendelkezünk, ami a későbbiekben a nagyobb léptékű felújítási munkák (pl. Flandorffer síremlék) és a Soproni Szemle további kiadásának fedezetéül szolgál. Egyesületünk pénzügyi helyzete stabil, a különféle hatósági előírásoknak rendben, határidőre eleget tettünk.

Az elnökség a 2015.12.16.-án tartott ülésén elfogadott határozatával úgy döntött, hogy 2016. évre a **tagdíjak** változatlanok maradnak:

- aktív munkavállalóknak **1.200.- Ft/év**, Soproni Szemlével összesen: **3.200.- Ft/év**,
- nyugdíjas tagjainknak **700.- Ft/év** Soproni Szemlével összesen: **2.900.- Ft/év**.

Itt szeretnénk felhívni a figyelmet az idei felajánlások lehetőségére és kérjük, hogy személyi jövedelemadójuk **1 %-át** ebben az évben is Egyesületünknek ajánlják fel, melyhez az adóbevallás Rendelkező nyilatkozatára az Egyesület **19884581-1-08** adószámát kérjük feltüntetni. Felajánlásukkal zavartalan működésünk biztosításához nagymértékben járulnak hozzá. Előre is köszönjük!

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYE |

2015-ben az Alapítvány javára a következő szerzők mondtak le a honoráriumról, melyet ezúton szeretnénk megköszönni:

Gráberné Bösze Klára nyugalmazott könyvtáros

Kádár Zsófia tudományos segédmunkatárs

Kelemen Dávid történész PhD hallgató

† Koppány Tibor építészmérnök

Kormos Gyula hangszertörténész

Kovács József László irodalomtörténész, nyugalmazott egyetemi docens

Mühl Nándor okleveles kohómérnök, nyugalmazott igazgató

Tóth Sándor laborvezető

A Soproni Szemle Alapítvány ezúton fejezi ki köszönetét a személyi jövedelemadó 1 %-ának felajánlásáért. A 2014. évi összeg, melyet az Alapítvány 2015. évben kapott meg, 47.154,- Ft volt. Ezen összeget az Alapítvány működési költségeinek finanszírozására fordította.

Kérjük, támogassa továbbra is személyi jövedelemadójának 1 %-ával a Soproni Szemle folyóirat további megjelenését biztosító Soproni Szemle Alapítványt.

Adószámunk: 18515508-1-08

E SZÁMUNK SZERZŐI |

Dávid Ferenc művészettörténész, MTA BTK Művészettörténeti Kutatóintézet, 1014 Budapest, Országház u. 30.; david.ferenc@btk.mta.hu

Dávidhazy István ny. műszaki tanácsadó, Evangélikus Nyugdíjasház, 9400 Sopron, Kisfaludy u. 10.; davidhazy.istvan@upcmail.hu

Faragó Sándor intézetigazgató, egyetemi tanár, Nyugat-Magyarországi Egyetem Vadgazdálkodási és Gerinces Állattani Intézet, 9400 Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4.; farago@emk.nyme.hu

Gömöri János régész, Scarbantia Társaság, 9400 Sopron, Új u. 4.; scarbantia.tarsasag@chello.hu

Hegedűs Elemér ny. honvéd alezredes, 9400 Sopron, Csengery u. 85.; elemerhege@gmail.com

Józan Tibor elnök, Soproni Városszépítő Egyesület, 9400 Sopron, Új u. 4.; jozan.tibor@mailmax.hu

† **Koppány Tibor** építészmérnök

Kovács József László irodalomtörténész, ny. egyetemi docens, 2040 Budaörs, Szivárvány utca 8. 2. em. 12.; jozsefkovacsdr@freemail.hu

Krisch András gyűjteményvezető, Soproni Evangélikus Gyűjtemények, 9400 Sopron, Színház utca 27; krischandras@gmail.com

Mühl Nándor okleveles kohómérnök, ny. igazgató, Soproni Vasöntöde Gyár – AGRAM KFT.,

Tóth Sándor Frigyes vasúttörténész, minőségbiztosítási igazgató, 9400 Sopron, Bécsi út 85/E/4; sandor.toth@autoliv.com

Tölli Balázs igazgató, Berzsenyi Dániel Evangélikus (Líceum) Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium, 9400 Sopron, Széchenyi tér 11.; tbalazs@bdeg.hu

Turbuly Éva történész, 9400 Sopron, Macskakői út 13.; turbuly@gmail.com

Vinkler Bálint történész; Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet. 4032 Debrecen, Egyetem tér 1.; vinklerb@gmail.com

INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau 2016/1

BALÁZS TÖLLI: Abschied von Dr. Szabolcs Gimesi	3
--	---

BILDER AUS DER „GOLDENEN EPOCHE“ VON SOPRON

BÁLINT VINKLER: Soproner Weine in Krakau an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert (1586–1605); Transportwege und persönlicher Hintergrund des Handels	5
JÓZSEF LÁSZLÓ KOVÁCS: Ein Inschrift der Soproner Lateinschule (des Gymnasiums) von 1643 ...	43
FERENC DÁVID: Der Standort der Soproner Lateinschule und Anbringungsort ihrer Inschrift ..	52
TIBOR KOPPÁNY: Das Haus des Soproner Vizegespanns László Ládonyi am Dreihäuserplatz und der städtische Adel im 16.–17. Jahrhundert	55

KLEINE MITTEILUNGEN

ISTVÁN DÁVIDHÁZY: Heeresgeschichtliche Angaben in der Urkundensammlung von Jenő Házi ...	63
SÁNDOR FARAGÓ: Die Einweihung der Gedenktafel von István Chernelházi Chernel in Sopron	74
SÁNDOR FRIGYES TÓTH: Beiträge zu einer Studie von Gábor Varga: Veränderungen in der Organisation der Raab-Oedenburg-Ebenfurther Eisenbahngesellschaft (Raaberbahn) zwischen 1875 und 1923	76

ÖDENBURGER PORTRÄTS

JÁNOS GÖMÖRI: In memoriam Dr. Karl „Cato“ Kaus	82
ÉVA TURBULY: Auf neuen Wegen. Ein Gespräch mit dem Kunsthistoriker Ferenc Dávid über seine Tätigkeit nach seinen Soproner Jahren	84
ELEMÉR HEGEDŰS: In Galizien gefallene Offiziere aus Sopron	102
NÁNDOR MÜHL: Zum 100. Geburtstag von Endre Nagyzsadányi, ehemaligem Direktor der Soproner Eisengießerei	116

BÜCHERSCHAU

ANDRÁS KRISCH: László Tamás Vizi: „Folge dem Beispiel deiner tapferen Vorfahren ...“ Die ungarische Insurrektion in der Epoche der französischen Kriege, mit besonderem Hinblick auf die Rolle der Stadt Stuhlweißenburg und des Komitates Fejér. Székesfehérvár, 2014. ...	120
---	-----

MITTEILUNGEN

TIBOR JÓZAN: Jahresbericht des Präsidiums über die Tätigkeit des Soproner Stadtverschönerungsvereines im Jahre 2015	124
Mitteilungen der Redaktion	126